

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XXV
2014 • Nr. 5–6

DIN SUMAR:

SANDA GOLOPENȚIA, The Sociological School of Bucharest between its Heyday and Suppression
(Școala sociologică de la București între apogeu și suprimare)

SORIN M. RĂDULESCU, Constatări și evaluări statistice cu privire la gradul de răspândire a
sinuciderilor în România

SIMONA RODAT, Cyberqueer – Major Topics and Issues in Current Research (Fenomenul cyberqueer –
subiecte și probleme semnificative în cercetarea actuală)

ION GLODEANU, Diagnoza relațiilor de muncă. Considerații teoretico-metodologice

LUCIEN V. CONSTANTIN, Rațiune umană și raționalitate socială în gândirea lui Ion Ungureanu

LUCIANA-FLAVIA PUCEA, Deconstruirea dihotomiei domestic/internațional

HALLER ISTVÁN, Modul de soluționare a dilemelor morale și a dilemelor de aplicare a legislației de
către polițiști

DIANA-LUIZA DUMITRIU, The Social Dramaturgy of Sport: Towards an Integrative Goffmanian
Model (Dramaturgia socială a sportului: spre un model goffmanian integrator)

*RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
INDEX ALFABETIC 2014*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTĂ ACREDITATĂ BID (B⁺) DE CĂTRE CNCS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: dr. Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Membri: dr. Ilie BĂDESCU (director al Institutului de Sociologie al Academiei Române; director al Centrului de Geopolitică al Universității din București); dr. Franz-Lothar ALTMANN (profesor asociat la Universitatea din București, Departamentul UNESCO); dr. Dan BANCIU (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Camelia BECIU (profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative); dr. Ștefan BUZĂRNESCU (profesor – Universitatea de Vest din Timișoara); dr. Michael M. CERNEA (profesor – George Washington University, Senior Adviser – The World Bank, membru corespondent al Academiei Române); dr. Emilian DOBRESU (secretar științific al Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române); dr. Ioan DRĂGAN (profesor – Universitatea din București); dr. Christian GIORDANO (profesor – Universitatea Fribourg, Elveția); Ion GLODEANU (secretar științific al Institutului de Sociologie); dr. Erich GOODE (profesor univ. emerit – Universitatea de Stat din New York, Stony Brook); dr. Martin HAUSER (director al Departamentului UNESCO, profesor la Catedra de studii interculturale și schimburi interreligioase); dr. Oscar HOFFMAN (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Petru ILUȚ (profesor – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca); dr. Michel MAFFESOLI (profesor – Universitatea Paris V); dr. Ioana PETRE (cerc. șt. gradul II – Institutul de Sociologie); dr. Vasile ȘOIMARU (profesor la Catedra de sociologie a Academiei de Științe din Republica Moldova); dr. Ivan TCHALAKOV (președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria), dr. Katherine VERDERY (profesor univ. dr. docent – City University of New York).

Culegere și tehnoredactare: Cristiana GHIȚĂ

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

dr. Filip Alexandrescu

dr. Adela Șerban

Redactor: Mădălina-Oana MIHĂILĂ

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana MOCANU

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27;

4021-318 81 28/2417; fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

© 2015, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 46

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXV, Nr. 5–6 • 2014

S U M A R

RESTITUIRI

- SANDA GOLOPENȚIA, The Sociological School of Bucharest between its Heyday and Suppression (Școala sociologică de la București între apogeu și suprimare) 379

TENDINȚE ALE SUICIDULUI ÎN ROMÂNIA

- SORIN M. RĂDULESCU, Constatări și evaluări statistice cu privire la gradul de răspândire a sinuciderilor în România 405

IMPACTUL MEDIULUI VIRTUAL ASUPRA IDENTITĂȚILOR SEXUALE

- SIMONA RODAT, Cyberqueer – Major Topics and Issues in Current Research (Fenomenul *cyberqueer* – subiecte și probleme semnificative în cercetarea actuală) 429

EVOLUȚII ACTUALE ALE PIEȚEI FORȚEI DE MUNCĂ

- ION GLODEANU, Diagnoza relațiilor de muncă. Considerații teoretico-metodologice 443

PARADIGMA RAȚIONALITĂȚII SOCIALE ÎN CONCEPȚIA LUI ION UNGUREANU

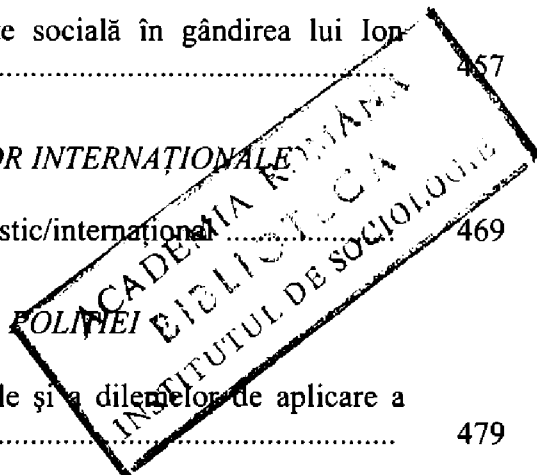
- LUCIEN V. CONSTANTIN, Rațiune umană și raționalitate socială în gândirea lui Ion Ungureanu 457

SUVERANITATEA – PREMISĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

- LUCIANA-FLAVIA PUCEA, Deconstruirea dihotomiei domestic/internațional 469

MORAL ȘI LEGAL ÎN PRACTICA POLIȚIEI

- HALLER ISTVÁN, Modul de soluționare a dilemelor morale și a dilemelor de aplicare a legislației de către polițiști 479

ABORDĂRI TEORETICE ALE DOMENIULUI SPORTIV

DIANA-LUIZA DUMITRIU, The Social Dramaturgy of Sport: Towards an Integrative Goffmanian Model	493
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

<i>Hermeneutics, Politics and the History of Religions. The Contested Legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade</i> (Hermeneutică, politică și istoria religiilor. Posteritatea contestată a lui Joachim Wach și Mircea Eliade), editors: Christian Wedemeyer and Wendy Doniger, Oxford University Press, 2010, 368 p. (<i>Virginia Stănescu</i>); ANGELA ZANOTTI (coordonator), <i>Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà</i> , (Migrații globale. Între mișcare și sedentaritate) Florența, Le Lettere, 2006, 108 p. (<i>Cristina Șișcanu</i>)	513
---	-----

INDEX ALFABETIC 2014

THE SOCIOLOGICAL SCHOOL OF BUCHAREST BETWEEN ITS HEYDAY AND SUPPRESSION

SANDA GOLOPENȚIA*

ABSTRACT

1939 marks the culmination of the Bucharest Sociological School (BSS) led by Dimitrie Gusti. In recognition of its achievements, the XIVth International Congress of Sociology has been scheduled to take place in Romania. The foreign papers sent to the organizing committee are published in five volumes (with five additional ones planned to appear after the Congress). According to documents here published for the first time, over one hundred Romanian papers are in preparation. And then, suddenly, WWII broke out. The Congress had to be postponed. During the war, however, the BSS continues its publishing activities in view of the Congress. Between 1946 and 1947 Gusti travels to New York and presents a project for an Social Institute of Nations to the Economic and Social Council of the United Nations and to colleague sociologists from Columbia University. In 1948 the communist regime will ban sociology from universities and schools and suppress the Romanian Social Institute. Some of the School's members will be arrested. In 1950, despite organizer's Corrado Gini insistent and repeated invitations, Gusti will not be allowed to participate in the XIVth International Congress of Sociology finally held in Rome. The last years of the BSS are chronicled in A. Golopenția's correspondence and in prison declarations.

Keywords: Bucharest Sociological School, Romania's Institute for Social Research, XIVth International Congress of Sociology, Social Institute of Nations, Dimitrie Gusti, A. Golopenția.

In the evolution of the Sociological School of Bucharest we can distinguish between **a.** an ascending trajectory (1918–1939) including a moment of culmination between 1936 and 1939; **b.** a stage of coping with the pressure of WWII and, after 1945, with the sovietization of the country (1940–1947); and **c.** its suppression by the communist regime in 1948. The School was “rehabilitated” by the communist regime at the end of the sixties. Since 1989, publications of oral history and archival study are exploring both its activity (part of which is still to be discovered, because many of its members died without publishing all their work) and its successive redefinitions (during and after the communist regime). While the first stage has been rather thoroughly explored and the period comprised between

* Prof. Em. Brown University, Providence, R.I., 02912, U.S.A.; e-mail: sanda_golopenția@brown.edu

the end of the sixties and the present is currently addressed by an increasing number of researchers¹, the final part of stage (1), between 1936 and 1939, the struggling stage 1940–1947 and the beginning of the dark age of Romanian sociology (mainly between 1948 and the end of the fifties) are still largely unknown. We will concentrate on them in what follows.

The first and longest stage², started with inspired seminars led by Dimitrie Gusti first in Jassy and later on in Bucharest. These seminars were developed in parallel with the founding of the Association for Study and Social Reform (*Asociația pentru studiul și reforma socială*)³, that was soon transformed into the Romanian Social Institute (*Institutul Social Român*), aiming, in Gusti's terms at the "self-organizing of competences" in "parliaments" of professionals. The seminars created the need, felt by professor and students alike, to confront their theoretical assumptions with the social reality of Romania. This in turn led to the choice of villages as the social units most in need of help and thus of being researched at the time. Years of fieldwork and methodological debates followed. They were aimed at achieving interdisciplinary descriptions and an integrated understanding of rural Romania among students by means of their participation in collective "monographic campaigns" (called *monografii*) mostly devoted to traditional villages. Later on, Gusti assumed new, important public roles (becoming Minister of Instruction, Cults and the Arts in 1932–1933 and director of The Royal Foundation "Prince Carol" between 1934 and 1939) and his students went from the *monografii* of 1925–1934 to teams of social action-and-research (*Echipe regale studențești*) sponsored by the Foundation between 1934 and 1939. For a short while, it seemed that the new *echipieri* (members of the *Echipe*) would prevail over the old *monografiști* (participants in the *monografii*) whose activity was resumed, however, in 1935.

In every new role and institution, Gusti had with him specific members of the Sociological School, Romanian scholars and artists attracted by the School's program, and students (at times from abroad⁴) who had become interested in his views. The "adjustment" or exhaustion periods, which did occur as well, were got over in turn by an intellectual who conceived his vocation as consisting in efforts

¹ See Rostás (2012), for details.

² This stage was recently approached as a whole in a 2012 special issue of *Secolul 21*, see Sanda Golopenția (coord.) (2012). The section titles (translated into English) and corresponding authors are as follows: *Dimitrie Gusti și Școala de sociologie românească în secolul XXI* (D. G. and the Romanian sociological School in the XXIst Century, Sanda Golopenția); "Assessment and Prospects" (D. Gusti, Michael M. Cernea, Frank Alvarez-Pereyre, Theodora-Eliza Văcărescu); "Youth, University, The Ministry of Instruction, Cults and Arts" (Ionuț Butoi, Solomon Marcus, Zoltán Rostás); "Monographic Research" (Ionuț Butoi, Florentina Țone, Raluca Mușat); "Royal Student Teams, Social Service" (Dumitru Sandu).

³ A journal of the Association – *Arhiva pentru știința și reforma socială* – was created at the same time.

⁴ From Hungary, England, Germany and the United States.

clearly directed toward what he called “Science and Social Reform, “Knowledge and Action”, or later on “Sociologia Militans” and by a “Sociological School” in which most diverse energies required new missions.

Important temporary tasks were eventually added to the long-term *monografiști* and *echipieri* roles we examined in the *Secolul 21* issue mentioned above. We shall approach them here, while following the Bucharest Sociological School in a little more than its last decade, between 1936 and 1948, an interval during which it widened its dialogue with the Romanian and international public.⁵ At the end of the 1930s, beside sociological instruction in universities and schools, student teams, and resuming monographic campaigns, the Bucharest Sociological School was involved, more visibly than before, in organizing large museums and exhibitions on a national and international scale. The sociological Museum of the Romanian Village opened in Bucharest in 1936. With Gusti named High Commissioner, the School took charge of Romania’s pavilions at the Universal Expositions in Paris (1937) and New York (1939). At the same time, it redefined itself through an effort of institutional coordination without precedent and, most important, it thoughtfully prepared the XIVth International Congress of the International Institute of Sociology (known as the XIVth International Congress of Sociology), scheduled to take place in Bucharest beginning in August 29, 1939 under the presidency of Gusti.

THE CULMINATION YEARS: 1936–1939

By 1936, the number of the Royal student teams had considerably increased (from 12 in 1934, to 47) and the results of their activity were becoming visible. Gusti was thinking of sociological action at a national level and published proposals⁶ for a Social Service Law that was to systematically extend the research-and-development activity in Romanian villages and cities. According to Gusti’s proposals, before being awarded the diploma allowing them to practice their profession, all the graduates of superior education institutions were supposed to go through a six-month stage during which to familiarize themselves with and learn to look for solutions to the problems and needs of rural or urban Romania. In Gusti’s

⁵ The present paper is the reworked translation of the introduction I published in Sanda Golopen’ia (coord.) (2014). The volume (a special Issue of *Transilvania*) includes the following sections (I give the English translations of their titles) and authors: “Introduction” (S. Golopen’ia); “Prologue” (D. Gusti); “Publications” (A. Golopen’ia, D. Gusti, S. Golopen’ia, Z. Rostás, Valentina Pricopie); “Exhibitions, The Museum of the Village, Pavilions of Romania” (Raluca Preotu, Juliana Maxim); “A Social Institute of the United Nations” (D. Gusti, Alfred Métraux, Georges Day, Correspondence between D. Gusti and Marta Neag); “The Suppression of the School” (Correspondence between A. Golopen’ia and Philip Mosely, Miron Constantinescu and between D. Gusti and M. Constantinescu; Paul Cornea); “Epilogue” (Michael Cernea).

⁶ Such were Gusti (1936a, b.) and Gusti (1937).

pedagogical vision, such a stage represented a final personality test in the higher education of the young generation. On the other hand, freshly returned from Germany, where he had passed his doctoral degree as a Rockefeller grantee with a thesis on the relevance of sociology for state government⁷, Anton Golopenția envisioned the multiple student teams' work as offering enlarged possibilities for the state administration and for scientific synthesis (leading to the elaboration of a sociological atlas of the country and to the development of a typological approach to the Romanian villages). In 1938, the Social Service Law was promulgated and special schools for student team members (*Școli de echipieri*), for student teams commanders (*Școli de comandanți*) and for peasants (*Școli țărănești*) were organized. From Gusti (1946) we learn that at the beginning of the forties a number of 228 student teams (comprised of 1,615 students and 1,196 official specialists⁸) had been active in 114 villages; that through their efforts the number of Cultural Homes (the plural of *Cămin Cultural*) had passed from 155 in 1934, when Gusti had started his work at the Royal Foundation, to 2,600⁹. One in six Romanian villages had a *Cămin Cultural*.

1936 was also the year in which the exhibition that later on became The Museum of the Romanian Village (*Muzeul Satului*) opened in Bucharest. Since this Museum endured through the years when Sociology was suppressed in the country, at the price of a deep structure remodeling which is only now beginning to be assessed, I will discuss it in the section devoted to the post-1948 period.

Again in 1936 the journal *Sociologie românească* was initiated. At least in the beginning, it was viewed by Gusti, H. H. Stahl and Traian Herseni as a condensed outlet for the activity at the Royal Foundation and as such considered a secondary publication of the School, compared to the prestigious and massive *Arhiva pentru știința și reforma socială*. Pretty soon though, and especially due to Golopenția's activity as Editorial Secretary (which started with the first issue of 1937)¹⁰ and Editor (1938–1942) *Sociologie românească* regrouped a wide span of social sciences specialists becoming a sociological publication devoted to the Romanian present and its challenges for the administration of the country.

In 1938, four volumes of a monumental and innovative *Encyclopedia of Romania*¹¹ coordinated by D. Gusti, M. Vulcănescu, A. Golopenția and H. H. Stahl

⁷ The thesis, defended in 1936 at the University of Leipzig, was entitled *Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie*. Its Romanian translation appeared in A. Golopenția (2002), p. 3–67.

⁸ The students came from the Faculty of Letters, Agronomic Institute, Faculty of Medicine, Faculty of Veterinary Medicine, Academy of Physical Education, Academy of Theology, Faculty of Law, School of Social Assistance, School of Cooperation, and School of Housekeeping. Among the specialists were physicians, agronomists, veterinaries, forestry engineers, etc.

⁹ Gusti (1946), vol. II, p. 269–270.

¹⁰ I presented this activity in S. Golopenția (2012).

¹¹ The Encyclopedia was planned to continue with volumes V–VI.

were finally offering their readers the occasion for a frontal encounter with the *Science of the Nation* promoted by Professor Gusti.

The next major achievements of the School were the promulgation of the Social Service Law, with the creation of Romania's Institute for Social Research¹² (1938) as an outcome, and the International Sociological Institute's decision to have its XIVth Congress hosted in Bucharest under the Presidency of Gusti.

ROMANIA'S INSTITUTE FOR SOCIAL RESEARCH (I.C.S.R.)

Under the impulse of the Social Service Law the coordination of higher education with the Royal Foundation's development activity in the Romanian villages and cities was systematically extended. What had formerly been the initiative of one professor and of voluntary youth participation in action-and-research student teams now formed the object of special legislation at the level of the whole country. This created a multitude of new tasks. The graduate cohorts enrolled by the law in Social Service were to be coached, the places where they would be sent and the institutions which were to train them or with which they would cooperate¹³ had to be established so as to cover the whole surface of Romania.

To cope with such new missions, the Romanian Social Institute (*Institutul Social Român*, I.S.R.) was transformed into a vast organism named Romania's Institute for Social Research (*Institutul de Cercetări Sociale al României*, I.C.S.R.) that I will present here based on a forgotten Gusti diagram¹⁴. The diagram was published when I.C.S.R. had ceased to exist, being replaced by the short-lived Romania's Institute of Social Sciences (*Institutul de Științe Sociale al României*, I.Ș.S.R.). I.Ș.S.R. was an I.C.S.R. without the budget of the Foundation and lacking the empowering national Service Law. While the I.C.S.R. structure was maintained on paper (Gusti's scheme is an example), it gradually ceased to function and the institute returned to the basic I.S.R. format. We can look therefore at Gusti's diagram as representing at once an ideal scheme, a briefly functioning one, and a memory.

The driving force of I.C.S.R. was represented by the Bucharest Central Office (*Centrala*, basically corresponding to the old I.S.R.) in cooperation with seven

¹² I shall refer to it by its Romanian acronym I.C.S.R.

¹³ Mostly the so-called Cultural Homes (*Cămine culturale*) in the villages.

¹⁴ The Romanian title Gusti gave to this diagram is retrospectively genealogical: "*Institutul de Științe Sociale al României (Prin transformarea Institutului de Cercetări Sociale al României/1938, ce conținea Institutul Social Român/1921, născut din Asociația pentru Studiul și Reforma Socială/1918)*". In translation it reads "Romania's Institute for Social Sciences (through the transformation of Romania's Institute for Social Research/1938, which incorporated the Romanian Social Institute/1921, born out of the Association for Social Study and Reform/1918)". The diagram was published in *Sociologie românească* IV/1942 (no. 7–12, p. 670–671) and, later on, in Gusti (1946), vol. II, between p. 60 and 61. All the quotations that follow come from it.

Regional units: The Social Institute Banat-Crișana in Timișoara, The Social Institute of Bessarabia in Chișinău – both former branches of the I.S.R. – to which Social Institutes newly established in Bucovina (Cernăuți), Moldova (Jassy), Oltenia (Turnu Severin, later on Craiova), Dobrogea (Constanța) and the Social Institute for Research on Romanians from Abroad were added. The mission of the I.C.S.R. was, in Gusti's formulation, "[t]o study the problems posed by social sciences, with an aim at the social whole and with special application to the study of the Romanian social reality inside and outside the country".

A Center for International Studies and the journal *Affaires Danubiennes* ensured "the research of the European reality, with special regard for South-Eastern and Central Europe" within the I.C.S.R., while a "Free Academy of Social and Political Sciences, meant as the nucleus of a future Department of Social and Political Sciences" would organize lecture series, some of which were to be later published (as had happened in 1921–1924 or in 1929 with the I.S.R. series *The New Constitution of Romania*, *The Doctrines of the Political Parties*, *Romania's Foreign Policy*, or *Cultural Policy*).

Finally, I.C.S.R. federalized fifty institutions "in view of organizing the research and knowledge of the country and nation according to a unitary plan". According to the "1939 Law for the creation of the I.C.S.R., suspended in 1940 and abrogated in 1941", the federalized institutions were the following:

1. The Romanian Academy; 2. The Academy of Advanced Commercial and Industrial Studies; 3. The Academy of Medicine; 4. The Academy of Sciences; 5. The Academy of Moral and Political Sciences; 6. The Central Body of Workers' Insurance; 7. The Autonomous House of State Monopolies; 8. The Legislative Council; 9. The Institute of Anatomy and Embryology; 10. The Institute of Anthropology; 11. The Institute of Bacteriology "Dr. Cantacuzino"; 12. The Institute of Agronomic Research; 13. The Institute of Forest Research and Documentation; 14. The Royal Institute of Scientific Research; 15. The Institute for Conjuncture Studies¹⁵; 16. The National Institute of Cooperation; 17. The Institute of Agrarian Law; 18. The Institute of Private Law; 19. The National Economic Institute; 20. The Institute of Physical Education; 21. The Institute of Energy; 22. The Philosophy of Law Institute; 23. The Linguistics Institute; 24. The Geology of Romania Institute; 25. The Geographical Institute of the Army; 26. The Hygiene Institute in Bucharest; 27. The Hygiene and Social Hygiene Institute in Sibiu; 28. The Institute of National History in Bucharest; 29. The Institute of National History in Sibiu; 30. The Institute for the Scientific Organization of Work; 31. The Psychotechnical Institute "C. Rădulescu-Motru" in Bucharest; 32. The Institute of Psychology in Cluj; 33. The Institute of Speleology; 34. The Central Institute of Statistics; 35. The Institute of Administrative Sciences; 36. The National Zootechnical Institute;

¹⁵ Gusti wrote *Institutul de Conjectură*.

37. The Institute of Workers Research and Education; 38. The Pedagogical Institute of the Bucharest University; 39. The Museum of the Romanian Language, in Sibiu; 40. The Polytechnic School in Bucharest; 41. The “ASTRA” Society in Sibiu; 42. The Society of Romanian Composers; 43. The Eugenics Society in Bucharest; 44. The Society of Philosophy; 45. The Royal Society of Geography; 46. The Military Writers’ Society; 47. The Romanian Writers’ Society; 48. The Union of Agricultural Chambers; 49. The Federal Union of Romania’s Industrialists; and 50. The General Union of the Romanian Engineers.

The activity of the I.C.S.R. was pursued within four departments:¹⁶ **I.** The Department of Scientific Documentation, Library, Monographic Archive and Propaganda (led by Christina Galitzi Brătescu); **II.** The Department of Sociological Research and Coordination with the Regional and Federalized Institutes (led by Traian Herseni); **III.** The Department of Statistics and Technical Processing (led by H. H. Stahl and strongly benefiting from D. C. Georgescu’s expertise) and **IV.** The Department of Publications (led by Anton Golopenția).

This complex structure raised, from Gusti’s point of view, the big issue of coordinating homogeneous or mixed institutional ensembles of research and/or teaching that were to be complemented through the “Social Service University”. Beyond coordination, Golopenția raised and gradually imposed on Gusti’s attention the acute issue of devising and planning the objectives to be pursued by I.S.C.R. In his proposal for transforming the Department of Publications into a Department of Planning and Publications¹⁷, Golopenția enumerated some of the missions that could correspond to a national mega-institution of the scale and potential of the I.C.S.R. I here reproduce two amongst the numerous points of the Proposal. The first addressed the scope of the tasks that Golopenția envisioned for the I.C.S.R. as a whole:

“**1.** The Direction of Planning and Publications will undertake a number of studies aiming at problems of special acuity for the state. [...] **2.** The problems whose immediate research we propose are: **a.** Rural exodus. **b.** Peasants cooperatives. **c.** Adapting village administration to the necessities of the great actions of village development. **d.** Ameliorating and consolidating the situation of the peasants who do not have enough land (those with properties of less than 3 hectares)” (p. 443).

The second point concerned the documentation of the government with respect to the poor regions of the country “in view of elaborating plans for their good organization”:

¹⁶ Reports on the activity of the I.C.S.R. appeared in *Sociologie românească*, 1–3/1939 (p. 132–136) and no. 4–6/1939 (p. 332–337).

¹⁷ This Proposal was published in A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, III, p. 435–447.

“The beginning should be made with Bessarabia, the Western front of the Carpathians (from Hațeg, through Țara Moșilor and Bihor, to Maramureș) and Cadrilater.¹⁸ [...] The Institute for Social Research... can gather the documentation needed in order to establish the recovery plan for these regions, by means of the research institutes that it federalized and of the young specialists that it formed: a confidential report on the state and possibilities of these regions (material and demographic), on the technical measures that can be taken in order to eliminate drawbacks and on the necessary amount of money [...] The first research could be undertaken in Cadrilater, its proximity to the capital presents important advantages. The research would show the way in which this Southern bastion of the country, where the departure of the Turks and an eventual Romanian-Bulgarian population exchange allow the construction of a modern Romania, can be organized by digging wells, establishing sanitary, economical and cultural structures, and national education. Three months of research would be sufficient to gather the necessary information, a fourth month should be enough for drafting the report on the situation found and the reorganizing plan” (p. 440, 441).

BUCHAREST TO HOST THE XIVTH INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIOLOGY

From its inception, I.C.S.R. assumed the duties resulting from the choice of Bucharest to host the XIVth International Congress of Sociology. The Documentation Department led by Galitzu was preparing a *Bibliography of the Romanian Village* coordinated by N. Georgescu-Tistu and a bibliography of the sociological publications from 1937–1938 entitled *La Sociologie générale*. It also hosted the activities of the Organizing Committee of the Congress.

The Direction of Research was given the task of finalizing the sociological monographs *Nerej* (based on fieldwork led by Gusti in 1927 and by Stahl in 1938), *Drăguș* (researched under the direction of Gusti in 1929 and 1932 and under the leadership of Herseni in 1938), *Clopotiva* (researched by members of student teams as well as by monographists, under the leadership of Conea), the monographic working plans and questionnaires to be regrouped in the volume *Guidelines for Sociological Monographs*¹⁹ as well as the typological investigation *60 Romanian Villages* (directed by Golopenția and D. C. Georgescu) on the basis of the material collected by the Royal student teams in 1938.²⁰ Other research projects, based on current fieldwork, such as the sociological monograph of the Vidra village (led by

¹⁸ South Dobruja.

¹⁹ Cf. Stahl (1939), Conea (1940), D. Gusti and Traian Herseni (1940). The *Drăguș* monograph was the largest of all and remained unfinished. It consisted of a collection of volumes authored by “old” *monografiști* and collaborators of the Gusti School and published later on (see Herseni 1944–1945, where the volumes are enumerated according to the underlying Frames/Manifestations/Structures/Processes format).

²⁰ Cf. Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu, *60 sate românești...*, vols. I, II, IV, V (1941–1943). The third volume was not published.

Fl. Florescu) and that of nine regions of Romania (three to be studied under the leadership of Golopenția, Herseni and Stahl, plus six others investigated by the I.C.S.R. regional branches) were to be published later on (as was the case for the Dâmbovnic research)²¹ but presented to the Congress participants as work in progress, during special field trips.

In the Department of Statistics, D. C. Georgescu led the processing of the material collected during the summer of 1938 in 60 villages and the elaboration in view of publication for the Congress, of reports concerning *a.* the alimentation of the rural population; *b.* alimentation in the village of Drăguș; *c.* alimentation in the village of Nerej and morbidity in the village of Drăguș; *d.-f.* the population of the villages Drăguș, Nerej and of the villages investigated by the Royal student teams in 1938; *g.-h.* habitat in Drăguș and Nerej; *i.-j.* female fertility in Drăguș and Nerej.

Finally, the Department of Publications,²² led by Golopenția, was editing in view of publication for the Congress the monographs *Nerej*, *Drăguș*, *Clopotiva*, the series *60 Romanian Villages*, the *Guidelines* volume, the *Bibliography* of the Romanian Village as well as the Congress issues of the journals *Sociologie românească*, *Archives de Sociologie roumaine*, the Bulletin of the I.C.S.R. and five volumes of foreign papers (*Travaux*), that had been received in due time by the Organizing Committee.

In the *Transilvania* issue of 2014 I have published four *Reports* by the Department of Publications²³, unknown until now, that were written before and immediately after the disaster in August – September 1939²⁴ and offer important information concerning the scale and timing of the operations. The first *Report* was sent to Gusti by Golopenția before August 17, the date when the Congress was first postponed for the Easter days of 1940. We learn from it that Gusti's volume *La science de la réalité sociale*, as well as the volume *Studii de politică socială* [Studies in Social Politics] by Anastase Gusti, his recently deceased brother, were

²¹ See A. Golopenția and Mihai Pop (1939), republished in Cornel Constantinescu (2014), p. 9–187.

²² The Department of Publications had gradually incorporated the Royal student team commanders N. Betea, Miron Constantinescu, Dumitru Corbea-Cobzaru, Theodor I. Mărculescu, C. Pavel, Mircea Tiriung as members and Mihai Pop as subdirector. Subsequently there were numerous additions: I. Measnicov, Dumitru Praporgescu, Victor Popescu and Panait Petrini in the administrative service; Constantin Lalu, Axente Sever Popovici, Zoe Olimpia Georgescu and Constanța Boboc in the publications service. Specialists were temporarily hired as follows: Fr. Lebrun, Raymond Gicart, and Ms. Teodoridis for translation work; N. Păunescu, Mircea Eliade, Nina Façon, Anghel Grama, Sofia Sachelarache for proof-reading in foreign languages; N. Economu for proof-reading in Romanian; Cleopatra Popescu, Vasile Crinteanu, Aurelia Țopa, Emilia Turcu, Nicolae Ganea for statistical proof-reading and Aristița Demetriad for typing work. Cf. Sanda Golopenția (2002), p. LXXXIV.

²³ See A. Golopenția (2014).

²⁴ When, because of the war, the Congress was postponed and the Social Service Law was suspended (to be later on abrogated).

to be published for the 1939 Congress as well. Things went differently, D. Gusti's volume only appearing in 1941 in Paris²⁵, while the volume by A. Gusti was delayed by the Romanian censorship for a long time. On the other hand, *Bibliografia satului românesc* [The Bibliography of the Romanian Village], was in print at the moment and, in the autumn of 1939 a first part of it²⁶ appeared, which was not commercialized. The second *Report*, most probably written by Șt. Popescu in cooperation with Golopenția (who was satisfying his military mobilization in Silistra at the time) speaks of a 64 page brochure of French abstracts for the materials published between 1937 and 1939 in *Sociologie românească* and of the fact that Golopenția was working at the time for volume III of *60 Romanian Villages*²⁷. The third *Report* mentions the decision to add the abstracts brochure to 200 out of the total 2,500 copies of the Congress issue of *Sociologie românească* and specifies an edition of 1,000 copies for *Archives*. Finally, *Report* number 4 illuminates the episode referring to a "reorganization" of *Sociologie românească* which is mentioned in the correspondence between Golopenția and Ștefania Cristescu, D. C. Georgescu or Ștefan Popescu²⁸. The journal, which was an organ of I.C.S.R., had to be registered anew with the Court after I.C.S.R. ceased to exist.

The regional institutes were active as well. On 7 March 1939 C. Grofșorean, whose Timișoara institute had published the monographs of the villages Belinț and Sârbova in 1938, wrote to Al. Costin, Secretary of the Royal Foundation, about the campaigns planned for the summer of the same year:

"[...] we will go to Reșița, where we will examine the situation of the Romanian factory workers and agriculturists, on June 1. Namely, the agriculturists live in Reșița-Română and the workers in Reșița-Montană. We would thus have the occasion to follow the relationship between Romanians and machinery and the influence of industry on the native element. At the same time the Central Office in Bucharest would send a smaller team to Călnic, which is inhabited exclusively by Romanian agriculturists but most strongly depends on the industry at Reșița. Then, another team to Domani and Secul: in these two small communes there are Romanian miners exclusively, employed by Șteg²⁹. Finally, a team could go to Țerova, near Reșița as well (notice that all these villages are at a distance of two-three km from Reșița), where the inhabitants deal on the one hand with agriculture and husbandry, and on the other hand work in factories" (*Rapsodia* III, p. 317).

²⁵ See D. Gusti (1941).

²⁶ The brochure, *Generalități, cadrul cosmic și biologic* (Generalities, the Cosmic and Biologic Frames) is mentioned by Caius Jiga (1945), p. 1.

²⁷ The information is precious, since vol. III was lost and never recovered, the series as we know it being limited to vols. I, II, IV and V.

²⁸ Cf. *Rapsodia epistolară* II (p. 525–526), III (p. 59–60) and IV (in press).

²⁹ Șteg (Șteg) was at the time a major unit of heavy industry.

THE ROMANIAN PAPERS FOR THE CONGRESS

If in 1938 Bucharest had not have been chosen to host the XIVth International Congress of Sociology the avalanche of major publications of the Gusti School (with the exception of the four volumes of the *Encyclopedia of Romania*) would not have been produced, given, besides WWII, the troubled atmosphere of the first post-war years. From 1938 to August 1939, the scientific preparation of the Congress represented the chief concern of Gusti and his collaborators.

In view of the Congress, the former *monografii* in Nerej or Drăguș, which had been interrupted in order to organize the student team work at the Royal Foundation, were resumed for completion. A village monograph was launched and finalized in Clopotiva, a county one was started in Dâmbovnic, both by groups combining former monographists and current *echipieri*. Synthetic projects such as the *Guidelines for Sociological Monographs*, that concentrated the monographic experience of the years 1925–1939, and the four volumes of *60 Romanian Villages*, that focused on the typological potential of the student teams activity in the country were exemplifying two distinct and successive moments in the activity of the School.

The *Avant-propos* written by Gusti for the *Travaux* volumes is worth rereading. Gusti expressed the decision to continue the publication of the *Travaux* series in anticipation of better times, and the text confirmed, once more, the architectonic style of his projects. The Congress had been solidly built around the *Village and Town* theme (previously addressed by the 1927–1928 cycle of lectures at the Romanian Social Institute). It was supposed to make widely known the monographic method, while confronting it with the methods of other sociological schools. And it was to amplify the debate of two important issues facing the Sociological School of Bucharest: the optimal structure of the institutes for social research and the ways of institutionalizing the University teaching of Sociology. The *Avant-propos* also announced the separate and later publication of the Romanian papers.

We know little of the Romanian papers that were prepared for the Congress. While five volumes of foreign papers (*Travaux*) were published either before or soon after the date envisioned for the Congress, only 18 Romanian papers (plus a number of bibliographical syntheses) appeared in a special French-language issue of *Arhiva*, at a later date, in 1943. According to documents recently discovered in Golopenția's personal archive – namely a *List* containing the authors and titles of 83 papers to be presented by Romanian participants at the Congress and another one enumerating 34 authors who had sent their Congress papers by July 25, 1939³⁰ –, there was, however, a number of no less than 110³¹ Romanian papers that were

³⁰ These documents were published in Golopenția (2014), p. 26–28.

³¹ We obtained this number by eliminating from the sum of 83 + 34 communications those that figured in both lists. See S. Golopenția (2014), p. 23.

either announced or already in the hands of the organizing committee. One wonders what happened with them. The separation between the Romanian papers (whose publication was postponed) and those of the foreign participants in the Congress should also be addressed.

Looking at their titles, many among the listed papers appear to represent the expanded sociological movement that the School had lately developed (as illustrated, among others, by *Sociologie românească* and I.C.S.R.). There were basically four types of papers: **a.** papers representing the first, monographic stage based on Gusti's "Frames and Manifestations" model; **b.** new approaches generated by the simultaneous *short monographs* (*monografii sumare*) initiated by Golopenția in a typological context, and resulting at times from research by members of the Foundation student teams; **c.** approaches emerging as a result of the complex interaction between social sciences generated by the I.C.S.R. structure and **d.** papers devoted to themes of the Congress such as Methods of Sociological Research and Sociological Teaching.

Separating the Romanian publications and postponing their publication might have been due to a number of factors:

1. Publishing the guest papers first was a polite gesture on behalf of the organizers.

2. The Romanian papers announced were extremely numerous and their printing posed special budget problems.

3. If we take into account the fact that, far from being "single-author volumes" by Stahl, Conea, Herseni, Gusti-Herseni or Golopenția respectively, the monographs *Nerej*, *Clopotiva*, *Drăguș*, the volume *Îndrumări pentru monografiile sociologice* and the series *60 de sate românești* were regrouping, as co-authors, at least 81 *monografiști*, *echipieri* and specialists in social sciences (22 for *Nerej*, 13 for *Clopotiva*, 29 for *Îndrumări*, and 17 for *60 de sate*)³², one can say that the visibility of the Sociological School of Bucharest was ensured by the Romanian collective volumes even in the absence of specific Romanian papers to be included in the program of the Congress.

4. What is more, most of these 81 monographic contributions were already organized according to the "Frames and Manifestations" format that Gusti intended to propose for debate during the Congress.

5. Among the 110 papers mentioned in the two lists, many did not fit the "Frames and Manifestations" system and risked distracting attention from the intended focus of the Romanian presentations at the Congress.

We can understand that Gusti opted for the initial, most "spectacular" and well-rounded stage in the research of the School in order to make it internationally visible. The *monografii* offered the possibility to construct a clearcut image of the School, in which theory, method and field research combined. The monographic

³² I did not include the Drăguș monograph in the calculus, since its appearance at a much later date was already evident during the preparation of the Congress.

model could be easily and perhaps fruitfully exported. However, and despite such strategic considerations, the separation of the Romanian papers from the foreign ones³³ marked a step back. Gusti was not taking into account exactly what he and his School had achieved most significantly in the years 1938–1939: a vast and daringly diversified research-and-action sociological movement, representative for the ensemble of social sciences in the whole of Romania.

1939, OR THE BEGINNING OF THE END

The Congress preparations were defeated by Germany's attack on Poland and the outbreak of WWII. The XIVth International Congress of Sociology was postponed, for the Easter of 1940 at first, and *sine die* later on. Because of the imminent war, the Social Service and the I.C.S.R., which depended on its budget, were suppressed. Printing the volumes prepared for the Congress stopped, due to lack of money. Some of Gusti's closest collaborators in coordinating, planning and research for the Congress, among them Golopenția and D. C. Georgescu, were mobilized for military instruction. Many of those who had worked within the Royal Foundation "Principele Carol" remained without jobs.

It has been said afterwards, and Gusti himself launched the idea, that although it did not take place, the Congress was beneficial for the Sociological School in Bucharest. It reinforced the connections between Romanian sociologists and their colleagues abroad. It determined the concluding summation of the monographic phase of the School through the publication of a number of massive works that might have remained otherwise unpublished. One can add that it managed to bring to the fore approaches that went beyond the monographic model, such as those in *60 de sate românești* or the Dâmbovnic project.

The fact that a majority of the Romanian papers remained unpublished, as well as that the subsequent Congress, which took place in Rome between 30 August and 3 September 1950 under the presidency of Corrado Gini, had the same name and number as the one prepared in Bucharest – the XIVth Congress of the International Institute of Sociology – tell a different story, however, and we have to approach it as well. Not even remembered by its designation (which was reassigned), the Bucharest Congress and its publications (both foreign and Romanian) remained outside the scientific circuit. Romanian sociologists did not benefit from a solidary action by their colleagues from abroad. Eleven years (including a war) had passed from 1939 and the professional networks had changed in most of the countries. In Romania, sociology had ceased to exist, the Romanian Social Institute was closed, Gusti had been eliminated from the Academy and

³³ All foreign papers published in the *Travaux* volumes were organized according to the Congress themes – Social Units; Village; Town; Village and Town; Methods of Research and Sociological Teaching.

Golopenția, Vulcănescu, Herseni as well as other members of the School were in prison. On the other hand, in Europe, the sociological offer was strong. During the same time as the Congress in Rome, a first *Congrès Mondial de Sociologie* took place in Zürich. The absence from the international scene of the Eastern-European sociologists remained unnoticed. A strategy of professional solidarity between Eastern and Western specialists was yet to come.

We learn from the volume *Prophets and Patrons* by Terry N. Clark that during the war Corrado Gini had visited Gusti in Bucharest and ensured that some materials pertaining to the International Institute of Sociology³⁴ be transferred to Rome. One can wonder whether parts of the Bucharest Congress archives were not included in the transfer. Insistently invited by Gini, Gusti was not allowed by the communist regime to participate in the Congress in Rome and its Bucharest sociological “prologue” went into oblivion. The new regime was reducing to nothingness years of inspired work and thought, pushing back Romanian sociological research. In a prison declaration of April 1950, speaking of Gusti *before* the Congress in Rome, Golopenția mentioned³⁵:

The fact that circumstances do not allow him to honor the invitations at various international Congresses that he receives is one of his special motives of sadness. Last summer he presented to President P. Groza³⁶ the personal invitation he had received from UNESCO, to participate in a sociologists’ Congress at Oslo and the two insistent updates that were sent to him, since he kept silent. He didn’t receive the authorization to participate. He foresees that he will not be able to go to Rome either this summer, where the international Congress of Sociology, which had been convoked in Bucharest for September 1, 1939 and postponed because of the war, will be held. Prof. Gini, statistician and sociologist, the organizer of this Congress, sent him several letters through Prof. Manzoni from the Italian Cultural Institute, to ask for his agreement and to inform him of the preparations. Prof. Gusti answered him in the same way” (*UC*³⁷, p. 182).

It is probable that Gini’s intention was to stress the Bucharest “preamble” of the Congress in Rome, by means of Gusti’s presence. The agreement could have concerned, among other things, the decision to keep the same designation for the new Congress.

The only way in which the vanished Congress work of the Romanian sociologists could be honored today is to make it visible. I like to imagine a young

³⁴ Cf. Terry N. Clark (1973), p. 228–229. Corrado Gini’s papers were later deposited in the National State Archives in Rome.

³⁵ One can wonder whether this passage was not written in the hope of suggesting a reconsideration of the regime’s attitude toward Gusti.

³⁶ P. Groza was at that time Prime Minister. He was also President of the National Council of the Front of Popular Democracy (Frontul Democrației Populare).

³⁷ Anton Golopenția (2001).

team of specialists who would undertake the operation of bringing together those among the Romanian papers enumerated in the two lists that were subsequently written and either published or preserved in manuscript form. Doing so would offer a means of apprehending the real stage of sociological research in interwar Romania. As for strategy, I would start with the two lists (the list of papers announced and the list of papers sent) that were mentioned above and research the archives at the Academy of Economical Studies in Bucharest (which hosted both I.S.R. and I.C.S.R.), Gusti's Fund at the Library of the Romanian Academy, personal archives of different members of the School³⁸ and, last but not least, Corrado Gini's archives, as well as those of the 1950 Congress in Rome.

GUSTI AND THE SOCIOLOGICAL SCHOOL BETWEEN 1940 AND 1947

While at the beginning one could hope that the Congress will take place in 1940, it became rapidly evident that it was postponed *sine die*. Still, the publication of the *Travaux* and that of the Romanian volumes deemed definitory for the School continued in the 1940–1945 interval.

New research, dictated by the circumstances, was undertaken as well. Between 1941 and 1945, Golopenția led a team of the Central Institute of Statistics (I.C.S.) that identified the Romanian presence in Ukraine beyond the river Bug.³⁹ In 1944–1945, in Gurghiu Valley/Hodac, he led a combined research team of the Romanian Social Institute and the I.C.S. that examined, among other things, the local relations between Romanians and Hungarians in view of the Peace Conference. The Bug collective works⁴⁰ and the unpublished Hodac research count as the last massive endeavors of the Sociological School in Bucharest.

During 1944 and 1946, Gusti was the President of the Romanian Academy and struggled to rebuild an equivalent of the I.C.S.R. under its *aegis*, which he called the National Council for Scientific Research (*Consiliul Național de Cercetări Științifice*)⁴¹. The C.N.C.Ș. was extraordinarily active during 1946 and 1947 and the fruitful work of its 16 committees was presented by Gusti and Tr. Săvulescu (1948). Unfortunately, in 1948 as well, the Romanian Academy and, with it, the C.N.C.Ș., were suppressed by the communist regime.

In 1944 the I.Ș.S.R. celebrated the anniversary of 25 years of publications and of 20 years of monographic field work⁴². In 1946, Gusti published a new,

³⁸ Golopenția's and Christina Galitzi's archives are among the most important in this connection since the Direction of Publications and the Organizing Committee (active within the Documentation Direction) were most directly involved with the preparation of the Congress. Materials concerning the Congress also appear in Mircea Vulcănescu's personal archive and were published in *Revista română de sociologie*, no. 1–2, 2005.

³⁹ The results of this research were published in A. Golopenția (2006).

⁴⁰ A. Golopenția (dir.) (2006a., b. and c.).

⁴¹ See the Council's publication, *Buletinul informativ, științific și administrativ*, I, no. 1, 1948.

⁴² Two volumes were published on this occasion: Institutul de Științe Sociale al României (1944) and Lucia Apolzan (1945).

updated edition, in two volumes of his former volume of 1934 *Sociologia militans. Introducere în Sociologia Politică* [Sociologia militans. An Introduction to Political Sociology]. This time the subtitle was changed to *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* [Knowledge and Action in the Service of the Nation]. In the first volume, entitled *Cunoaștere* [Knowledge], Gusti inserted an ample extra-chapter entitled *Sociologie românească* [Romanian Sociology, p. 65–242], while in volume II two new chapters (*Acțiune culturală și socială* [Cultural and Social Action] and *Sinteza acțiunii culturale și sociale* [The Synthesis of cultural and social action], p. 173–302) recapitulated and interpreted the experience accumulated through the work of the student teams, of the I.C.S.R. and through the application of the Social Service Law. In the *Foreword* to this second edition, Gusti announced a third volume that was not published. In the *Foreword* to the first edition, Gusti had mentioned another volume, entitled *Sociologia cogitans*, that was ready for publication in 1934 but never appeared.

In 1946, while the Romanian delegation (which included Golopenția) was at the Peace Conference in Paris, Gusti travelled to Paris and New York with the aim to place his life experience in the service of global peace. He presented the results of this travel in a lecture given on July 11, 1947 before his colleagues in the Romanian Academy⁴³. In this lecture, Gusti distinguished between 14 stages that led to the implementation of his last project: the foundation of a Social Institute of Nations in the U.S.

The texts that were elaborated during the working encounters with Alfred Métraux and Georges Day, both chief executives with the United Nations, attest to different attitudes with respect to Gusti's project, from Métraux's implicit dissociation based on budget considerations ("Professor Gusti advocates...") to Day's – who follows Henri Laugier's instructions – strong embrace of the initiative. As the encounters deepened, the presentation of the project changed. The name of the proposed institution went from the vague "an international Institute for the knowledge of Nations" (in the drafting with Métraux) to the persuasive "Social and Economic Institute of the United Nations" (in the drafting with Day). Finally, when Gusti had to abandon the cooperation with the Economic and Social Council of the United Nations and to resort to colleagues from the American academia for a third and final draft, the name was changed again, going back to the formula adopted at national level by Gusti: "*The Social Institute of Nations*".

The episode is important and should be studied from more than one point of view. I will not address here the existence, activity and disappearance of the institution as such, which will have to be done on another occasion. More generally, Gusti's lecture at the Romanian Academy brings us direct information concerning the way in which he conceived and advanced his projects. We see Gusti, who never abandons an idea in which he believes, trying to revive at an

⁴³ See Gusti ([1947] 1970).

international level the I.C.S.R., which had been suppressed in 1939, via a Social Institute of Nations. At 66, in torrid New York, without a working knowledge of English, and not disposing of qualified secretarial help, Gusti moves youthfully, weighing and comparing the chances for his project. He selects as an insertion point “the austere and efficient” Economic and Social Council of the United Nations, obtains the support of Henri Laugier who, like him, struggled to create mega-institutions we now take for granted⁴⁴, hires Romanian American Marta Neag as a translator and prepares successive proposals together with a number of high executives of the Council recommended by Laugier. Without giving up the basic structure of his project, he negotiates its presentation format. The optimal version, which clearly expresses the role to be played by the proposed Institute with respect to the Economic and Social Council, seems to me to be the one resulting from the collaboration with Day.

In a letter sent to A. Golopenția, Philip Mosely⁴⁵ indicated one of the reasons for the skepticism that Gusti had encountered: American reservations with respect to centralized structures. Today, when we speak of the global dimension in sociology, Gusti’s proposal looks much less surprising. As always, Gusti was anticipating future developments, this time alone, in an unfamiliar space, at a moment that was less than favorable.

On another level, the New York episode raises the key problem of the sponsors. To be efficient and contribute to the social transformations whose utility it had established through research, a sociological movement like that initiated by Gusti needed high-level support. The year spent as a Minister of Instruction had shown to Gusti that he could not work together with a political party. The Royal Foundation episode had marked an attempt to replace political parties with the person of the King and likewise failed. A postwar attempt to revive I.C.S.R. by creating a National Council for Scientific Research within the Romanian Academy was short-lived. It was to be resumed in the sixties by the communist regime,⁴⁶ with purposes widely different. The Economic and Social Council of the United

⁴⁴ Gusti had met and befriended Henri Laugier in 1937 on the occasion of the Universal Exposition in Paris. Both scholars were involved in combining research with the creation and management of mega-institutions for research. Like Gusti, Laugier had been active in the Ministry of Education. He was the first director of the C.N.R.S., which one could compare, at least at the beginning, with the I.C.S.R. we evoked above. Member of the French Resistance since 1940, Laugier was the Secretary of the Economic and Social Council of the United Nations and Rector of the Free French University in New York (1943–) when he and Gusti met again there in 1946. In both capacities, he gave enthusiastic support to Gusti’s project. Later on, Laugier participated in the elaboration of the Universal Declaration of the Rights of Man (1948), the creation of the World Organization for Health and of UNICEF. Back in France, he functioned as a member in the UNESCO Council (1952).

⁴⁵ See Ph. Mosely (1946).

⁴⁶ The National Council for Scientific Research founded on December 30, 1966 was supervised by the communist party leadership and aimed at limiting the role of the Romanian Academy. Cf. Giurescu (coord. 2003), p. 583.

Nations seems to have been a target, if not too high, at least premature. With the academic colleagues of New York, Gusti returned, more or less consciously, to the formula of the Association for Social Science and Reform/Romanian Social Institute, useful as a space for debate, but less so as a center and impulse for efficient global action. The problem of sponsorship, of the supporting institutions continues to be raised before sociologists nowadays, with local answers differently negotiable.

SOCIOLOGY SUPPRESSED (1948–1967)

We still know very little about the suppression of the Bucharest School of Sociology and of sociology as such in Romania. Consulting the Securitate Archives appears to me as one of the principal ways in which to learn more. While bringing to publication the inquest statements and confiscated letters of Anton Golopenția, in the volume *Ultima carte* [The last book], I could measure the relevance of the sociological information they contain. Conscious of the fact that his imprisonment would eventually lead to death, Golopenția continued to do, through his written statements, what he had done in the Department of Planning and Publications of the I.C.S.R., or in his post-war correspondence while participating in the Paris Peace Conference. He planned the bringing to closure of the projects of the School, by disseminating its publications. And, while envisioning the great isolation to come, he tried to inform the sociological community abroad with respect to the current scientific endeavors of the two institutions in which he worked (Romania's Institute for Social Sciences and the Central Institute of Statistics) and to the context in which they struggled to survive. The letters sent to the U.S. expatriates Brutus Coste, former diplomat, and Sabin Manuilă, the former director of the Central Institute of Statistics, or to Philip Mosely, former participant in the monographic campaigns, were bottles thrown into the sea. Back in Romania from the Peace Conference, the letters sent to Miron Constantinescu, former member of the research teams for *60 Romanian Villages* and for the *Dâmbovnic County* monograph who had become a member of the nomenclatura after 1948, fully assumed risks that A. G. did not ignore. Even in his prison statements, A. G. tried to “point out and solve problems” by mentioning the situation of capable employees of the I.C.S. that had been fired because of ideological reasons, by writing about the unmotivated imprisonment of sociologists/economists Mircea Vulcănescu or P. Nemoianu etc. The difficulties faced by Gusti at the time and his silencing by the regime were included by Golopenția in more than one statement. Here is an example that can help the readers understand from within the Romanian fifties:

“Professor Gusti is discontented. His and his wife's pensions do not cover their monthly expenses. He is forced to sell books, furniture, clothing. Removed from the Academy and with the suppression of the [Romanian] Social Institute, he has nowhere to manifest himself and feels condemned to house arrest. He still lives in his Jianu Park house only due to the fact that he asked President Miron Constantinescu, his former student, for support, and he fears he might be forced to leave it. He regrets not having stayed in the United States, in the modest position of Visiting Professor that he had been offered, and having given in to homesickness.

He carefully follows the evolution of the international situation. He documents himself by reading French leftist newspapers that are sold in the country and local newspapers, and by listening to foreign radio broadcasts. The conclusions he reaches do not make him happy, for he is surprisingly rational and detached from personal wishes in his reasoning. He takes into account the moral potential of the Soviet Union, the state of latent civil war in France especially, and in Italy, he cites the fact that the Soviet Union, with its allies, has at least twice as many troops ready as the states from the Atlantic Pact. This makes him doubt the validity of various interviews given by major Western chiefs of state; since the last autumn, he fears the bombing and devastation that a war will bring.

A change of the [political] regime would reinstate him in the Academy. He hopes for no other satisfaction. He does not say it, but he considers that his bridges toward representatives of the opposition parties, who left the country, are as broken as those toward the popular democracy regime. He mentions in conversation having spoken with Mrs. Malaxa and Aușnit in America, but never alludes to Peasant, Liberal or Legionary party chiefs as interlocutors. Of the last he says that they are divided into coteries, driven by personal ambitions even within the same party (the Peasant party is thus divided into republicans and monarchists). He does not speak with sympathy of the two great industrialists; he says that they are rich there as well, doing business, that they behave with morgue. He wonders what all of them could and would do if circumstances would bring them back to the country.

Aware of his age (70 years) and of his heart condition, Professor Gusti is very cautious in his conversation. He speaks of the above only with a few intimates: with me, Dr. [D. C.] Georgescu and Octavian Neamțu among his former students. I do not know of others. Among the former members of the Academy, he mentions with pleasure Prof. Macovei from the Geological Institute. He barricades himself behind his deafness from the rest of the world and keeps a low profile. He told me that, having once met an acquaintance accompanied by an unknown youth in the National Park, he strived to speak only of a rose that he was holding in his hand.

For the same reason, since he is no more in the Academy, that is since 1948, he shuns meetings with foreign diplomats" (*UC*, p. 181–182).

We learn from *Ultima carte* that Professor Gusti was visited, in the 1948–1949 years, by G. Focșa or, brought by Golopenția, by Dr. P. Vlad, N. Economu and Ovidiu Bârlea. In the evening of December 31, 1949, Golopenția went to Ion Negru, former member of the Banat-Crișana Social Institute in Timișoara, proposing to him "to write a short study to be offered to Prof. Gusti on the occasion of his 70th birthday (in February 1950)" (*UC*, p. 332). We do not have details concerning the Gusti Homage, in all probability in manuscript form, that Golopenția was putting together. At the date of its envisioned submission, the initiator was in prison.

Another statement concerning Gusti allows us to learn details from the previous 1940–1947 period:

“I was invited, together with a few other former students of his – Dr. D. C. Georgescu, H. H. Stahl, O. Neamțu, with his doctor Tiberiu Ionescu and Mr. Camil Petrescu, in the village between the Bucharest-Ploiești highway and the Crivina railway station, where he was evacuated in 1944. After eating, he gave us the news of the assassination attempt against Hitler that had taken place during the day and he read to us Mr. Tătărescu’s manifesto for changing the regime, which he had received.

All my subsequent meetings had the same character of sharing views. I would visit him at his home, once a month or every other month, out of a kind of former-student piety. After 23 August 1944, he was concerned for the Academy, the Social Institute, and the Romanian-American Association, whose President he was, with Mr. President Parhon⁴⁷ being its Vice-President. He asked me for suggestions on the presentation of the Association’s Bulletin. I did as requested and gave two pages of proposals, for which I was co-opted in the editorial committee [...]

After his visit to Moscow for the centennial of the Soviet Academy, where he went as President of the [Romanian] Academy and Vice-President of ARLUS⁴⁸, he spoke to me on several occasions about what he had seen. About banquets, the amount of attention that they got as a delegation, the visit to the Marx-Engels Institute, the way Moscow or Leningrad looked. With humor, but never with hostility.

I was hearing from him news from the French press that I wasn’t reading, from the foreign broadcasts, that I didn’t listen to, memories about the Romanians who had fled the country that he had seen in the United States or about whom he had heard. He did not influence my attitude, since I was more convinced than he of the American victory, because I [simply] have got to believe in it” (UC, p. 186–187).

SURVIVALS

Elements of a Gusti School legacy continued to exist after 1948. I will limit myself to briefly presenting the Museum of the Village and *The History of the Romanians* frieze that Mac Constantinescu sculpted for Romania’s Pavilion at the International Exhibition in New York. Each of the two “paid a price” for its survival.

The Museum of the Village, which is among the most visited museums in Romania nowadays, owes its continued existence to a process of redefinition. It was initially conceived as a temporary two-month exhibition occasioned by The Month of Bucharest (*Luna Bucureștilor*) and marking the opening of a vast Sociological Museum that would present to the general public the current state of the Romanian villages, the attempts to modernize them, the social sciences literature on the subject (via a specialized library) and information on the research undertaken by the Gusti School (consisting in photographs, maps, diagrams,

⁴⁷ Gusti was President and Constantin I. Parhon Vice-president of the Romanian-American Association. At the same time, Parhon was President of the Presidium of the People’s Republic of Romania.

⁴⁸ ARLUS is the acronym for *Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică* [The Romanian Association for Reinforcing the Ties with the Soviet Union]. It was founded in 1944.

activity reports of the Royal student teams, etc.). In 1936, the Museum consisted of 29 buildings (14 of which were original ones taken apart, transported to Bucharest and rebuilt on the spot by craftsmen from the respective villages, while the rest represented replicas) in which peasant families, who were not always their owners, lived and worked in front of the public⁴⁹. The peasant occupants were chosen and paid by the Royal Foundation, which also covered the costs of borrowing from different villages the tools they used. The houses, peasants and tools had been selected during previous 1935 research by the Royal student teams. The Exhibition was thus illustrating in a relatively plausible way activities and rituals performed in mostly authentic settings, thus bringing its visitors in contact with the ways of life of their rural contemporaries. This functional, live, “inhabited” character of the sociological exhibition of the Romanian village got unexpectedly confirmed during WWII, when refugees from Bessarabia were sheltered in its buildings.

After 1948, as shown by Maxim (2014), the Museum was redefined as ethnographic. Buildings were treated as material exhibits, not bearing the name of their former owners anymore, and only specifying their village or region of origin. Real or hired inhabitants were now not needed; the Museum exhibited objects and not people. It thrived, though. In 1950 it had accumulated 249 original constructions (compared with the 14 of 1936). Functional replicas and social authenticity were abandoned in favor of material authenticity. Framed by the modernization process in Bucharest (this was the time when the new Floreasca, Balta Albă and Drumul Taberei quarters were built) and the collectivization of agriculture, the historic-ethnographic redefinition of the Museum transformed it into one of the principal Bucharest attractions, abolishing its link with sociological intervention, the idea of social change, or the contemporary lives of the villagers. The Museum of the Village was now implicitly pointing to the hiatus between a “backward abolished past” and the considerable transformations taking place. It had gained an ideological, hidden dimension.

The story of Mac Constantinescu’s frieze unfolded in the United States. Two years ago, while searching on the web for more information concerning Romania’s Pavilion at the 1939 Universal Exhibition in New York, I found, among the materials concerning the Romanian Orthodox Cathedral “St. Mary” in Cleveland-Ohio, an ample description posted by Father Remus Grama together with segment reproductions of the historical frieze prepared by Constantinescu for the occasion. When, at the end of the Exhibition, the Pavilion was dismantled, the Romanian state donated the frieze to the Romanians in the United States. It was brought to the “St. Mary” Cathedral by Father John Trutza and remained, for thirty years, in the basement of the church, out of sight but maybe (un)consciously protected in this way. Restored after a fire, it is now mounted in the official hall of the cathedral. Transformed through “emigration” into a permanent exhibit abroad, Mac

⁴⁹ Cf. Maxim (2014).

Constantinescu's work will hopefully come again to the attention of the specialists in Romania and be analyzed together with its creator's other works in the years to come⁵⁰.

EPILOGUE

On January 8, 1991, in a *Memoriu privind activitatea științifică a domnului Mihail Cernea* [Memorandum concerning the scientific activity of Mr. Michael Cernea] found in the Romanian Academy Archives, where he proposed his election as a corresponding member of the Academy, H. H. Stahl wrote: "The activity in the country of M. C. is particularly important from three points of view: first, through the value of his rural sociology studies dealing with contemporary Romanian social reality; second, through the efficiency of his professorial activity in the same rural sociology domain; finally, through his contribution to the methodological development of the teachings of the old Romanian School of Sociology..., a fruitful continuation of the Romanian sociology tradition, which Cernea knew intimately, adopting toward it a creative attitude, not only of following, but also of developing it"⁵¹.

As former Vice-President (1973–1979) of the European Society of Rural Sociology, Cernea determined the choice of Bucharest to host the 1992 World Congress of Rural Sociology, invoking, among other arguments, the dramatic annihilation of the Romanian sociologists' efforts in preparation of the XIVth International Congress of Sociology envisioned for 1939.

In the 1995 lecture on being awarded the "Bronislaw Malinowski Prize"⁵², Cernea evoked the Sociological School of Bucharest, underlining the importance in his formation of the study, at first clandestine, of the rural inter-war monographs of the School, as well as their resumption, at the end of the sixties, in the volume *Două sate* [Two villages]⁵³, aimed at measuring the intervening changes. By relegitimizing sociological field research at that time, after decades of interruption, Cernea was already inscribing himself, although unbeknownst, on a French and later on an American trajectory that was to lead him to global expertise for the World Bank, where he would unexpectedly encounter again a Gustian project. Gusti, for whom "A good social theory always means a good deed," was wondering, during the last years of his life, where his followers were. In Cernea's work, there are, alongside the unavoidable time frame and vision differences, elements of continuity that I am happy to salute here and now.

⁵⁰ The beginning is represented by Preotu (2014). Parts of the frieze were reproduced in this article, with permission granted by Father Grama.

⁵¹ I. Bădescu, O. Cucu Oancea (2005), p. 88.

⁵² The lecture was published in Cernea (1996). Excerpts of Cernea (1996), translated into Romanian, appeared in Cernea (2014).

⁵³ Cernea, Mihail, Gheorghe Kepes, Maria Larionescu, *et al.* (1970). One of the villages, Belint, had been investigated thirty years before by the Banat-Crișana Social Institute.

On the occasion of Cernea's Malinowski lecture, Ismail Serageldin, World Bank Vice President for Environmentally Sustainable Development, asserted: "Michael Cernea is a giant among the social scientists applying sociology and anthropology to the problems of development. He has stood firm for the need to address the social issues of development long before it became fashionable to do so. He has brought clarity of thinking and practical wisdom to the tasks at hand, both inside and outside the Bank"⁵⁴.

The Malinowski lecture was followed, in 2003, by an interview given to Judith Freidenberg for the Oral History Project of the Society for Applied Anthropology at the Kentucky University Libraries⁵⁵, in which Cernea reaffirmed his connection with the Gusti School, seeing in it one of the sources of his interest in social sciences:

"Largely akin in their cultural outlook to the cultural anthropologists of western Europe, Romanian sociologists had carried out scores of rural community monographs, in a number and quality unmatched at that time in any other European country, except perhaps Poland. Most significantly, their orientation to social research was underlined by a pro-active and self-proclaimed orientation to "social action and reform" which I always liked. They adopted as slogan the Latin phrase "*Sociologia Militans*" proclaiming a militant – not just a contemplative, descriptive – sociology, one that aspired to change and reform backward villages through sociologists' involvement in "research and action", – a generous, but somehow utopian goal under those circumstances. But I've been trying to continue and embrace, through my work in different conditions and in my own way, that rich tradition and courageous call to militancy, action and social reform" (p. 341).

Providence, July 2014

REFERENCES

1. APOLZAN, LUCIA (1945). *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925–1945* [Villages, towns and regions studied by the I.S.R.], București.
2. BĂDESCU, I.; CUCU OANCEA, O. (2005). *Dicționar de sociologie rurală* [Dictionary of rural sociology], București, Editura Mica Valahie.
3. BULETINUL INFORMATIV, ȘTIINȚIFIC ȘI ADMINISTRATIV (1948). Publicat sub îngrijirea Președintelui Consiliului, D. Gusti și Secretarului General al Consiliului Tr. Săvulescu [Informative, scientific and administrative bulletin. Published under the direction of D. G., President of the Council and Tr. S., General Secretary of the Council], vol. I, no. 1, București, Academia Română/Consiliul Național de Cercetări Științifice.
4. CERNEA, MIHAIL; GHEORGHE KEPES; MARIA LARIONESCU, *et al.* (1970). *Două sate: Structuri sociale și progres tehnic* [Two villages: social structures and technical progress], Editura Politică, București.

⁵⁴ Ismail Serageldin (1996), p. V.

⁵⁵ The interview was published in *Human Organization*, vol. 66, 2007, no. 4.

5. CERNEA, MICHAEL (1996). *Social Organization and Development Anthropology*. The 1995 Malinowski Award Lecture, Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series no. 6, The World Bank, Washington, D.C.
6. CERNEA, MICHAEL (2007). "Development Anthropology is a Contact Sport". An Oral History Interview with Michael M. Cernea. Interviewer: Dr. Judith Freidenberg, *Human Organization*, vol. 66, no. 4, p. 1–24.
7. CERNEA, MICHAEL (2014). *Sociologia militans: științele sociale în slujba dezvoltării* [Sociologia Militans Serving Development through Social Science], *Transilvania*, no. 1, 2014, p. 88–96.
8. CLARK, TERRY N. (1973). *Prophets and Patrons: The French University and the Emergence of the Social Sciences*, Harvard University Press.
9. CONEA, ION (dir.) (1940). *Clopotiva, un sat din Hațeg. Monografie sociologică întocmită de Echipa regală studențească 19/935 sub conducerea lui...* [Clopotiva, A Village from Hațeg. Sociological Monograph Prepared by Royal Student Team no. 19/935 under the direction of...], vols. I–II, București: I.Ș.S.R.
10. CONSTANTINESCU, CORNEL (ed.) (2014). *75 de ani de la cercetarea sociologică a plasei Dâmbovnic* [75 years since the sociological study of the Dâmbovnic county], Editura Universității din Pitești.
11. [GEORGESCU-TISTU, N.] (1939). *Bibliografia satului românesc. Generalități, cadrul cosmic și biologic* [The Bibliography of the Romanian village. Generalities, the Cosmic and Biologic Frames], Craiova: Ramuri, 37 p.
12. GIURESCU, DINU C. (coord.) (2003). *Istoria României în date* [A chronological history of Romania], București, Editura Enciclopedică, 2003.
13. GOLOPENȚIA, ANTON (2001). *Ultima carte (UC). Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.*, volum editat, cu Introducere și Anexă de Prof. Dr. Sanda Golopenția [The last book. Inquest statements of A. G., found in the Securitate Archives. Edited, with an Introduction and Annex by S. G.], București, Editura Enciclopedică.
14. GOLOPENȚIA, ANTON (2002). *Opere complete I. Sociologie*. [Complete works I. Sociology]. Ediție alcătuită și adnotată de Prof. Dr. Sanda Golopenția, Studiu introductiv de Prof. Dr. Ștefan Costea, București, Editura Enciclopedică.
15. GOLOPENȚIA, ANTON (2002a). *Informarea conducerii statului și sociologia tradițională* [Informing the state government and traditional sociology]. In A. Golopenția (2002), p. 3–67.
16. GOLOPENȚIA, ANTON (2006). *Românii de la est de Bug* [Romanians east of the river Bug], vols. I–II. Edited, with Introduction and Notes by Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică.
17. GOLOPENȚIA, ANTON (2004, –, 2012, 2014). *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de A. G.* [Rhapsody in Letters, received/sent by A. G.], 4 vols. I. *Ion Adameșteanu-Nina Crainic* (1923–1950), 2004; II. *Ștefania Cristescu* (1932–1950), 2010; III. *Radu Crutcescu-Sabin Manuilă* (1917–1950), 2012; IV. *Marele Stat Major-Iușim Zelenciuc* (1923–1950), 2014. Ediție îngrijită de S. Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza (și Lidia Bradley, vol. III), București, Editura Enciclopedică.
18. GOLOPENȚIA, ANTON (2014). *Direcția Planificării și Publicațiilor* [Planning and publications department reports, 1939–1940], *Transilvania*, no. 1, p. 15–17.
19. GOLOPENȚIA, ANTON (dir.) (2006a). *Note despre administrația rurală sovietică și despre problemele ridicate administrației românești de teritoriul dintre Nistru și Bug* [Notes on the Soviet rural administration and the problems it raises for the Romanian administration of the territory between the rivers Dniester and Bug]. In Golopenția (2006), vol. I, p. 291–376.
20. GOLOPENȚIA, ANTON (dir.) (2006b). *Valea-Hoșului, un sat din Republica Moldova* [Valea-Hoșului, a village from the Moldovan Republic]. In Golopenția (2006), vol. I, p. 379–588.

21. GOLOPENȚIA, ANTON (dir.) (2006c). Așezările românești dintre Bug și Nipru. Cercetare condusă de... [The Romanian settlements between the Bug and the Dnieper]. In Golopenția (2006), vol. II, p. 7–253.
22. GOLOPENȚIA, ANTON; DR. D. C. GEORGESCU (dir.) (1941–1943). *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*. [60 Romanian villages researched by student teams in the summer of 1938] *Anchetă sociologică condusă de...*, Institutul de Științe Sociale al României (I.Ș.S.R.), București, vol. I. *Populația* [Population] and II. *Situația economică* [Economical Situation] (1941), vol. IV. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale* [Contributions to a Typology of Romanian Villages. Agricultural Villages, Pastoral Villages] (1943); vol. V. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe* [Contributions to a Typology of Romanian Villages. Villages with Secondary Occupations] (1942).
23. GOLOPENȚIA, ANTON AND MIHAI POP (dir.) (1942). *Dâmbovnicul. O plasă din sudul județului Argeș* [Dâmbovnic. A county from the southern Argeș jurisdiction], (offprint from *Sociologie românească*, IV, no. 7–12), București, I.Ș.S.R.
24. GOLOPENȚIA, SANDA (2002). *Cronologie*. In A. Golopenția (2002), p. XLVII–CXXII.
25. GOLOPENȚIA, SANDA (2012). *A fost Sociologie românească o revistă publicată în devălmășie?* [Was the Journal *Sociologie românească*, Published Informally?], *Transilvania*, no. 11–12, p. 26–34.
26. GOLOPENȚIA, SANDA (2014). *Comunicări românești pentru al XIV-lea Congres internațional de sociologie* [Romanian paper for the XIVth International Congress of Sociology], *Transilvania*, no. 1/2014, p. 20–29.
27. GOLOPENȚIA, SANDA (coord.) (2012). *Școala sociologică de la București. Monografiști. Echipieri* (The Bucharest Sociological School. Monographic campaigns. Student teams), *Secolul 21*, Special issue, no. 1–6.
28. GOLOPENȚIA, SANDA (coord.) (2014). *Școala sociologică de la București. Publicații. Expoziții. Proiecte* (The Bucharest Sociological School. Publications. Exhibitions. Projects), *Transilvania*, Special issue, no. 1.
29. GUSTI, D. (1934). *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică* [*Sociologia militans*. Introduction to Political Sociology], București.
30. GUSTI, D. (1936a). *Învățămintele și perspective din munca echipelor studențești* [Lessons and perspectives of the student teams' work], *Sociologie românească*, I, no. 2, p. 1–5.
31. GUSTI, D. (1936b). *Cunoaștere sociologică și acțiune culturală* [Sociological knowledge and cultural action], *Sociologie românească*, I, no. 4, p. 1–6.
32. GUSTI, D. (1937). *Despre știința națiunii românești și serviciul social obligator al studențimii* [On the science of the Romanian nation and students' obligatory Social Service], *Sociologie românească*, II, no. 1, p. 1–4.
33. GUSTI, D. (1941). *La Science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique*, Alcan, Presses Universitaires de France, Paris.
34. GUSTI, D. (1942). „Istoricul Institutului Social Român”, *Sociologie românească*, IV, no. 7–12, p. 670–671. This article includes the scheme of the I.C.S.R. that we discuss in our paper. The scheme was republished in Gusti (1946), vol. II, between p. 60 and p. 61.
35. GUSTI, D. (1946). *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* [*Sociologia militans*. Knowledge and action in the service of the Nation], vol. I. *Cunoaștere*; vol. II. *Acțiune*, București, Fundația Regele Mihai I.
36. GUSTI, D. ([1947] 1970). *Institutul Social al Națiunilor. Un an de activitate în afară de țară* [The Social Institute of Nations. One year of activity abroad]. In D. Gusti, *Opere*, vol. IV. *Texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu*, București, Editura Academiei, p. 283–301.
37. GUSTI, D.; TRAIAN HERSENI (dir.) (1940). *Îndrumări pentru monografiile sociologice. Redactate sub direcția științifică a D-lui Prof. D. Gusti și conducerea tehnică a D-lui Traian Herseni de Biroul cercetărilor sociologice din I.S.C.R.* [Guidelines for Sociological

- Monographs. Prepared under the Scientific Direction of Prof. D. Gusti and the Technical Leadership of Traian Herseni by the Bureau of Sociological Investigations of the I.Ș.S.R., I.Ș.S.R., București.
38. HERSENI, TRAIAN (dir.) (1944–1945). *Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș)* [Drăguș, A village from the Olt Land (Făgăraș)]. The series, which remained unfinished, comprised the following volumes, listed according to the Frames/Manifestations format: ION I. IONICĂ, *Reprezentarea cerului* [The representation of the sky], 1944; DR. FRANCISC I. RAINER, *Tipul antropologic* [The anthropological type], 1945; Dr. D. C. GEORGESCU, *Demografia și igiena populației* [Population demographics and hygiene], 1945; ȘTEFAN METEȘ, *I. Trecutul Țării Oltului. II. Trecutul satului Drăguș* [I. The past of Olt Land. II. The past of the Drăguș village], 1945; ȘTEFANIA CRISTESCU-GOLOPENȚIA, *Credințe și rituri magice* [Magic beliefs and rituals], 1944; AL. DIMA, *Împodobirea porților, interioarele caselor, opinii despre frumos* [The ornamentation of gates, house interiors, the opinions on beauty], 1945; AL. BĂRBAT, *Structura economică a satului* [The economic structure of the village], 1944; TRAIAN HERSENI, *Unități sociale* [Social units], 1944.
 39. INSTITUTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI (1944). *25 ani de publicații 1919–1944* [25 years of publications], București.
 40. JIGA, CAIUS (1945). *Contribuțiuni la bibliografia satului românesc* (Contributions to the bibliography of the Romanian village), Făgăraș, Tipografia „Hațiegan”.
 41. MOSELY, PHILIP (1946). *Letter to A. Golopenția (26.9.1946)*, *Transilvania*, no. 1, 2014, p. 79.
 42. PREOTU, RALUCA (2014). *De la București prin New York la Cleveland – Friza sculptată a Istoriei românilor de Mac Constantinescu* (From Bucharest, via New York, to Cleveland – Mac Constantinescu's Frieze of Romanian History), *Transilvania*, no. 1, p. 48–56.
 43. ROSTÁS, ZOLTÁN (2012). *O istorie nefardată a reabilitării sociologiei românești* [Rehabilitating Romanian Sociology – An Unembellished Story], *Transilvania*, no. 11–12, 2012, p. 88–100.
 44. SERAGELDIN, ISMAIL (1996). *Foreword to Cernea (1996)*, p. V.
 45. STAHL, H. H. (dir.) (1939). *Nerej, un village d'une région archaïque. Monographie sociologique dirigée par...*, Institut de Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest, vols. I–III.

CONSTATĂRI ȘI EVALUĂRI STATISTICE CU PRIVIRE LA GRADUL DE RĂSPÂNDIRE A SINUCIDERILOR ÎN ROMÂNIA*

SORIN M. RĂDULESCU**

ABSTRACT

STATISTICAL FINDINGS AND ESTIMATIONS ON THE SPREADING OF SUICIDES IN ROMANIA

In this paper, the author assesses the spreading of suicides in Romania, on the basis of the (contradictory) information provided by the National Institute of Statistics, the Regional Offices for Public Health and the National Institute of Forensics.

In this context, mention is made of the suicide rates specific to the 2000–2013 period of time, and of the main variables available in the official statistic registrations (sex, age, residence, county, development region). On the other hand, the author analyses the reliability of the information conveyed by the National Institute of Forensics and estimates that many Romanian institutes handle official statistic data that are not accurate and are not consistent with the international standards in this field.

Keywords: number of suicides, suicide rates, suicide distribution by sex, age, residence, county and development region.

1. CIFRELE BRUTE DE SINUCIDERE ȘI RATA DE SUICID LA 100 000 DE LOCUITORI

În concordanță cu datele Institutului Național de Statistică, evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012***, a înregistrat diverse variații de la un an la altul, situate între ± 4 și 11%. În cifre absolute, această evoluție s-a concretizat în atingerea unui prag al sinuciderilor trecând de la 2 430 (cifra cea mai scăzută, atinsă în anul 2007) și 3 067 (cifra cea mai ridicată, înregistrată în anul 2002) (vezi *Graficul nr. 1*). Din anul 2000 și până în anul 2002, numărul

* Studiu redactat pe baza informațiilor furnizate de către Institutul Național de Statistică, Direcțiile Județene de Sănătate Publică și Institutul Național de Medicină Legală.

** Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; e-mail: radulescu@insoc.ro

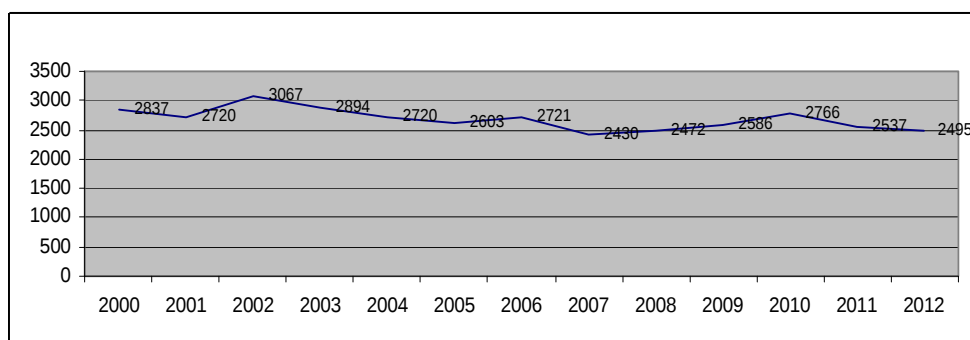
*** Din informațiile pe care conducerea Institutului Național de Statistică a avut amabilitatea să ni le pună la dispoziție lipsesc datele care vizează anul 2013.

sinuciderilor din România a crescut cu circa 8%, după care tendința generală a fost una de scădere, înregistrându-se variații care au oscilat între scăderi (din 2003 până în 2005) și creșteri (în 2005–2006) accentuate, depășind $\pm 30\%$. Ulterior, din anul 2006 și până în 2012, cifra sinuciderilor a înregistrat, cu mici excepții, o tendință de scădere (cu aproximativ 8%), 2010 fiind singurul an al acestei perioade în care sinuciderile au crescut până aproape de nivelul atins în 2006.

În mod comparativ, informațiile conținute în rapoartele anuale ale Institutului Național de Medicină Legală evidențiază cifre mai mari decât cele existente în statisticile Institutului Național de Statistică, mergând chiar până la 40% în anul 2000.

Graficul nr. 1

Evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012

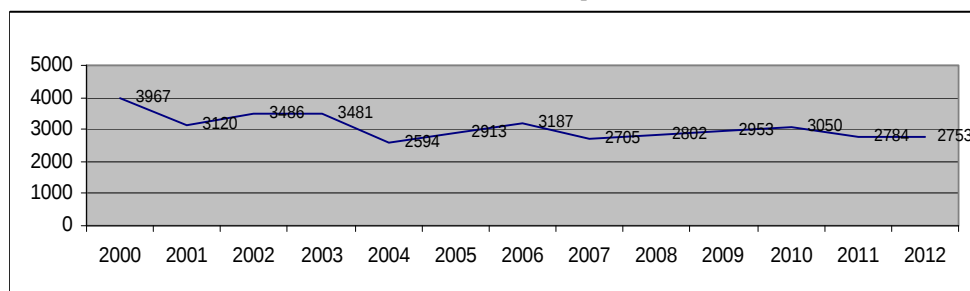

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Într-un singur caz, în anul 2004, cifra brută a sinuciderilor evidențiată în statisticile Institutului Național de Statistică este mai mare decât cea cuprinsă în statisticile Institutului Național de Medicină Legală (vezi *Graficul nr. 2*).

Graficul nr. 2

Evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012

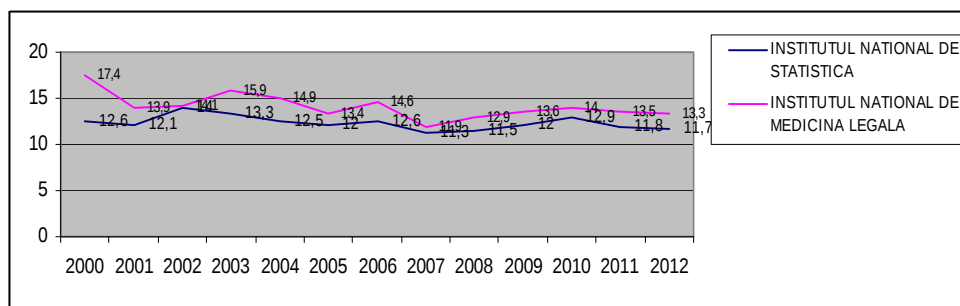

Sursa: Institutul Național de Medicină Legală.

În mod evident, mult mai adecvată decât cifra brută a sinuciderilor se dovedește a fi rata sinuciderii la 100 000 de locuitori, indicator care reflectă în mod mai exact amploarea fenomenului suicidal din România. Conform cu informațiile furnizate atât de către Institutul Național de Statistică, cât și de către Institutul Național de Medicină Legală și conform calculelor făcute de noi, evoluția acestui indicator în perioada 2000–2012 a urmărit tendințele ilustrate în grafic (vezi *Graficul nr. 3*).

Graficul nr. 3

Evoluția ratei de sinucidere în România, în perioada 2000–2012

Sursa: Institutul Național de Statistică și Institutul Național de Medicină Legală.

Și în acest caz există o deosebire importantă în ceea ce privește rata medie de sinucidere pentru întreaga perioadă 2000–2012, calculată de către cele două instituții: 12,3 la suta de mii de locuitori – în concordanță cu Institutul Național de Statistică – și 14,1 la o sută de mii de locuitori – conform cu Institutul Național de Medicină Legală.

Este de menționat faptul că, în întreaga Europă, ratele medii de prevalență a sinuciderii numără 13,9 la suta de mii de locuitori¹. Statisticile EUROSTAT evidențiază, pe de altă parte, că în perioada 2000–2010 rata de sinucidere din România a oscilat între 14,0 și 13,7 la suta de mii de locuitori, cele mai mici rate de suicid fiind înregistrate în anul 2007 (12,0) și 2008 (12,3 la o sută de mii de locuitori)². Aceleași statistici consemnează că, în intervalul 2002–2010, rata medie de sinucidere în Uniunea Europeană a înregistrat valori situate între 11,4 și 13,4 la

¹ World Health Organization/Europe, *Mental Health, Data and Statistics* (conform cu <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/data-and-statistics>).

² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00122&language=en>.

o sută de mii de locuitori, cele mai mici valori fiind atinse, la fel ca și în cazul României, în 2007 (11,4) și 2008 (11,7 la sută de mii de locuitori)³.

În ceea ce privește evoluția ratei de sinucidere în cursul celor 13 ani analizați, aceasta, cu câteva excepții, pare relativ similară în calculele celor două instituții (Institutul Național de Statistică și Institutul Național de Medicină Legală), mai ales, începând din anul 2003 și până în anul 2012: o tendință de scădere în 2003–2005, una de creștere în intervalul 2005–2006, din nou una de scădere în 2006–2007, apoi o tendință de ușoară creștere în perioada 2007–2010, după care în anii următori (2011 și 2012) s-a înregistrat, iarăși, o scădere a ratei de suicid.

În acord cu datele Institutului Național de Statistică, cea mai mare rată de sinucidere s-a înregistrat în 2002 și 2003, iar cea mică rată de suicid a fost înregistrată în 2007 și 2008, în timp ce, în conformitate cu datele provenite de la Institutul Național de Medicină Legală, cea mai ridicată rată de sinucidere (17,4 la sută de mii de locuitori, o cifră inexplicabil de mare!) s-a înregistrat în anul 2000, iar cea mai scăzută a fost înregistrată, la fel cum arată și calculele Institutului Național de Statistică, în 2007 și 2008.

Toate aceste cifre sunt doar constatări ale unor tendințe, rămânând ca analize ulterioare, mai detaliate, să indice cauzele generale și specifice ale creșterilor și descreșterilor ratei de suicid în anii menționați.

2. EVOLUȚIA SINUCIDERILOR DIN ROMÂNIA ÎN FUNCȚIE DE SEXUL SINUCIGAȘILOR

Conform cu datele Institutului Național de Statistică, anual, sinuciderile comise de bărbați sunt de 4–5 ori mai multe decât cele comise de femei, în anul 2012, înregistrându-se un număr record de sinucideri ale bărbaților, chiar de peste 6 ori decât acelea ale femeilor. Cele mai multe sinucideri, în întreaga perioadă analizată, au fost comise, atât de către bărbați, cât și de către femei în anul 2002, iar cele mai puține au fost comise în anul 2008 – în cazul bărbaților – și în anul 2012 – în cazul femeilor (vezi *Graficul nr. 4* și *Graficul nr. 4 bis*).

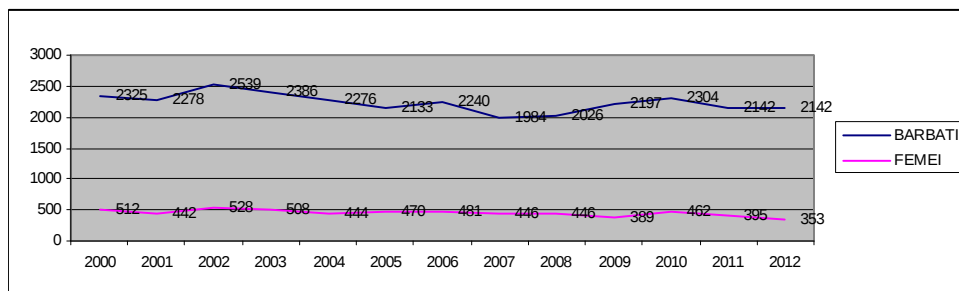
Proporții relativ similare între sinuciderile bărbaților și acelea ale femeilor au fost calculate și de către Institutul Național de Medicină Legală cu începere din anul 2003, diferențele față de calculele Institutului Național de Statistică fiind nesemnificative (vezi *Graficul nr. 5*).

În ceea ce privește evoluția ratelor de suicid ale bărbaților, comparativ cu acelea ale femeilor, acestea sunt evidențiate în grafic (vezi *Graficul nr. 6*).

³ *Ibidem*.

Graficul nr. 4

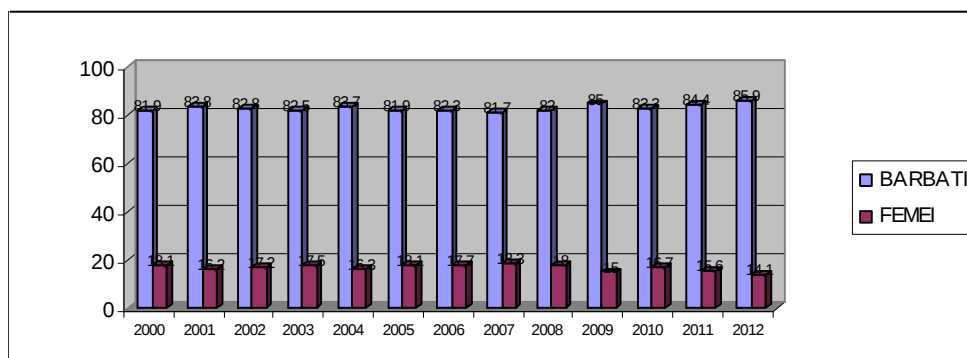
Evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012, în funcție de sex

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Graficul nr. 4 bis

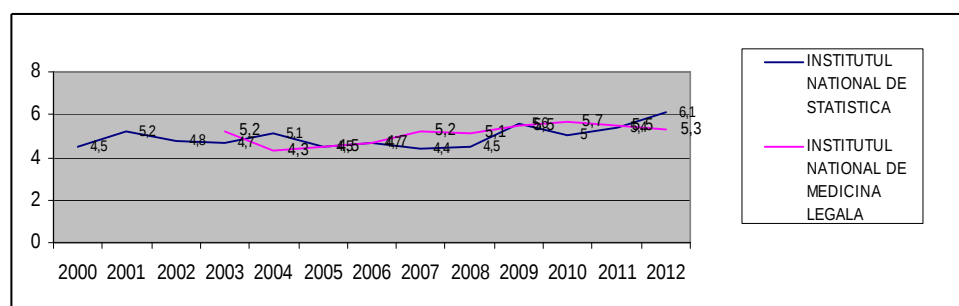
Evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012, în funcție de ponderea fiecărui sex

Sursa: Prelucrare după datele Institutului Național de Statistică.

Graficul nr. 5

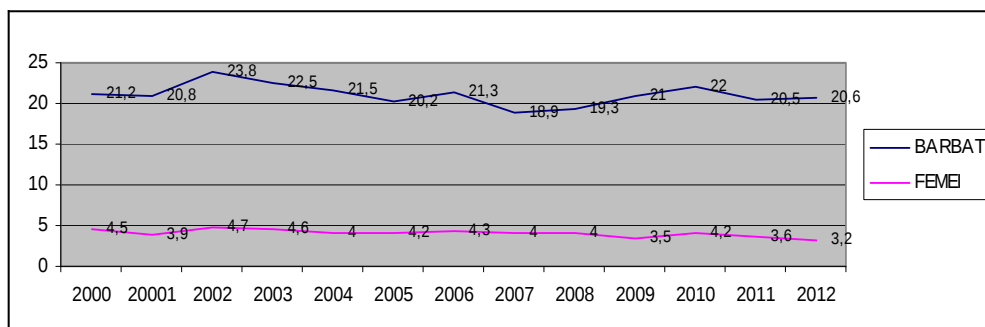
Evoluția raportului dintre sinucidere bărbaților și acelea ale femeilor în perioada 2000–2012

Sursa: Institutul Național de Statistică și Institutul Național de Medicină Legală.

Graficul nr. 6

Evoluția raportelor de sinucidere ale bărbaților, comparativ cu acelea ale femeilor în perioada 2000–2012

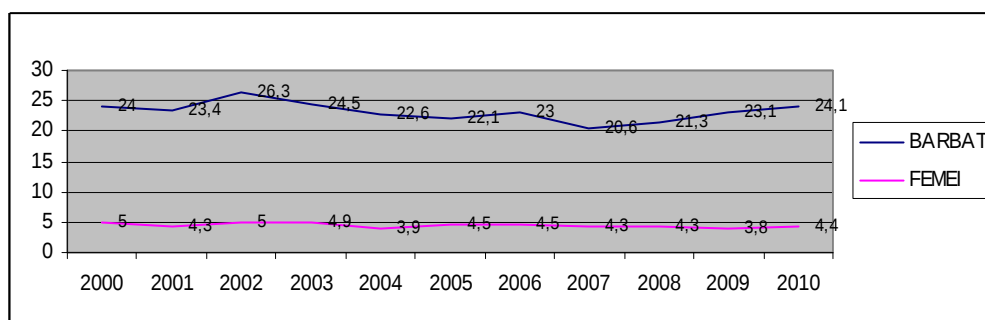
Sursa: Prelucrare după datele Institutului Național de Statistică.

Spre deosebire de rata de sinucidere caracteristică femeilor, care are o evoluție relativ uniformă, în jurul valorii de 4–5 și chiar 6 la o sută de mii de persoane de sex feminin, evoluția ratei de suicid specifică bărbaților este cumva mai neregulată, oscilând între circa 19 și aproximativ 24 la suta de mii de locuitori de sex masculin.

Cu unele excepții, mai ales în cazul ratei de suicid a bărbaților, datele din *Graficul nr. 6* sunt similare cu acelea evidențiate în statisticile EUROSTAT⁴ pentru România, în perioada 2000–2010 (vezi *Graficul nr. 7*).

Graficul nr. 7

Evoluția ratei de suicid a bărbaților, comparativ cu cea a femeilor în perioada 2000–2010

Sursa: Eurostat.

Este de menționat faptul că media ratei de suicid a bărbaților în Uniunea Europeană este de 20,2 la o sută de mii de locuitori de același sex, iar media ratei

⁴ Vezi: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00122&language=en>

de suicid a femeilor este de 5,4 la suta de mii de locuitori de sex feminin. De asemenea, exceptând membrele Uniunii, în toate țările europene, media ratei de sinucidere pentru bărbați este de 23,8 la suta de mii de locuitori bărbați, iar aceea a femeilor este de 5,2 la o sută de mii de locuitori femei. Statisticile indică, în același timp, faptul că aproximativ în toate țările europene bărbații au o probabilitate de 5 ori mai mare decât femeile să comită un act de sinucidere⁵.

3. TENDINȚE ALE SINUCIDERII ÎN RÂNDUL DIFERITELOR CATEGORII DE VÂRSTĂ DIN ROMÂNIA

În acord cu datele furnizate de Institutul Național de Statistică, grupurile de vârstă cele mai expuse riscului de sinucidere sunt, în ordine, 45–59 de ani; 30–44 de ani; 60–69 de ani și 15–29 de ani (vezi *Tabelul nr. 1* și *Graficul nr. 8*).

Aceste tendințe îi caracterizează atât pe bărbați, cât și pe femei (vezi, de pildă, *Tabelul nr. 2*, care vizează numai sinuciderile din anul 2012).

În ceea ce privește numărul de sinucideri specifice grupului de vârstă 45–59 de ani, acesta a crescut din anul 2000 și până în 2005–2006, după care a înregistrat o tendință de scădere, mai pronunțată în 2012.

La rândul său, numărul de sinucideri caracteristice grupului de vârstă 30–44 de ani, acesta a crescut din 2000 până în 2001, după care a înregistrat o tendință de scădere mai pronunțată în anul 2005, urmată de o ușoară creștere în perioada 2006–2007 și în anii următori, cu excepția anului 2008 și 2011 – atunci când se înregistrează scăderi față de anul anterior.

Tabelul nr. 1

Evoluția sinuciderilor în România, în perioada 2000–2012, în funcție de vârstă

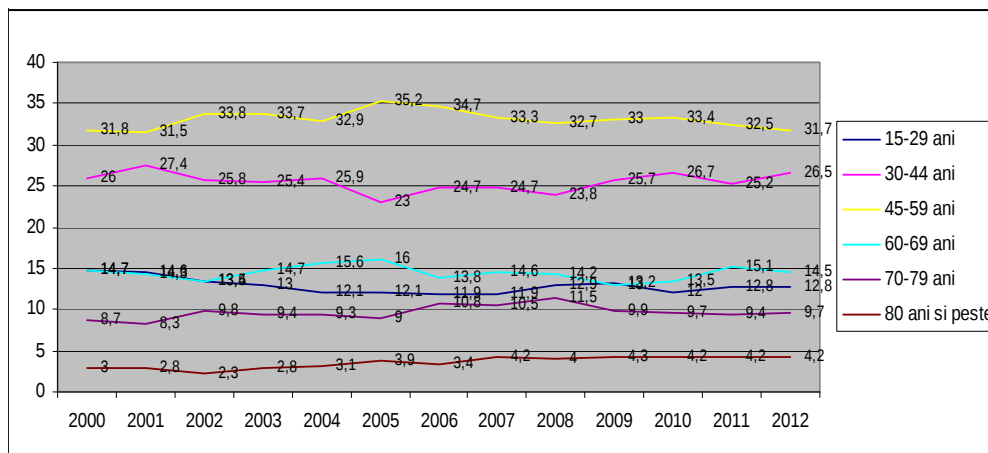
VÂRSTA (în ani împliniți)	ANUL												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
5–14	29	31	46	30	30	20	19	20	24	24	16	20	16
15–29	418	396	414	376	329	315	325	290	318	341	331	325	318
30–44	738	745	790	735	705	599	671	599	588	664	739	640	662
45–59	903	857	1036	976	896	916	945	809	809	853	925	824	791
60–69	417	389	411	424	424	417	376	354	351	336	373	382	362
70–79	248	226	301	273	253	235	293	255	284	256	267	239	241
80 și peste	84	76	69	80	83	101	92	103	98	112	115	107	105
TOTAL	2.837	2.720	3.067	2.894	2.720	2.603	2.721	2.430	2.472	2.586	2.766	2.537	2.495

Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

⁵ World Health Organization. Regional Office for Europe, *Data and Statistics. Prevalence of mental disorders* (conform cu <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/data-and-statistics>).

Graficul nr. 8

Evoluția sinuciderilor în România, în perioada 2000–2012, în funcție de ponderea fiecărui grup de vârstă

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Tabelul nr. 2

Distribuția sinuciderilor în anul 2012, în funcție de sexe și grupuri de vârstă

SEXUL	VÂRSTA							
	5–14 ani %	15–29 ani %	30–44 ani %	45–59 ani %	60–69 ani %	70–79 ani %	80 ani și peste %	TOTAL
Bărbați	0,5	12,8	27,6	32,5	14,1	8,9	3,6	2.142
Femei	1,4	12,2	20,1	27,2	17,0	14,2	7,9	353
Total %	0,6	12,8	26,5	31,7	14,5	9,7	4,2	2.495
TOTAL	16	318	662	791	362	241	105	2.495

Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

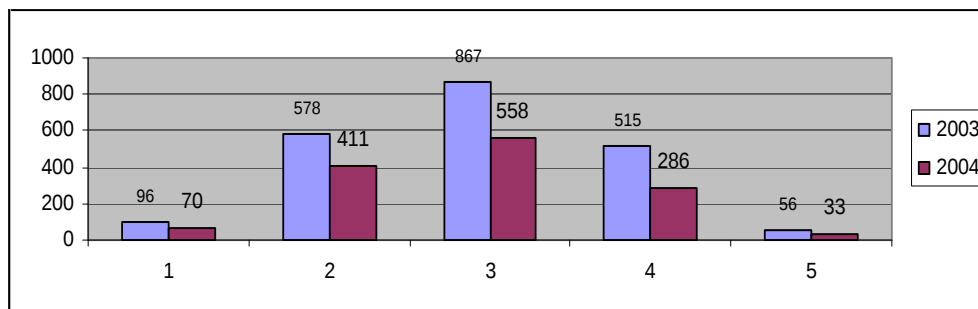
Pe de altă parte, grupul de vârstă 60–69 de ani a înregistrat următoarele tendințe ale numărului de sinucideri: o ușoară scădere din anul 2000 până în 2002, urmată de o creștere până în anul 2005, apoi, din nou, o scădere în jurul aceluiași nivel atins în anul 2000.

Compararea acestor cifre cu acelea furnizate de către Institutul Național de Medicină Legală este imposibil de efectuat, deoarece acesta nu a dat publicității decât datele pentru 2003 și 2004, iar pe de altă parte, intervalele de vârstă utilizate de acest institut sunt diferite de acelea folosite de către Institutul Național de Statistică (vezi *Graficul nr. 9*).

În concordanță cu informațiile rezultate din rapoartele anuale ale Institutului Național de Medicină Legală, grupurile de vârstă 41–60 de ani și 21–40 ani au dat cel mai mare număr de sinucideri atât în anul 2003, cât și în 2004.

Graficul nr. 9

Evoluția numărului de sinucideri specifice diverselor grupuri de vârstă

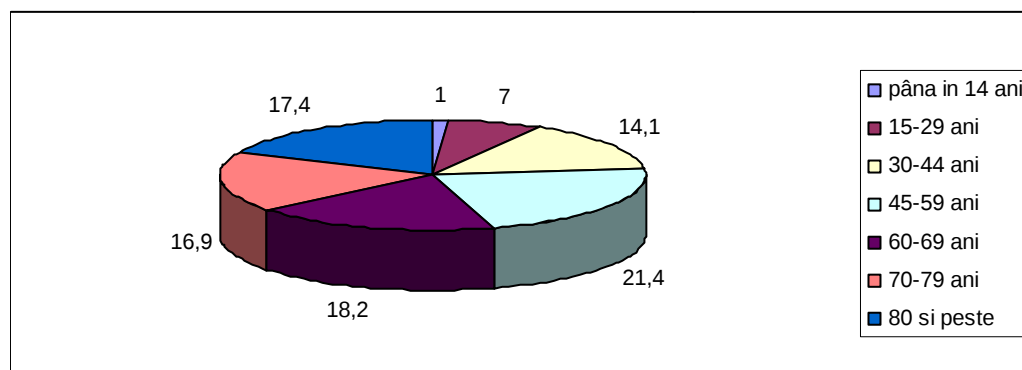

Sursa: Prelucrare după Rapoartele Anuale ale Institutului Național de Medicină Legală.

Mult mai relevante decât aceste cifre brute sunt ratele de sinucidere anuale, care caracterizează fiecare grup de vârstă⁶. Astfel, conform cu calculele efectuate de noi, pe baza informațiilor furnizate de către Institutul Național de Statistică, grupurile de vârstă care au cea mai ridicată rată medie anuală de sinucidere sunt, în ordine, 45–59 de ani (peste 21 la suta de mii de locuitori de această vârstă), 60–69 de ani (peste 18 la o sută de mii de locuitori), 80 de ani și peste (mai mult de 17 la suta de mii de locuitori care aparțin acestui interval de vârstă) și 70–79 de ani (circa 17 la o sută de mii de locuitori de această vârstă) (vezi *Graficul nr. 10*).

Graficul nr. 10

Rata medie anuală de sinucidere caracteristică diferitelor grupuri de vârstă, în perioada 2000–2012

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către institutul Național de Statistică.

⁶ Din păcate, pe *site*-ul Institutului Național de Statistică nu apar aceste rate, motiv pentru care le-am calculat noi, raportând numărul anual de sinucideri specific fiecărui grup de vârstă la totalul anual al populației cuprinse în aceste grupuri de vârstă și înmulțind totalul cu 100 000.

Cu alte cuvinte, cele mai ridicate rate de sinucidere la sute de mii de locuitori de aceeași vârstă le furnizează grupul de vârstă matur și activ ocupațional, precum și categoriile cele mai vârstnice, confruntate, de fapt, și cu cele mai dramatice probleme de viață. Această constatare este concordantă, într-o anumită măsură, cu evaluările făcute de Organizația Mondială a Sănătății, care apreciază că în țările zonei europene cele mai ridicate rate de suicid (de 1,5 ori mai mari decât media europeană) sunt înregistrate de către populația de 65 ani și peste, precum și de către aceea inclusă în intervalul 45–59 de ani⁷.

4. SINUCIDERILE ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 2000–2012, ÎN FUNCȚIE DE MEDIUL DE REZIDENȚĂ AL VICTIMELOR

Conform cu datele Institutului Național de Statistică, evoluția sinuciderilor, în perioada 2000–2012, în funcție de mediul de rezidență unde au avut loc aceste sinucideri⁸, evidențiază faptul că cele mai multe se comit în mediul rural, adică, în medie pe an, 56,8% din totalul sinuciderilor, comparativ cu mediul urban, unde au loc, în medie anuală, 43,2% din totalul sinuciderilor (vezi *Tabelul nr. 3* și *Graficul nr. 11*).

Tabelul nr. 3

Evoluția sinuciderilor în România, în perioada 2000–2012, în funcție de ponderea fiecărui mediu de rezidență

	ANUL												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
URBAN	44,5	45,5	42,8	43,9	44,9	43,6	43,3	42,7	40,9	40,3	43,3	42,6	43,0
RURAL	55,5	54,5	57,2	56,1	55,1	56,4	56,7	57,3	59,1	59,7	56,7	57,4	57,0
TOTAL	2.837	2.720	3.067	2.894	2.720	2.603	2.721	2.430	2.472	2.856	2.766	2.537	2.495

Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

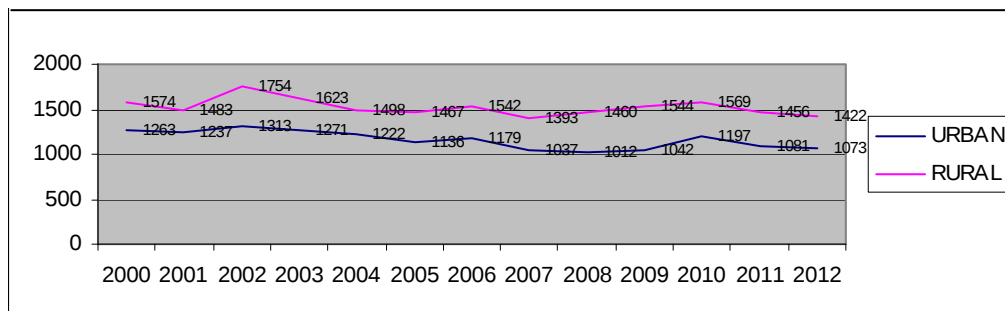
Anual, în mediul rural se înregistrează, în medie, circa 1 520 de sinucideri, spre deosebire de mediul urban, unde se comit, în medie, numai 1 158 de sinucideri. Proporția dintre numărul de sinucideri din rural și urban este, în medie, de 1,3/1.

⁷ World Health Organization/Europe, *Mental Health, Data and Statistics* (conform cu <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/data-and-statistics>).

⁸ Este de menționat faptul că, spre deosebire de datele publicate de Institutul Național de Statistică, rapoartele anuale ale Institutului Național de Medicină Legală nu fac nicio referire la distribuția sinuciderilor în funcție de mediul de rezidență.

Graficul nr. 11

Evoluția sinuciderilor în România, în perioada 2000–2012, în funcție de mediul de rezidență

Sursa: Institutului Național de Statistică.

Atât în mediul urban, cât și în mediul rural, bărbații comit cel mai mare număr de sinucideri (peste 80% din total). Ca o altă constatare, femeile din mediul urban comit mai multe sinucideri decât acelea din rural, în timp ce bărbații din mediul rural se sinucid în număr mai mare decât cei din mediul urban (vezi *Tabelul nr. 4*, cuprinzând date valabile pentru anul 2012). Pe de altă parte, atât în mediul urban, cât și în mediul rural, categoriile de vârstă care furnizează cel mai mare număr de sinucigași sunt următoarele: 45–59 de ani, 30–44 de ani și 60–69 de ani (vezi *Tabelul nr. 5*, care vizează situația existentă în anul 2012).

Tabelul nr. 4

Distribuția sinuciderilor în anul 2012, în funcție de mediul de rezidență și de sexul victimelor

MEDIUL DE REZIDENȚĂ	SEXUL		
	Bărbați %	Femei %	TOTAL
Urban	83,9	16,1	1.073
Rural	87,3	12,7	1.422
TOTAL	2.142	353	2.495

Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

Tabelul nr. 5

Distribuția sinuciderilor în anul 2012, în funcție de mediul de rezidență și de vârsta victimelor

MEDIUL DE REZIDENȚĂ	VÂRSTA							TOTAL
	5–14 ani %	15–29 ani %	30–44 ani %	45–59 ani %	60–69 ani %	70–79 ani %	80 ani și peste %	
Urban	0,6	13,1	27,3	32,6	14,0	9,4	3,1	1.073
Rural	0,7	12,5	26,0	31,0	14,9	9,9	5,1	1.422
TOTAL	16	318	662	791	362	241	105	2.495

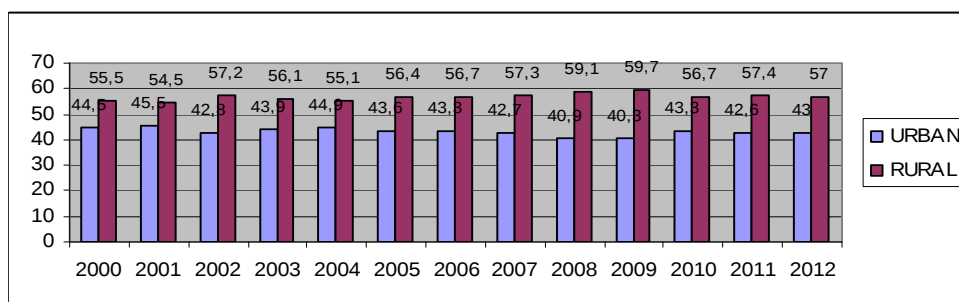
Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

În ceea ce privește evoluția anuală a numărului de sinucideri, atât în mediul rural, cât și în mediul urban, în 2002 și 2003, s-au înregistrat cele mai multe sinucideri. Cele mai puține sinucideri comise în mediul rural au fost înregistrate în anul 2007, iar cele mai puține sinucideri care s-au comis în mediul urban s-au înregistrat în 2008.

Exceptând aceste cifre, ratele de sinucidere evidențiază mult mai adecvat dinamica sinuciderilor în ambele medii de rezidență. Astfel, în medie, rata anuală de sinucidere în urban este de 9,7 la o sută de mii de locuitori aparținând acestui mediu de rezidență, în timp ce rata anuală de sinucidere în rural este de 15,4 la o sută de mii de locuitori din acest mediu. Din acest punct de vedere, rata de sinucidere anuală din mediul rural este, în medie, cu 63% mai mare decât cea din mediul urban (vezi *Graficele nr. 12 și 13*).

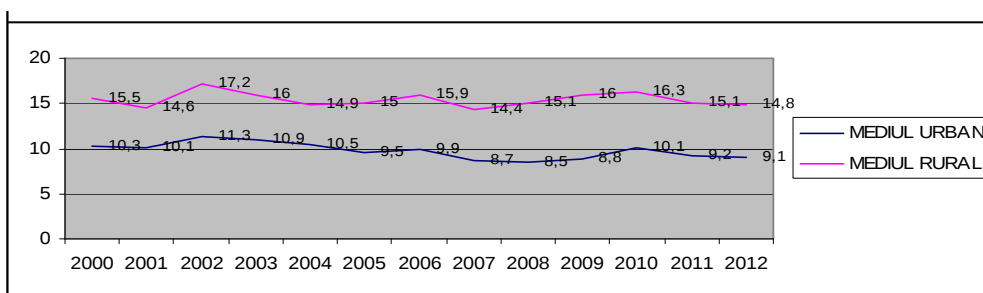
Graficul nr. 12

Evoluția sinuciderilor din România, în perioada 2000–2012, în funcție de ponderea fiecărui mediu de rezidență

Graficul nr. 13

Evoluția ratelor de sinucidere, în perioada 2000–2012, în funcție de mediul de rezidență

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

Ambele medii de rezidență au avut evoluții anuale relativ similare. Astfel, în mediul urban, rata de sinucidere a înregistrat valori situate între 8,5 la sută de mii de locuitori, cea mai scăzută rată – atinsă în anul 2008 – și 11,3 la o sută de mii de

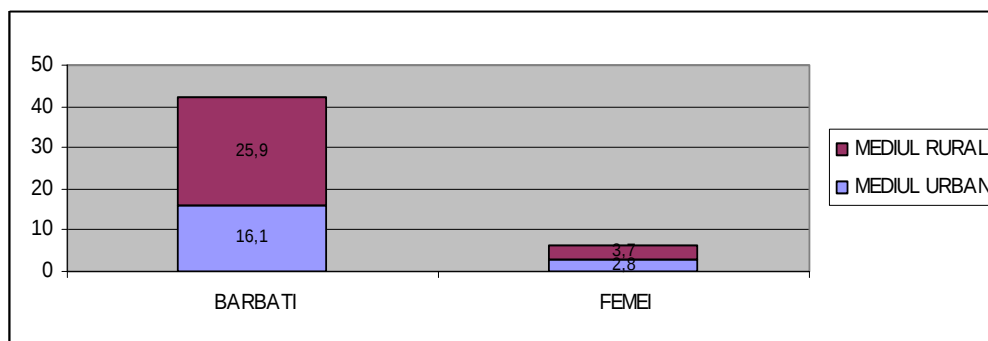
locuitori – cea mai ridicată rată, care a fost înregistrată în anul 2002. La rândul său, în mediul rural, rata de sinucidere a atins valori situate între 14,4 la o sută de mii de locuitori aparținând acestui mediu de rezidență – valoare înregistrată în anul 2007 – și 17,2 la o sută de mii de locuitori – valoare atinsă în anul 2002.

Din 2000 și până în 2002, în mediul urban, a fost înregistrată, mai întâi, o tendință de creștere, apoi – până în 2009 – a urmat o scădere relativ constantă a ratei anuale de sinucidere, după care – din 2009 până în 2010 – s-a înregistrat, din nou, o creștere, urmată de descreșteri în 2011 și 2012. Comparativ, în mediul rural, după o tendință de creștere înregistrată din 2000 până în 2002–2003, a urmat, până în anul 2008, o scădere relativ constantă, apoi, din nou, o tendință de creștere până la valoarea atinsă în anul 2003. În anii următori, 2011 și 2012, a fost reluată tendința de scădere a ratei de sinucidere.

Pentru ambele medii de rezidență, proporția dintre ratele de sinucidere caracteristice bărbaților din rural/urban este de 1,6/1 în timp ce proporția dintre ratele de suicid ale femeilor din mediul rural/urban este de de 1,3/1 (vezi *Graficul nr. 14*).

Graficul nr. 14

Distribuția ratelor de sinucidere ale celor două sexe în mediul urban și în mediul rural, în anul 2012,

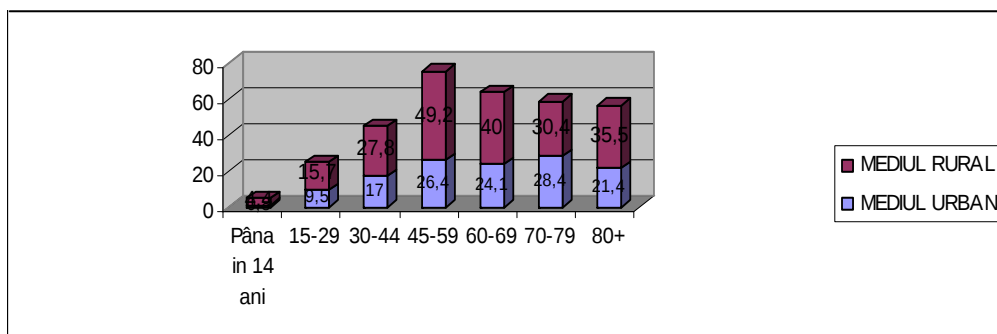
Sursa: Institutul Național de Statistică – Cercetarea statistică privind mortalitatea.

În ceea ce privește distribuția, în anul 2012, a ratelor de suicid în funcție de diferitele grupuri de vârstă și cele două medii de rezidență, aceasta este evidențiată în *Graficul nr. 15* (care vizează bărbații) și *Graficul nr. 16* (care vizează femeile).

Cele mai mari rate de sinucidere au fost înregistrate de către bărbații din mediul rural, din grupurile de vârstă 45–59 de ani, 60–69 de ani, 80 ani și peste, precum și 70–79 de ani (vezi *Graficul nr. 15*), deci de către categoria cea mai vârstnică de populație din rândul populației masculine. Trebuie precizat, de asemenea, că, în rândul acestor categorii de vârstă, proporția între ratele de suicid ale bărbaților și cele ale femeilor este următoarea: 8,1/1 (pentru grupul de vârstă 45–59 de ani); 6,6/1 (pentru grupul de vârstă 60–69 de ani); 5,6/1 (pentru grupul de vârstă 70–79 de ani) și 5,4/1 (pentru grupul de vârstă 80 de ani și peste).

Graficul nr. 15

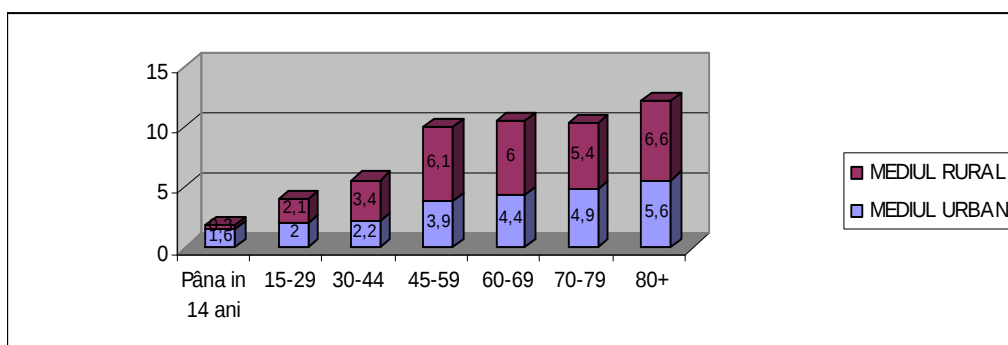
Distribuția ratelor de suicid ale bărbaților, în anul 2012, în funcție de diferitele grupuri de vârstă și mediul de rezidență

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

Graficul nr. 16

Distribuția ratelor de suicid ale femeilor, în anul 2012, în funcție de diferitele grupuri de vârstă și mediul de rezidență

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

La rândul lor, femeile din mediul rural, cu precădere acelea cuprinse în categoriile 80 de ani și peste, 45–59 de ani, 60–69 de ani și 70–79 de ani, au înregistrat rate de suicid superioare celor din mediul urban, astfel că proporția între ratele de sinucidere ale femeilor din rural și cele ale femeilor din urban se situează între 1,1/1 (pentru grupul de vârstă 70–79 de ani și 1,6/1 (pentru grupul de vârstă 45–59 de ani) (vezi *Graficul nr. 16*).

Trebuie menționat ca o caracteristică generală faptul că diferența între ratele de sinucidere caracteristice celor două medii de rezidență, indiferent de sex, se datorează unor factori precum suportul familial, ocuparea unui loc de muncă, consumul de alcool, depresia, diverși factori medicali etc. Toate aceste variabile, care reprezintă factori de risc pentru sinucidere și care acționează diferențiat în

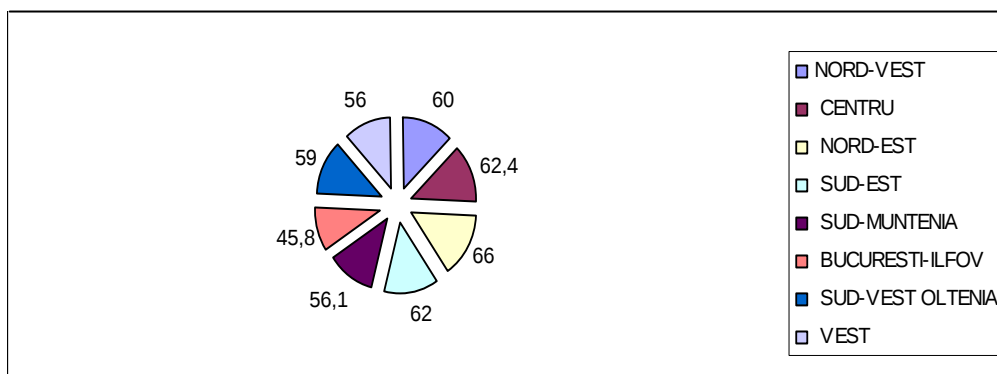
mediul rural comparativ cu mediul urban, sunt reprezentative pentru cea mai mare parte a țărilor din Europa de Est⁹.

5. DISTRIBUȚIA RATELOR DECESELOR VIOLENTE ÎN FUNCȚIE DE JUDEȚELE ȘI REGIUNILE DE DEZVOLTARE ALE ROMÂNIEI

Un indicator important, necesar pentru a putea evidenția distribuția sinuciderilor din România, îl constituie distribuția lor în funcție de județele țării, inclusiv în raport de regiuni. Din păcate, acest indicator nu apare ilustrat în mod clar în statistica publicată pe *site*-ul Institutului Național de Statistică, care nu include numărul sinuciderilor la nivelul diverselor județe, macroregiuni și regiuni de dezvoltare, ci, cel mai probabil¹⁰, numărul de *decese violente* (prin leziuni traumatiche, otrăviri și alte consecințe ale unor cauze externe), număr care, în mod evident, este mult mai mare decât cel al sinuciderilor. Rata medie a deceselor violente pentru fiecare regiune de dezvoltare, calculată de noi, este cea indicată de grafic (vezi *Graficul nr. 17*).

Graficul nr. 17

Distribuția ratelor medii ale deceselor violente în perioada 2000–2012, în funcție de regiuni

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

⁹ Leslie Pray, Clara Cohen, Ilkka Henrik Mäkinen, Airi Värnik and F. Landis MacKellar (editors), *Suicide in Eastern Europe, the Commonwealth of Independent States, and the Baltic Countries: Social and Public Health Determinants. A Foundation for Designing Interventions. Summary of a Conference*, Vienna, International Institute for Applied Systems Analysis ZVR – Nr: 524808900, February 2013.

¹⁰ *Site*-ul Institutului Național de Statistică nu precizează clar acest lucru, menționând, din totalul cauzelor de deces, ierarhizate în concordanță cu *Clasificarea internațională a maladiilor* (revizia a X-a, 1994), doar rubrica „leziuni traumatiche, otrăviri și alte consecințe ale cauzelor externe” (conform cu *site*-ul institutului menționat: „Mișcarea naturală a populației. Decedație pe cauze de deces, macroregiuni, regiuni de dezvoltare și județe”).

În concordanță cu datele cuprinse în acest grafic, ierarhia ratelor de sinucidere caracteristice fiecărei regiuni istorice este cea evidențiată de tabel (vezi *Tabelul nr. 5*):

Tabelul nr. 5

Ierarhia ratelor deceselor violente în funcție de regiuni în perioada 2000–2012

REGIUNI DE DEZVOLTARE	JUDEȚE	<i>RATA DECESELOR VIOLENTE (în medie pe regiune) la 100 000 de locuitori</i>	<i>Județul cu cele mai multe sinucideri la nivel regional</i>
NORD-EST	Bacău, Botoșani, Iași, Neamț, Suceava, Vaslui	66,0	<i>Iași</i>
CENTRU	Alba, Brașov, Covasna, Harghita, Mureș, Sibiu	62,4	<i>Harghita</i>
SUD-EST	Brăila, Buzău, Constanța, Galați, Tulcea, Vrancea,	62,0	<i>Constanța</i>
NORD-VEST	Bihor, Bistrița-Năsăud, Cluj, Maramureș, Satu-Mare, Sălaj	60,0	<i>Satu-Mare</i>
SUD-VEST OLTENIA	Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Vâlcea	59,0	<i>Dolj</i>
SUD- MUNTENIA	Argeș, Călărași, Dâmbovița, Giurgiu, Ialomița, Prahova, Teleorman	56,1	<i>Giurgiu</i>
VEST	Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș	56,0	<i>Arad</i>
BUCUREȘTI- ILFOV	București, Ilfov	45,8	<i>Ilfov</i>

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

Așa cum se poate observa, regiunea cu cea mai ridicată rată a deceselor violente este Nord-Est, iar regiunea cu cea mai mică rată a acestor decese este București-Ilfov. Deși județele Harghita și Covasna au cele mai înalte rate de acest fel din țară, regiunea Centru deține, totuși, locul doi, după Nord-Est, aproape la egalitate cu regiunea Sud-Est. Pe de altă parte, ratele vizând decesele violente, caracteristice regiunii Nord-Vest și Sud-Vest Oltenia, sunt aproape la egalitate. De asemenea, rate cvasisimilare a acestor decese au regiunea Sud-Muntenia și regiunea Vest, care dețin locul antepenultim, respectiv penultim, în ierarhia ratelor deceselor violente, specifice tuturor regiunilor României.

6. RATELE DE SINUCIDERE ÎNREGISTRATE ÎN ANUL 2013, ÎN RAPORT DE JUDEȚE, GRADUL DE POPULARE A ACESTORA, REGIUNI DE DEZVOLTARE ȘI MEDIUL DE PROVENIENȚĂ AL VICTIMELOR

Întrucât Institutul Național de Statistică nu oferă, pe *site-ul* său, informații referitoare la distribuția numărului de sinucideri în funcție de regiuni de dezvoltare și județe, și nici nu face vreo referire la rata de suicid specifică acestor entități teritoriale, am cules aceste informații chiar de la sursă, adică de la Direcțiile județene de Sănătate Publică, care ne-au furnizat date inclusiv pentru anul 2013¹¹.

Pe baza acestor informații, am calculat, mai întâi, pentru anul 2013, rata de sinucidere pentru fiecare județ și rata medie a suicidului pentru fiecare regiune, indicatori care evidențiază cel mai adecvat modul în care se distribuie numărul sinuciderilor la 100 000 de locuitori la nivel local și zonal (vezi *Tabelul nr. 6*)

Tabelul nr. 6

Distribuția ratelor de suicid la nivelul celor 8 regiuni de dezvoltare ale României, inclusiv la nivelul județelor, în anul 2013

REGIUNI DE DEZVOLTARE	RATA DE SINUCIDERE (în medie pe REGIUNE) la 100 000 de locuitori	JUDEȚE	RATA DE SINUCIDERE (pe JUDEȚ) la 100 000 de locuitori
CENTRU	16,2	ALBA	16,8
		BRAȘOV	8,8
		COVASNA	19,5
		HARGHITA	24,1
		MUREȘ	16,5
		SIBIU	11,5
NORD-VEST	13,2	BIHOR	16,6
		BISTRIȚA-NĂȘĂUD	9,8
		CLUJ	12,1
		MARAMUREȘ	10,8
		SATU-MARE	17,7
		SĂLAJ	12,2
NORD-EST	12,0	BACĂU	10,2
		BOTOȘANI	13,6
		IAȘI	13,2
		NEAMȚ	11,7
		SUCEAVA	11,3
		VASLUI	11,9

¹¹ Am recoltat, în acest sens, de la 35 de direcții județene, alte 6 refuzând, din motive nedecarate, să răspundă întrebărilor noastre. Mulțumim pe această cale tuturor acelor direcții care au manifestat interes și bunăvoință față de investigația noastră și ne-au pus la dispoziție informațiile necesare. Menționăm că, în absența datelor cu privire la 6 județe ale căror direcții județene de sănătate au refuzat să sprijine cercetarea noastră, am fost nevoiți să folosim, pentru anii respectivi, informațiile conținute în rapoartele anuale ale Institutului Național de Medicină Legală.

(continuare)

SUD-MUNTENIA	11,9	ARGEȘ	10,9
		CĂLĂRAȘI	13,9
		DĂMBOVIȚA	10,2
		GIURGIU	14,7
		IALOMIȚA	10,6
		PRAHOVA	10,7
		TELEORMAN	12,4
BUCUREȘTI-ILFOV	11,3	ILFOV	16,4
		MUNICIPIUL BUCUREȘTI	6,1
SUD-EST	11,1	BRĂILA	12,8
		BUZĂU	8,5
		CONSTANȚA	5,8
		GALAȚI	12,4
		TULCEA	15,7
		VRANCEA	11,6
VEST	10,6	ARAD	11,7
		CARAȘ-SEVERIN	4,8
		HUNEDOARA	13,7
		TIMIȘ	12,2
SUD-VEST OLTENIA	10,2	DOLJ	9,0
		GORJ	9,1
		MEHEDINȚI	8,7
		OLT	15,3
		VÂLCEA	8,9

Sursa: Prelucrare după informațiile primite de la Direcțiile de Sănătate Publică din țară.

Regiunea Centru a avut, în anul 2013, cea mai ridicată rată de sinucidere (16,2 la suta de mii de locuitori), iar regiunea Sud-Vest Oltenia (10,2) și regiunea Vest (10,6 la o sută mii de locuitori) au avut cele mai scăzute rate de suicid dintre toate regiunile de dezvoltare din țară. Pe ansamblul județelor, cele mai ridicate rate de sinucidere au fost înregistrate, în ordine, de către Harghita (24,1 la suta de mii de locuitori), Covasna (19,5), Satu-Mare (17,7), Bihor (16,6) și Mureș (16,5), adică de către acele județe care cuprind etnici maghiari fie în proporție majoritară, fie având o pondere ridicată în totalul populației. Rate de sinucidere mari (de peste 15–16 la suta de mii de locuitori) au fost înregistrate, de asemenea, în județele Alba, Ilfov, Tulcea și Olt.

Cele mai mici rate de sinucidere (între 4 și 9 la o sută de mii de locuitori) au fost înregistrate în Caraș-Severin (4,8), Constanța (5,8), Municipiul București (6,1), Buzău (8,5), Mehedinți (8,7), Brașov (8,8), Vâlcea (8,9), Dolj (9,0) și Gorj (9,1).

Din punctul de vedere al gradului de populare, cu excepția municipiului București, județele cele mai populate (Iași, Cluj și Prahova), conform ultimului recensământ al populației, au înregistrat rate de suicid situate între 10,7 la suta de mii de locuitori și 13,2, în timp ce județele cele mai puțin populate, precum Mehedinți și Ialomița, au avut rate de suicid situate între 8,7 și 10,6.

În ceea ce privește mediul de proveniență al victimelor sinuciderilor, cele mai mari rate de sinucidere au fost înregistrate în localitățile rurale, iar cele mai mici în cele urbane. Din acest punct de vedere, Mureșul și Alba, în care populația este, în majoritate, urbană și care au avut rate de suicid ridicate, constituie o excepție.

Comparativ cu datele furnizate de către Direcțiile de Sănătate Publică, cele existente pe *site*-ul Institutului Național de Medicină Legală pentru anul 2013 prezintă o serie de deosebiri, unele chiar substanțiale (vezi *Tabelul nr. 7*). Astfel, dacă ratele de sinucidere pentru regiunile Centru, Nord-Vest, Nord-Est, Sud-Muntenia și, într-o anumită măsură, Sud-Vest Oltenia, calculate de noi în baza informațiilor oferite de către Direcțiile de Sănătate Publică din țară și de către I.N.M.L., sunt relativ similare, acelea calculate pentru regiunile Sud-Est, Vest și, mai cu seamă, București-Ilfov sunt caracterizate de diferențe inexplicabile. Cel puțin, rata de sinucidere pentru regiunea București-Ilfov (27,2 la suta de mii de locuitori), pe care am calculat-o pe baza datelor cuprinse în Raportul anual, pe anul 2013, al Institutului Național de Medicină Legală, este – am putea spune – exagerată, iar acest fapt se datorează ratei de sinucidere (de-a dreptul „aberrantă”) de 40,7 la suta de mii de locuitori înregistrate, în anul 2013, de către județul Ilfov, calculată sau consemnată (credem, noi, în mod eronat!) de către specialiștii I.N.M.L.

Tabelul nr. 7

Distribuția ratelor de suicid la nivelul celor 8 regiuni de dezvoltare ale României, inclusiv la nivelul județelor, în anul 2013

REGIUNI DE DEZVOLTARE	RATA DE SINUCIDERE (în medie pe REGIUNE) la 100 000 de locuitori	JUDEȚE	RATA DE SINUCIDERE (pe JUDEȚ) la 100 000 de locuitori
CENTRU	16,4	ALBA	11,2
		BRAȘOV	8,8
		COVASNA	22,3
		HARGHITA	26,7
		MUREȘ	17,5
		SIBIU	12,1
NORD-VEST	12,7	BIHOR	15,6
		BISTRIȚA-NĂȘĂUD	9,4
		CLUJ	12,4
		MARAMUREȘ	9,0
		SATU-MARE	16,3
		SĂLAJ	13,3
NORD-EST	12,3	BACĂU	11,3
		BOTOȘANI	9,7
		IAȘI	18,0

(continuare)

		NEAMȚ	12,4
		SUCEAVA	10,1
		VASLUI	12,5
SUD-MUNTENIA	12,3	ARGEȘ	10,6
		CĂLĂRAȘI	14,7
		DĂMBOVIȚA	9,8
		GIURGIU	15,4
		IALOMIȚA	12,4
		PRAHOVA	11,7
		TELEORMAN	11,2
BUCUREȘTI-ILFOV	27,2*	ILFOV	40,7
		MUNICIPIUL BUCUREȘTI	13,7
SUD-EST	13,3	BRĂILA	12,0
		BUZĂU	8,0
		CONSTANȚA	15,7
		GALAȚI	13,7
		TULCEA	18,8
		VRANCEA	11,4
VEST	11,9	ARAD	13,4
		CARAȘ-SEVERIN	6,2
		HUNEDOARA	15,2
		TIMIȘ	12,9
SUD-VEST OLTENIA	11,0	DOLJ	10,0
		GORJ	10,3
		MEHEDINȚI	9,8
		OLT	14,0
		VÂLCEA	11,0

(*Rata neverosimil de mare a acestei regiuni se datorează calculului eronat sau consemnării greșite a ratei de sinucidere pentru județul Ilfov).

Sursa: Raportul anual pe 2013 al Institutului Național de Medicină Legală și prelucrarea noastră personală.

Cu privire la diferențele dintre ratele de sinucidere ale județelor, care apar în calculele Direcțiilor de Sănătate Publică și în acelea ale Institutului Național de Medicină Legală pentru anul 2013, cu excepția județului Brașov, care are o rată de suicid similară în statisticile instituțiilor menționate, ratele de sinucidere ale tuturor celorlalte județe diferă. Cele mai „flagrante” deosebiri apar în cazul ratelor de sinucidere ale unor județe precum: Ilfov, municipiul București, Botoșani, Iași, Constanța și Alba (vezi, în mod comparativ, cuprinsul *Tabelor nr. 6 și 7*¹²).

¹² Din discuțiile purtate cu specialiștii Institutului Național de Statistică am înțeles că toate aceste diferențe se datorează metodologiilor diferite de calcul folosite de către Institutul Național de Medicină Legală și direcțiile de sănătate publică, fără a primi alte detalii lămuritoare în această privință.

7. EVOLUȚIA RATELOR DE SINUCIDERE ÎN FUNCȚIE DE JUDEȚELE ȘI REGIUNILE DE DEZVOLTARE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 2009–2013

Dincolo de consemnarea ratelor de sinucidere pentru anul 2013, o analiză a acestor rate în ultimii 5 ani este mult mai ilustrativă pentru evidențierea fenomenului suicidal din România. Astfel, conform cu datele Direcțiilor de Sănătate Publică din țară, în perioada 2009–2013, evoluția ratei de sinucidere pe județe a cunoscut următoarele tendințe¹³:

a. a crescut în 18 județe, cu precădere în județele Bistrița-Năsăud, Botoșani și Dâmbovița (unde valoarea atinsă în 2013, comparativ cu 2009, a depășit 100%);

b. a scăzut în 15 județe, mai ales în județele Sălaj, Bacău, Caraș-Severin și Mehedinți (în care valorile consemnate în 2013, spre deosebire de 2009, s-au situat între –20% și –42%);

c. a rămas cvasiconstantă în 8 județe (Constanța, Galați, Giurgiu, Hunedoara, Municipiul București, Prahova, Sibiu și Timiș).

Evoluția ratelor de sinucidere în județele care au înregistrat cele mai mari valori ale acestor rate este consemnată în grafic (vezi *Graficul nr. 18*). Cu unele excepții, în perioada 2009–2013, toate cele 5 județe au cunoscut tendințe asemănătoare:

– o tendință de creștere din 2009 și până în 2010, mai pronunțată în cazul județelor Harghita, Satu Mare și Bihor;

– o tendință de scădere, în intervalul 2010–2011, cu excepția județului Covasna, care a înregistrat doar o ușoară creștere;

– din nou o tendință de creștere în 2011–2012, cu excepția județului Bihor, care a înregistrat o scădere, nesemnificativă totuși;

– în fine, o nouă perioadă de creștere în anii 2012–2013, cu excepția aceluiași județ Bihor, care a avut o ușoară tendință de creștere.

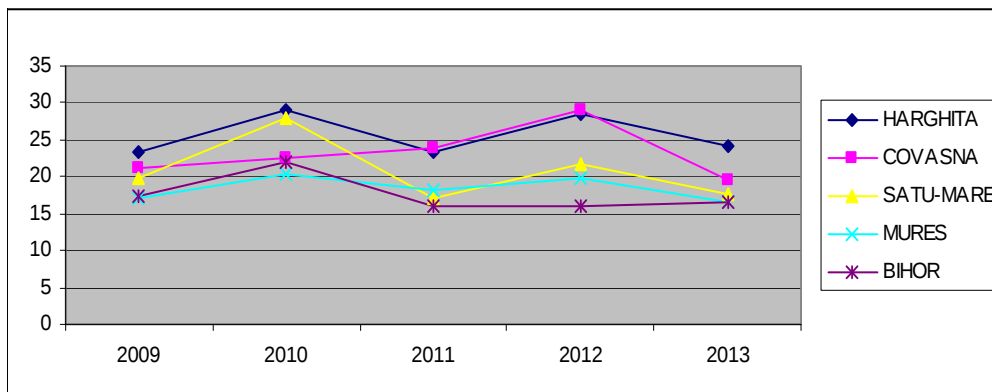
Pe ansamblul județelor, așa cum am precizat deja, tendințele de evoluție (crescătoare sau descrescătoare) ale ratei de suicid au fost cvasisimilare.

În ceea ce privește *rata medie* de suicid în perioada 2009–2013, în funcție de cele 8 regiuni de dezvoltare, în concordanță cu valorile medii pe care le-am calculat personal în baza cifrelor primite de la Direcțiile de Sănătate Publică din țară –, cele mai ridicate rate au fost înregistrate, în ordine, de către regiunea Centru, Nord-Vest și Nord-Est, iar cele mai scăzute au fost înregistrate de către regiunea Sud-Vest Oltenia și București-Ilfov (vezi *Tabelul nr. 8*).

¹³ Atât calcularea ratelor de sinucidere, cât și evidențierea tendințelor de creștere sau descreștere au fost realizate de noi, pe baza datelor brute pe care Direcțiile Județene de Sănătate Publică au avut amabilitatea să ni le pună la dispoziție.

Graficul nr. 18

Evoluția ratelor de sinucidere în perioada 2009–2013, în județele care au înregistrat anual cele mai ridicate rate

Sursa: Prelucrare după informațiile furnizate de către Institutul Național de Statistică.

Tabelul nr. 8

Distribuția ratelor de suicid la nivelul celor 8 regiuni de dezvoltare ale României, inclusiv la nivelul județelor, în medie, pentru perioada 2009–2013

REGIUNI DE DEZVOLTARE	RATA DE SINUCIDERE (în medie pe REGIUNE) la 100 000 de locuitori		JUDEȚE	RATA DE SINUCIDERE (în medie pe JUDEȚE) la 100 000 de locuitori	
	DSP-uri	I.N.M.L.		DSP-uri	I.N.M.L.
NORD-VEST	14,7	14,1	BIHOR	17,5	17,9
			BISTRIȚA-NĂȘĂUD	8,0	9,5
			CLUJ	10,6	11,3
			MARAMUREȘ	11,6	8,8
			SATU-MARE	20,9	22,2
			SĂLAJ	19,4	15,2
CENTRU	17,6	18,7	ALBA	16,3	13,2
			BRAȘOV	10,3	11,8
			COVASNA	23,2	24,9
			HARGHITA	26,0	29,2
			MUREȘ	18,4	20,3
			SIBIU	11,4	12,6
NORD-EST	12,4	12,9	BACĂU	13,1	12,9
			BOTOȘANI	11,4	11,5
			IAȘI	12,5	16,7
			NEAMȚ	11,4	13,1
			SUCEAVA	12,2	9,5
			VASLUI	14,0	13,9
SUD-EST	11,6	14,2	BRĂILA	11,7	11,9
			BUZĂU	10,8	11,0
			CONSTANȚA	5,9	21,7
			GALAȚI	13,2	13,8
			TULCEA	17,3	16,7
			VRANCEA	10,4	9,8

(continuare)

SUD-MUNTENIA	11,7	12,8	ARGEȘ	10,5	10,0
			CĂLĂRAȘI	11,4	13,5
			DĂMBOVIȚA	8,5	11,9
			GIURGIU	15,3	16,2
			IALOMIȚA	13,3	14,9
			PRAHOVA	10,3	11,0
			TELEORMAN	12,5	11,8
BUCUREȘTI-ILFOV	11,1	17,9	ILFOV	15,9	25,3
			MUNICIPIUL BUCUREȘTI	6,3	10,4
SUD-VEST OLTENIA	11,0	11,6	DOLJ	10,3	11,7
			GORJ	10,0	11,0
			MEHEDINȚI	11,3	10,2
			OLT	14,5	12,8
			VĂLCEA	9,0	12,5
VEST	11,7	13,4	ARAD	13,9	16,0
			CARAȘ-SEVERIN	6,9	8,5
			HUNEDOARA	13,4	16,0
			TIMIȘ	12,7	13,1
MEDIA NAȚIONALĂ	12,7	14,4	–	12,7	14,4

Sursa: Direcțiile Județene de Sănătate Publică comparativ cu Institutul Național de Medicină Legală.

Dacă luăm însă în considerare și valorile calculate pe baza datelor oferite de către Institutul Național de Medicină Legală, cu excepția regiunii Centru – situată, de asemenea, pe locul I –, ierarhia celorlalte regiuni de dezvoltare apare ca fiind diferită de cea stabilită prin analiza datelor furnizate de către direcțiile județene de sănătate publică. Astfel, conform cu datele I.N.M.L., cele mai ridicate rate de suicid au fost înregistrate de către regiunea București-Ilfov și Sud-Est, iar cele mai scăzute au fost înregistrate de către regiunile Sud-Vest Oltenia, Sud-Muntenia și Nord-Est. Aceste diferențe se reflectă, în mod corespunzător, în valorile diferite ale mediei naționale a ratei de sinucidere: 12,7 la suta de mii de locuitori – conform cu cifrele pe care le-am primit de la direcțiile județene de sănătate publică, și 14,4 la suta de mii de locuitori – în acord cu cifrele furnizate de către Institutul Național de Medicină Legală¹⁴.

În opinia noastră, mult mai credibile sunt datele oferite de către direcțiile de sănătate publică, atât pentru faptul că provin direct de la sursă, cât și pentru faptul că reflectă în mod mai adecvat realitatea. Această constatare este confirmată, de exemplu, de faptul că ratele de sinucidere pentru anul 2010, consemnate de către Institutul Național de Medicină Legală în raportul său anual pentru anul respectiv, sunt absolut identice (prezentate în maniera *copy-paste*) cu ratele de sinucidere pentru anul 2011, existente în raportul anual pentru 2011 al aceluiași institut.

¹⁴ Aceasta nu este unica incongruență dintre datele furnizate de către cele două instituții.

O analiză detaliată a ratelor de suicid specifice fiecărui județ, în funcție de mai mulți indicatori, ar putea caracteriza cel mai bine aceste diferențe existente între regiuni și, implicit, neconcordanța dintre informațiile furnizate de către cele două instituții. În prezent, așa cum am avut ocazia să constatăm, niciuna dintre aceste instituții, dar nici alte instituții oficiale, nu oferă o bază de date suficient de completă și precisă asupra suicidului, pentru a fi compatibilă cu standardele internaționale în acest domeniu.

În mod evident, analiza întreprinsă de noi are un caracter parțial și nu acoperă decât un anumit interval de timp, fără a mai menționa că, din cauza penuriei de informații, am luat în considerare doar un număr limitat de variabile. În măsura în care vom dispune de informații mai exacte și mai credibile, vom putea completa și „rafina” această analiză, care, în forma pe care am prezentat-o, constituie altceva decât o evaluare statistică a unor tendințe, bazată pe date contradictorii, cărora am încercat să le oferim coerență.

CYBERQUEER – MAJOR TOPICS AND ISSUES IN CURRENT RESEARCH

SIMONA RODAT*

ABSTRACT

The emergence of the opportunities opened by the internet raises also questions of interest for research regarding the extent to which these have an impact on the formations of non-heterosexual life and on the experience of marginalised sexual identities. There have been different approaches in this regard and answers vary from optimistic and utopian appraisals concerning cyberspace in the early 90s to the more moderate and sceptic visions in the 2000s. Starting from this framework of debates, the present paper aims to explore the meaning of the term “cyberqueer”, including the theoretical context of its occurrence, to briefly highlight some critical considerations relating to cyberqueer research and to look over the main recurrent themes linked up with this concept, such as queer and cyberqueer identity, body and (dis)embodied practices and the forthcoming process of blurring the dividing boundaries between real/virtual, online/offline and public/private.

Keywords: cyberqueer; cyberspace; queer; cyberqueer identity.

INTRODUCTION

It has become by now a truism that the emergence of the internet has had a deep influence on the nature of human life. The internet has opened new possibilities for communication, social interaction and communities” outlining and maintaining. Concurrently, the internet has contributed to creating new forms of social spaces, by blurring the boundaries between the public and private sphere of human life. Thomas Swiss and Andrew Herman investigated and reflected ever since 2000 upon the internet as a unique and complex cultural technology:

The technology of the World Wide Web, perhaps *the* cultural technology of our time, is invested with plenty of utopian and dystopian mythic narratives, from those that project a future of revitalised, Web based sphere and civil society to those that imagine the catastrophic implosion of the social into the simulated virtuality of the Web (Swiss & Herman, 2000: 2).

* Eichenstr. 2133649 Bielefeld, Germania; e-mail: rodat@uni-bielefeld.de

The internet has provided space for manifestation and use also to spatially or ideologically marginalised social groups (Fluri, 2006; Ashford, 2009), such as sexual minority groups and/or those groups considered sexually deviant. Limited by the constraints of space and norms in the “real” society, such groups have found in the virtual space of the internet – whether it takes the form of bulletin boards, chat rooms, profile based sites and location-specific networking through cell-phones via new technologies such as Grindr¹, etc. – a place where they are able to interact (Ashford, 2009: 299) and to form groups and communities with similar ones.

One can argue that marginalised groups in general have gained expression space through the extension of space by the internet. Yet, as Tudor (2012: 4) points out, this fact raises questions – which may be also of interest for research – like to what extent the rapid development of the new information – and communication technologies has shaped the experience of marginalized sexual identities and/or desires, or which is the significance of these technologies for formations of non-heterosexual life?

Utopian vision of the possibilities offered by the internet in the early 90s also included the idea that in cyberspace someone could impersonate whomever he/she wanted to be, in other words in virtual space one could be what in “real life” one could not or was not able to be. For example, Ashford (2009: 307) remembers the (in)famous case of the couple David Pollard and Amy Taylor, who in the virtual life of the avatar-based programme *Second Life* had successful careers (he as a nightclub owner, she as a club DJ) and social-stereotypical good-looking appearances (slim, beautiful), whereas in “real” life they were unemployed, obese and ordinary people.

With regard to marginalized sexual groups, many have seen in the 1990s the potential of the internet as a very queer space, where any LGBT/LGBTQ² could “practice” the queer life and explore their identity (Hillier & Harrison, 2007). Also many works, in the nineties, of scholars like Haraway (1991), Rheingold (1993) or Swiss and Hermann (1996) have pointed out the utopian ways in which the internet was offering new spaces for political and ideological changes through debates about freedom, power, identity, autonomy (Dasgupta, 2012: 121), and inaugurating a new era of democracy in which people were handled equally beyond their race, colour, socio-economic status, gender or sexual orientation belongingness.

However, these utopian views have not been materialized, mainly because “disembodied performance has faded in the face of the inescapably raced, sexed,

¹ Grindr is one of the biggest applications in the world for gay men, primarily used on smart phones and tablet computers. See <http://grindr.com/>

² LGBT or the variant LGBTQ is the acronym that stands for *lesbian, gay, bisexual, and transgender*; the last letter used sometimes, Q, stands for those who identify as *queer* and/or are *questioning* their sexual identity.

and gendered body” (Paradis, 2009: 447). Scholars in the 2000s (Tsang, 2000; Fernandez, 2002; Campbell, 2004; O’Riordan & Phillips, 2007; Laukkanen, 2007; Nayar, 2010) have begun to depart from the utopian visions characteristic of the beginning of the World Wide Web. The experiences and the studies have shown that the racial, sexual and gender affiliation in the “reality” is reproduced also in the cyberspace, and the social internalized definitions of beauty and “normality” transcend the borders between the two spaces. Thus, persons like gays, transsexuals, Asians or obese (only as some examples) are constantly reminded that they cannot meet the mainstream standards of society (Tsang, 2000). Thence the present cyberqueer studies move beyond utopian appraisals of online possibilities to the real online experiences of queer people.

This paper aims to explore the meaning of the term “cyberqueer”, to briefly highlight some critical considerations relating to cyberqueer research and to look over the main recurrent themes linked up with this concept, such as cyberqueer identity, body and (dis)embodied practices. Furthermore, some aspects of the debates regarding relevant dichotomies will be approached, such as real/virtual, online/offline and public/private.

A FRAMEWORK FOR THE CONCEPT “CYBERQUEER”

THE THEORETICAL CONTEXT OF “CYBERQUEER” OCCURRENCE

The emergence and establishment of the concepts “queer” and “cyber” synchronized during the early nineties (Tudor, 2012: 6). The “cyberqueer” or “cybersubject” appeared to be “the ultimate manifestation of queer theory, as it was seen to transcend the physical world in a parallel space, where it freely and flexibly could pick and choose who to be” (*ibidem*).

In his essay *Birth of the Cyberqueer* Donald Morton (1995) spoke about “the return of the queer”, explained as “an oppressed minority’s positive reunderstanding of a negative word, as the adoption of an umbrella to cover diverse marginal subjectivities” (Morton, 1995: 369). The author understands the (re)appearance of the concept in the larger historical and global context of changes occurring from the acceptance of the premises of ludic (post)modern theory in the dominant academy and cultural industry. According to this theory, the category of *desire* (mode of signification) prevail over that of *need* (mode of production) and therefore the “mutant subjectivities” – such as the cyberqueer – from the advanced techno-culture are seen as occupying a “new and freeing virtual reality of desire beyond mere need, where they can write their own histories instead of being written by history” (*ibidem*).

TOWARD A DEFINITION OF "CYBERQUEER"

Not only the transcendence of the physical space and the access to a freeing virtual world, but also more practical advisability – such as giving LGBT subjects the possibility of interacting and locating each other online – has substantiated the queer potential of the internet. Therefore, the concept of “cyberqueer” is best understood in terms of the actions of individuals and groups who subvert the norms of heterosexuality (Wakeford, 1997: 20) and benefit from the numerous opportunities for interaction and communication opened by the internet. Tudor (2012: 6) emphasize that the rapid and extensive development of online gay forums indicates the particular relevance of the internet for these individuals and groups.

CYBERQUEER AS AN ACT OF RESISTANCE

Nina Wakeford (2000: 410) stressed the mixed character of the term “cyberqueer” and asserted that it indicates an uneasy amalgam consisting of two words themselves not too rich in specificity, *i.e.* queer and cyber (space). Yet, creating this hybrid was a calculated move which laid weight on the interdependence of the two concepts and their relevance both for the daily practices of the creation and maintenance of a LCBTQ” cyberspace, and for the research of these fields. Because in critical cultural studies of technology there has been a persistent silence on matters of sexuality, the creation of the term “cyberqueer” was itself an act of resistance in the face of such suppression (*ibidem*).

CRITICAL CONSIDERATIONS REGARDING CYBERQUEER RESEARCH

In what she describes as a critical reading of cyberqueer studies, Nina Wakeford (2002) identifies four dominant themes within the cyberqueer research field. The first theme is a central one for most cyberqueer studies and relates to the “identity and self-presentation” of queer individuals. Wakeford critically states that the existing studies of queer sexuality and the internet have tended to reduce issues of identity (or formation of self-identity) to issues of self-presentation (or presentation of self online) (p. 123), and a consequence of this equating is that “the relationship between activities involved in creating an electronic character and the ways in which that character is implicated in everyday life and social institutions may be left unclear” (*ibidem*, 124). Therefore cyberqueer research should better capture the relationship between online activities and the implications on everyday life.

The second research theme is “the creation of queer space” and the exploration of the kinds of spaces that are created for queerly identified users. Regarding this aspect, Wakeford emphasizes, the focus should be not only simply

on online exchanges of electronic text, but also on the contextualization of the interactions within online spaces in their own right (*ibidem*, 126).

The third key topic within cyberqueer writing regards the “electronic facilitation of social networks and virtual community”. Wakeford refers to the analysis of Howard Rheingold (1993) regarding “the third space”, *i.e.* a space in which people could gather, away from the first and second places of home and work, a place fundamental for the democratic society, where “community-making could happen”. Rheingold suggested that the virtual community would be another third space, providing a supplement to traditional meanings of finding information and offering support. Wakeford remarks however that groups of users who interact online are assumed often to automatically achieve a community. Therefore more detailed studies should analyse and eventually recognize the electronic communication as a facilitator for both “weak and strong ties” (*ibidem*, 128). Wakeford also criticizes those expectations, according to which the online communities would replace the communities of the “offline scene”, such as gay bars and clubs, whereas a clear mode of comparison between these two types of community was not developed.

Finally, the fourth theme is that of “new technology and erotic practices”. The online environment, which appeared to be a new arena for queer sexual experiences, made also possible a new kind of sexual practice, often referred to as “cybersex” or “virtual sex”, in which the experience of computer-mediated communication itself is constructed *as* sexual experience, rather than being an addition to other activities (*ibidem*, 132). But the online eroticism may occur also in less explicitly sexual spaces and cyberspace may provide the possibility not only to have cybersex, but also to be part of the way sexual practices themselves are defined, and such aspects should also be aimed at or captured by cyberqueer research.

Wakeford’s considerations emphasize the relevance of empirical work for further theoretical and conceptual development regarding cyberqueer, whereas empirical data should be gathered by using more methods (by the so-called methodological “triangulation”), in order to apprehend the online/offline dialectics, all the more so as nowadays the technological innovations (such as mobile internet devices) are rapidly developing and spreading.

CYBERQUEER IDENTITY

A central theme of cyberqueer studies is that of cyberqueer identity. Nina Wakeford (2000) assesses that the construction of identity is the overarching thematic that resides in most of cyberqueer studies. But in order to understand what brings new the “cyberqueer identity” we should first explore the general characteristics of queer identity, as they have been outlined by queer theory.

Queer theory not only forsakes traditional humanist literary and aesthetic studies, but also departs from gay and lesbian studies, pursuant to the assumptions of ludic (post) modern theoretical developments (Morton, 1995: 374). Queer theory denies the normative status of heterosexuality and questions binary labels that describe gender, sex and sexuality (Ashford, 2009: 299). Moreover, as Eve Kosofsky Sedgwick (1990) states, the concepts of gender and sexuality should themselves be dissociated, as part of an axiomatic change in the antihomophobic approach.

This dissociation reflects also in the meaning of the concept of identity given by prominent queer theorists like Judith Butler and Eve Kosofsky Sedgwick, which interpreted queer as a way to include all non-normative sexualities as identities. According to Nina Wakeford (2000, 411) this view of identity was usually taken for granted and appropriated for cyberqueer; yet, there are also alternative approaches of cyberqueer identity outside those proposed by dominant queer theory (*ibidem*, 412), departing, for instance, from the immobile breach between categories of sexuality, gender and race.

In the context of its postmodernist heritage, queer identity is seen as fluid and/or performative. The fluid cyberqueer identity is tightly correlated with the cyberqueer spaces – which could be understood as potential free-areas for less regulated self-expressions – that enable various ways of “being” within the space (Tudor, 2012, 46). The idea of being able “to be whoever you want to be” in cyberspace, that is to change yourself along with different presentations of self, is part of the vision of fluid (cyber) queer identity. The fact that the internet offers possibilities of expressing not only one identity, but also an array of identities, gives scholars the opportunity both to explore the self, and to distinguish the “true” self from the “ideal” self or other possible selves (Bargh *et al.*, 2002, cited by Ashford, 2009, 301).

As Lisa Nakamura (2002) noted, we are faced with “a radical interrogation of the nature of personal identity” (p. 70). She spoke about a desire of elasticity in identity-construction, noticing that millions of cyberspace users create various online identities, which may be quite different from the “real-life” identity. This could signify that people would like “to be read” differently than they are and they use the cyberspace in order to create versions of self that not only *look*, but also, somehow, *are* different from the real-life self. However, until now no consensus has been reached regarding the dilemma, whether this aspect of the internet is positive and/or progressive, because the users are liberated from the all-over (offline) social constraints and encouraged to have democratic social relations, or, on the contrary, it only reduplicates old gender and race hierarchies (*ibidem*).

Following Nakamura’s theorization, Pramod Nayar also remarks that, on the one hand, cybercultures encourage multiple and fluid identities, but on the other hand, for marginalized people in the real world, to have fluid identities and to be free in cyberspace “might provide a temporary thrill, but it does not change their marginal, material realities” (Nayar, 2010, 161).

One of the issues discussed in cyberqueer identities” approaches is that of anonymity and the subsequent possibility of creating “false” identities. Since anyone can access the internet, the issue of false identities has raised many questions and fears regarding the availability of cyberspace inclusive for sex offenders, who for instance could lie about their age so as to enable themselves to interact with people who otherwise would reject them (as, for example, minors).

Also in queer cyberspace were reported cases in which users pretended to be transgendered, or lesbians who “played” as being gay men. For the research, this aspect is interesting in the perspective of studying the internet as a medium in which identity can be explored or “queered” beyond the bounds of the corporal “reality” (Ashford, 2009, 304).

Jeffrey Weeks (1995) consider identities “necessary fictions” that need to be created, especially in the gay world. From this point of view, we can speak about the multiplicity and the continuous reshaping of identities.

Behind the quest for identity are different and often conflicting values. By saying who we are, we are also trying to express what we are, what we believe and what we desire. The problem is that these desires are often patently in conflict, not only between communities but within individuals themselves (Weeks, 1995, 115).

In the era of the prevalence of anonymity on the internet (especially before 2000s) the main tool for (self) identification in the cyberspace was the language. The text was and still remains largely central to creating and reshaping the cyber profiles/identities, from the choice of a name and the representation of the physical self, to the ability of self-expressing the way one is, believes to be or wants to be. Anyway, with the emergence and proliferation of online social networking services such as Facebook and Twitter the era of domination of anonymity on the internet started to decline. The cyber identities are less and less able to hide behind the words (usernames, nicknames, information requested by registration, etc.), considering that nowadays the use of visual images plays a pivotal role in the presentation of self on the internet. Thereby also the idea of “disembodied identities” has faded and along with it the utopian visions of an egalitarian online space, with no discrimination related to race, gender, physical appearance and so on. Cyberqueer identities are hereupon vulnerable, even if the internet might seem to be the quintessential “Safe Space” (O’Riordan & Phillips, 2007; Paradis, 2009). In other words, online-identities are just as vulnerable as the offline ones. However, as Kupczak (2002, 179) stated, the time of dilemma between accepting and rejecting cyber identity is over, as we are already men and women of a computerized society, and this society, in which we are deeply embedded, offers sometimes no alternatives to the technologically mediated reality.

DISEMBODIMENT CYBER-OPPORTUNITIES VS. DEEPNESS OF BODY AND EMBODIMENT PRACTICES

There are, as previously stressed, less and less utopian answers to the question, whether the internet could be an egalitarian space of disembodied identities. One can remember the statement of Donna Haraway (1990) in the early years of the internet, according to which bodies are maps of power and identity (p. 222) and even cyborgs, which would be creatures of a postgender world (p. 192), are no exceptions.

Maria Fernandez (2002) mentions theories of embodiment, which emphasize the interdependence of mind and body, and feminist theorists as Judith Butler, Luce Irigaray, Jane Gallop a.s.o., who viewed the body as a social and discursive object essential to the production of knowledge, desire and power (Fernandez, 2002: 37). Also Pierre Bourdieu (1977) spoke about the deepness and resistance of the embodied practices which become naturalized and immune to questioning due to their unconscious nature, and about the bodily habits, which – being manifestations of political mythologies – reinforce distinctive ways of feeling and thinking (*ibidem*). Furthermore Lakoff and Johnson (1999) also argued that mind is inherently embodied and saw reason as being shaped by the body (*ibidem*, 38). Nayar (2010, 78) mentions the “mixed reality” paradigm identified by Mark Hansen, which he finds attractive because re-establishes the body at the centre, refusing a simple embodiment/disembodiment binary and considering that body is “the interface to the virtual”.

All these considerations denote that the hopes from the beginning of the internet, which saw it as a democratic and egalitarian space for all, regardless of gender, race, physical characteristics/disadvantages and so on, were not justified. In time it became more and more obvious that people, even when they act in the form of virtual identities, cannot abstract entirely from their bodies and – in terms of Bourdieu – their embodied practices, and cannot be liberated from their bodily characteristics and habits, which, according to the same author, shape and strengthen the specific ways in which individuals – queer including – think and feel.

According to Tudor (2012) the cyberqueer platforms targeting gay men “are not discursively disconnected with offline gay culture or freed from social and bodily constraints” (p. 7). Such queer platforms and forums have rather distinct embodied dimensions – like the focus put on face and/or body image – and frequently queer individuals use these online services for the purpose of – after virtual interacting – meeting others in person and experiencing embodied sex (O’Riordan & Phillips, 2007, 26). However, by offering highly stereotypical images of the male body, many commercial gay platforms (such as for instance *Planetromeo*³ – see Tudor, 2012, 29) promote the commodification of eroticism.

³ Planetromeo.com is one of the biggest all-male online communities in the world (Tudor, 2012: 5). See <http://www.planetromeo.com/>

Photos hold a central place in many websites and online social interactions. The photograph can be an “important factor in the process of self-constitution” (O’Riordan & Phillips, 2007, 26) and a critical display of (gender) queer identity (Paradis, 2009, 447). According to Marjo Laukkanen (2007, 82–3), who studied a community of Finnish queer youths, “the user’s body (...) has three social dimensions: material, represented, and imagined”, all of which being part of online social interactions. The analysis of these youths has revealed that they put plenty of effort in their self-representation by presenting – through a calculated use of pictures – their sex/gender and sexual orientation, concurrently with reading other people’s bodies in the same way. The photos that LGBT youth post of themselves (re)present their bodies in manners that signal queer affiliation, sexual orientation and gender identity. Laukkanen emphasizes that these youths spent definitely a considerable amount of effort on (re)presenting their material bodies, and aligning them to their imagined essence. Thus, by placing an exceeding quantity of energy into their gendered appearance, the queer community Laukkanen studied was far from being a disembodied one.

For that matter, as theorists (Fernandez, 2002; Campbell, 2004; Nayar, 2010) point out and many studies (Tsang, 2000; Gosine, 2007; Dasgupta, 2012) have found out, individuals and groups face also in online interactions forms of discrimination based on their material bodies’ characteristics in offline life (race, ethnicity, gender etc.). The internet as a social technology neither confers integral freedom, nor contributes to the desired equality between people. On the contrary, it seems to be involved in reproducing patterns of the omnipresent offline social inequities (Paradis, 2009, 447). With regard to cyberqueer, Campbell (2004, 191) points out that cyberspace retains and reproduces the “disenfranchisement of the other” and online interaction, far from being a way of escaping the body, is rather “a mode of rearticulating our relationship to the physical body” and of reproducing the dominant models of beauty and erotic.

**“REAL” VS./AND “VIRTUAL”; “OFFLINE” VS./AND “ONLINE”;
“PUBLIC” VS./AND “PRIVATE” – BLURRED BOUNDARIES OR DIVIDING LINES?**

As stated previously, the emergence of numerous possibilities opened by the internet have blurred boundaries between private and public sphere of human life. Also the dividing lines between “real” and “virtual” world, respectively “offline” and “online” life faded more and more. As Kozinets (2011, 11) observed, “it is increasingly complicated to separate life online and offline; as the two have merged into one world: of the real life such as people live it; and this world includes the use of technology of communication” (cited by Tudor, 2012, 15).

Markham (1998, 120) spoke about the “reality” of the “virtual environment”, asserting that “real becomes a double negation”, in the sense that when experiences

are experienced (even in virtual environment), they cannot be “not real”. The aforementioned “mixed reality” paradigm also rejects the “real-embodied” *versus* “simulation-disembodied” opposition (Nayar, 2010). The case of the couple David Pollard and Amy Taylor is here again relevant and brought at times as example. The two met in a chat room on the internet and both came to extensively use the avatar-based programme *Second Life* (Ashford, 2009, 307). They were married both in “reality” and in the virtual world of *Second Life*. When Taylor found out that her husband first was having (in the virtual space) an affair with a sex worker and later a “new online flame” (the avatar of an American women), she decided to end their real life marriage⁴. Thus, the development in their couple’s virtual life had a major impact on their real lives.

Such experiences led scholars (Morton, 1995; Ashford, 2009; Nayar, 2010; Kozinets, 2011) to conclude that we cannot actually make a distinct cleavage between “real” and “virtual” world or between “offline” and “online” life of people. In fact, the virtual/online experiences of individuals are – as are various other experiences – parts of their life, sometimes even considerably contributing to the future paths they follow.

The “reality” of queer people can be likewise influenced by the virtual environment. Cyberqueer interactions could rarely be seen as purely online or offline, even in the cases in which they are online originated and remain for a while only so. But the many queer individuals use online platforms, chat rooms, forums etc. as means of “real world” appointments and embodied “in person” sex, and such insights determined Tikkanen and Ross (2004) to affirm that the “virtual” can shape a new reality.

In this context queer identities should be perceived as “fluid constructions rather than fixed notions of self that may be “masked” or hidden behind smoke screens” (Ashford, 2009: 308). As the example of the couple Amy Taylor and David Pollard has shown, individuals can assign to “virtual” lives an equal, if not greater value than to their “real” lives, considering that cyberspace is understood as a means of expressing a highly self-valorized version of self (*ibidem*: 310).

On the other hand not all virtual places are similarly valorized or regarded by the users. While some platforms are used by queer individuals to enable explicitly sexual approaches and contacts for further embodied sex, others are seen as places for finding information, for discussion or social networking. That means that identities and self-expressions take different forms also in virtual space dependent on the values or status attached to those places. Tudor (2012) has noted that her research subjects perceived *Facebook*, for example, merely as a “public” place and for that matter “the online space of *Facebook*, where half the population of Sweden now holds an account (...), might perhaps be the most public space we have” (Tudor, 2012, 46). In such places the users – especially those who don’t want to

⁴ See also <http://metro.co.uk/2008/11/13/second-life-sex-causes-divorce-145922/>

disclose their sexual orientation or interests – project their image of themselves in terms of “socially respectable”, *i.e.* related to the (hetero) normative sexuality. Not only *Facebook*, but also some queer platforms and networking services have been perceived by the informants as “public” in the same way as the general public, “once again highlighting the blur between the online and the offline” (*ibidem*, 47). At the same time, for many queer individuals the cyberspace is not a place to hide, but rather an emancipatory way that gradually enables their offline openness (*ibidem*, 61), either in form of experimenting with their sexual identity, taking part in discussions on sex-chats, practicing intimacy in chat rooms or simply finding out that they are not alone.

CONCLUSION AND DISCUSSIONS

“Cyberqueer” is an amalgamated concept consisting of two terms: “cyber” and “queer”, which simultaneously emerged and established during the early nineties. It relates to individuals and groups who disrupt the heteronormativity and use the various ways of interaction made possible by the internet. The concept occurred as a result of practical considerations, so as to delimitate the LGBTQ” cyberspace, as well as its research. Its emergence can be also seen as an act of resistance, given the fact that at the time the topic of sexuality was not considered as a subject of debate or discussions in the critical cultural studies of technology.

Cyberqueer research focuses on various directions, such as identity and self-(re)presentation of queer individuals, queer space, online communities and social networks, and the ways in which new technologies have affected the erotic and sexual queer practices. Among these the issue of cyberqueer identity distinguishes as the central theme of cyberqueer studies. Cyborg would be a creature of a postgender world, asserted Donna Haraway (1990). Yet the gender identity remained an important issue that could not be ignored by those who would have wished to transcend the traditional categorizations. Being mainly outlined by queer theory’s distinction between gender and sexuality, but not limited only to this dominant perspective, (cyber)queer identity is considered fluid and/or performative and is closely related to the cyber-spaces, seen as potential free and less regulated areas for self-expression. Correlated with the issue of cyberqueer identity is that of body and (dis)embodiment online opportunities and practices. Whereas some early views saw the internet as a liberating, egalitarian and democratic space, where people could be the same regardless of their body (and, consequently, regardless of those inherent bodily characteristics – race, ethnicity, gender, sexual orientation etc. – that made them subject of discrimination in the “real” world), more recent views and studies highlight the significance of the body inclusively in cyberspace. The emphasis put on photos on platforms like *Facebook*, but also on exclusive gay-platforms, and the efforts put by queer persons to (re)present their bodily

distinctive attributes show the “weightiness” of the body in the generic self-(re)presentation. It seems that people cannot abstract from their own body. Moreover, cyberspace retains and reproduces the dominant models (including those discriminatory on the basis of material bodily characteristics) of the non-virtual world.

These considerations are even more reinforced as the boundaries between “real” and “virtual”, respectively “offline” and “online” seem to be blurred. The “virtual” cannot simply be seen as breached from the “real”, as long as it can majorly impact on the paths people choose for their lives. The virtual environment is rather part of “reality”. Online and offline experiences are tied to each other and shape the reality in which people dwell. Furthermore even the dividing lines between “public” and “private” became lately blurred. For instance otherwise private information, such as personal happenings, preferences, activities and especially photos are to a high degree public as they are posted on platforms like *Facebook*, but also on other platforms and networking services, including queer ones. However this blurring can act as an emancipator way for certain queer individuals in their process of gradual social openness.

Nevertheless some problems still remain open for research, especially questions like: to what extent is cyberspace a democratic, liberating, even “revolutionary” place for queer individuals, contributing to the general emancipation of societies in this respect (e.g. in the form of acceptance, tolerance, changes in “hetero”-mentalities, or, in those societies where non-heterosexuality is still prohibited, in the form of the eventual recognition of the “existence” and the rights of LGBTQ people)? Or, on the contrary, is the internet a space that reproduces the social and cultural inequalities and asymmetries, prejudices, stereotypes, discriminatory patterns and unflattering/ invective apprehensions concerning queer individuals?

Relative to aspects of this last question Maria Fernandez and Faith Wilding had early in the 2000s a not too optimistic view regarding cyberspace, which they critically described as an arena “embedded in a framework of pan-capitalist social relations and economic, political, and cultural environments that are still deeply sexist and racist” (Fernandez & Wilding, 2002: 24). To these, I think, “homophobic” may be added too. To what extent such considerations are still actual after more than a decade remains an issue to be approached by future research.

REFERENCES

1. ASHFORD, CHRIS (2009). “Queer theory, cyber-ethnographies and researching online sex environments”. In *Information & Communications Technology Law*, vol. 18, no. 3, October, p. 297–314.
2. BARGH, J. A.; McKENNA, K. Y. A. & FITZSIMONS, G. M. (2002). “Can you see the real me? Activation and expression of the «true self» on the Internet”. In *Journal of Social Issues*, vol. 58, p. 33–48.

3. BELL, DAVID & KENNEDY, BARBARA M. (eds.) (2000). *The Cybercultures Reader*, London, New York: Routledge.
4. BOURDIEU, PIERRE (1977). *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
5. CAMPBELL, JOHN EDWARD (2004). *Getting It On Online: Cyberspace, Gay Male Sexuality, and Embodied Identity*, New York, London, Oxford: Harrington Park Press.
6. DASGUPTA, ROHIT K. (2012). "Queering the Cyberspace: Towards a Space/Identity Discussion". In *Bhatner College Journal of Multidisciplinary Studies*, vol. II, December, p. 115–123.
7. FERNANDEZ, MARIA; WILDING, FAITH & WRIGHT, MICHELLE M. (eds.) (2002). *Domain Errors: Cyberfeminist Practices! A subRosa project*. New York: Autonomedia.
8. FERNANDEZ, MARIA & WILDING, FAITH (2002). "Situating Cyberfeminisms". In M. Fernandez; F. Wilding & M. M. Wright (eds.). *Domain Errors: Cyberfeminist Practices!, A subRosa project*, New York: Autonomedia, p. 17–28. http://www.refugia.net/domainerrors/DE1a_situating.pdf (last access 15.05.2014).
9. FERNANDEZ, MARIA (2002). "Cyberfeminism, Racism, Embodiment". In M. Fernandez; F. Wilding & M. M. Wright (eds.). *Domain Errors: Cyberfeminist Practices! A subRosa project*, New York: Autonomedia, p. 29–44. http://www.refugia.net/domainerrors/DE1b_cyber.pdf (last access 15.05.2014).
10. FLURI, JENNIFER L. (2006). "Our website was revolutionary: Virtual spaces of representation and resistance". In *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, vol. 5 (1), p. 89–111.
11. GOSINE, ANDIL (2007). "Brown to Blonde at Gay.Com: Passing White in Queer Cyberspace". In K. O'Riordan & D. J. Phillips (eds.), *Queer Online: Media Technology and Sexuality*. New York: Peter Lang Publishing.
12. HARAWAY, DONNA (1990). "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980s". In L. J. Nicholson (ed.). *Feminism/Postmodernism*, New York, London: Routledge.
13. HARAWAY, DONNA (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, London: Free Association Books.
14. HERMAN, ANDREW & SWISS, THOMAS (eds.) (2000). *The World Wide Web and Contemporary Cultural Theory*. New York, London: Routledge.
15. HILLIER, LYNNE & HARRISON, LYN (2007). "Building Realities Less Limited Than Their Own: Young People Practising Same-Sex Attraction on the Internet". In *Sexualities*, vol. 10 (1), p. 82–100.
16. KOSOFKY, SEDGWICK, EVE. 1990. *Epistemology of the closet*, Berkeley, CA and Los Angeles, CA: University of California Press.
17. KOZINETS, ROBERT V. (2011). *Netnografi: ethnographic surveys online*, Lund: Studentlitteratur.
18. KUPCZAK, TANIA (2002). "So You Wanna Be A Cyborg Mommy? Queer Identity and the New Reproductive Technologies". In M. Fernandez; F. Wilding & M. M. Wright (eds.). *Domain Errors: Cyberfeminist Practices!, A subRosa project*. New York: Autonomedia, p. 179–186. http://www.refugia.net/domainerrors/DE2g_queer.pdf (last access 15.05.2014).
19. LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
20. LAUKKANEN, MARJO (2007). "Young Queers Online: The Limits and Possibilities of Non-Heterosexual Self-Representation in Online Conversations". In K. O'Riordan & D. J. Phillips (eds.), *Queer Online: Media Technology and Sexuality*. New York: Peter Lang Publishing.
21. MARKHAM, ANNETTE N. (1998). *Life Online: Researching Real Experience in Virtual Space*, Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
22. MORTON, DONALD (1995). "Birth of the Cyberqueer". In *PMLA. The Journal of the Modern Language Association of America*, vol. 110, no. 3, p. 369–381.

23. NAKAMURA, LISA (2002). "Race in the Construct, or the Construction of Race: New Media and Old Identities in «The Matrix»", in M. Fernandez; F. Wilding & M. M. Wright (eds.). *Domain Errors: Cyberfeminist Practices! A subRosa project*. New York: Autonomedia, p. 63–78. http://www.refugia.net/domainerrors/DEld_matrix.pdf (last access 15.05. 2014).
24. NAYAR, PRAMOD K. (2010). *An Introduction to New Media and Cybercultures*, Malden, Oxford, Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
25. NICHOLSON, LINDA J. (ed.) (1990). *Feminism/Postmodernism*, New York, London: Routledge.
26. O'RIORDAN, KATE & PHILLIPS, DAVID J. (eds.). 2007. *Queer Online: Media Technology and Sexuality*, New York: Peter Lang Publishing.
27. PARADIS, ELISE (2009). "Bodies, Boxes and Belonging: A Review of *Queer Online*". In *Journal of LGBT Youth*, vol. 6, p. 446–451.
28. RHEINGOLD, HOWARD (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, Reading, Massachusetts, Menlo Park, CA: Addison-Wesley.
29. RICHARDSON, DIANE & SEIDMAN, STEVEN (Eds) (2002). *Handbook of Lesbian and Gay Studies*, London: SAGE Publications.
30. SWISS, THOMAS & HERMAN, ANDREW (2000). "The World Wide Web as Magic, Metaphor, and Power". In A. Hermann & T. Swiss (eds.). *The World Wide Web and Contemporary Cultural Theory*. New York, London: Routledge, p. 1–4.
31. TIKKANEN, RONNY & ROSS, MICHAEL. W. (2004). "Looking for Sexual Compatibility: Experiences among Swedish Men in Visiting Internet Gay Chat Rooms". In *Cyber-Psychology and Behaviour*, vol. 3 (4), p. 605–616.
32. TSANG, DANIEL C. (2000). "Notes on Queer «n» Asian Virtual Sex". In D. Bell & B. M. Kennedy (eds.). *The Cybercultures Reader*, London, New York: Routledge, p. 432–438.
33. TUDOR, MATILDA (2012). *Cyberqueer Techno-Practices. Digital Space-Making and Networking among Swedish Gay Men*. The Department of Journalism, Media and Communication (JMK), Stockholm University. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:532984/FULLTEXT01.pdf> (last access 15.05.2014).
34. WAKEFORD, NINA (1997). "Cyberqueer". In A. Medhurst & S. R. Munt (eds.), *Lesbian and gay studies: a critical introduction*, London, Washington, DC: Cassell, p. 20–38.
35. WAKEFORD, NINA (2000). "Cyberqueer". In D. Bell and B. M. Kennedy (eds.). *The Cybercultures Reader*, London, New York: Routledge, p. 403–415.
36. WAKEFORD, NINA (2002). "New technologies and cyber-queer research". In D. Richardson & S. Seidman (eds). *Handbook of lesbian and gay studies*, London: SAGE Publications, p. 115–144.
37. WEEKS, JEFFREY (1995). *Invented Moralities*. Cambridge: Polity Press.
38. *** <http://www.theguardian.com/technology/2008/nov/13/second-life-divorce> (last access 14. 07.2014).
39. *** <http://metro.co.uk/2008/11/13/second-life-sex-causes-divorce-145922/> (last access 14.07. 2014).
40. *** <http://grindr.com/> (last access 14.07.2014).
41. *** <http://www.planetromeo.com/> (last access 14.07.2014).

DIAGNOZA RELAȚIILOR DE MUNCĂ. CONSIDERAȚII TEORETICO-METODOLOGICE

ION GLODEANU*

ABSTRACT

LABOR RELATIONS. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

The field of labor and employment relations in industrial environments is very complex. Moreover, it is the subject of transforming complex processes. From this perspective, the study aims to present some theoretical and methodological aspects of research and analysis of enterprise as social space of labor, of relationships between employees and employers, superiors and subordinates, labor groups, employer organizations and trade unions. It also suggests possible research methods and techniques of this field defining labor market.

Keywords: social space of labor, trade unions, employer organisations, methods and techniques, comparative analysis.

Domeniul muncii și al relațiilor de muncă din mediul industrial prezintă o mare complexitate și, în plus, este supus unor procese transformatoare, ele însele de mare complexitate.

Analiza sociologică a complexității realității sociale este prezentă chiar de la constituirea acestei discipline.

E. Durkheim, vorbind despre conștiința colectivă, arăta că „ceea ce traduc reprezentările colective este chipul în care grupul se gândește în raport cu obiectele care-l ating. Însă grupul este alcătuit altfel decât individul și lucrurile care-l ating sunt de altă natură”¹.

Faptul social are un specific al său, ireductibil la părțile componente: „Duritatea bronzului nu este nici în aramă, nici în cositor, nici în plumbul care au slujit să-l formeze și care sunt corpuri moi sau flexibile, ea este amestecul lor. Să aplicăm principiul acesta la sociologie. Dacă această **sinteză sui generis**, care alcătuiește orice societate, desprinde **fenomene noi**, deosebite de cele care se

* Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13 sector 5, 050711, București, România; e-mail: glodeanu@insoc.ro.

¹ Emil Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, București, Cultura Națională, 1924, p. 32.

petrec în conștiințele solitare, trebuie să admitem că aceste fapte specifice stau în societatea însăși care le produce, iar nu în părțile sale, adică membrii săi”².

Cum se poate ajunge la analiza complexului și să studiem doar o temă particulară? „În analizele sociologice pot fi identificate două metode distincte de sistem: **modelul funcțional** și **modelul structural**. Dacă modelul funcțional privește sistemul ca un mod de organizare a unui complex de activități orientate spre realizarea unor funcții sau finalități, modelul structural consideră sistemul ca un complex de interdependențe între elementele sale componente”³.

Complexitatea realității sociale este rezultatul naturii specifice a socialului, față de complexitatea fenomenelor naturii, pentru că „lucrurile sociale nu se înfăptuiesc decât prin oameni, ele sunt un produs al activității omenești”⁴.

Relația de sinergie, sinteza, la Durkheim, dă realitate complexului. Dar cum se poate studia această complexitate care aduce în prim plan elemente deosebit de eterogene: directe-indirecte, principale-secundare, necesare- întâmplătoare? Această sinergie este tocmai modul în care oamenii acționează, iar a o omite echivalează cu denaturarea realului.

Complexul nu poate fi cercetat nemijlocit; ca atare, el trebuie abordat treptat, progresiv, pe diferite niveluri și din diverse perspective.

Relațiile de muncă, aspectele lor instituționalizate ca relații între patronat și sindicat, întreprindere și salariați, sunt obiectul de cercetare a mai multor discipline: economia, ecologia, ergonomia, sociologia, politologia, psihologia socială, estetica industrială etc.

Sociologia oferă o analiză parțială acestor realități complexe. Sociologia nu studiază munca propriu-zisă, ci omul în procesul muncii, cel care își petrece, își consumă viața într-o colectivitate de muncă, în interiorul unor structuri organizaționale. Ca știință umană, sociologia studiază condiția omului în procesul muncii, ceea ce înseamnă a vedea și a înțelege măsura în care spațiul social al muncii este conceput și funcționează astfel încât să asigure o muncă pe măsura omului, o economie pe măsura omului. În 1973, E. F. Schumacher dădea cărții sale subtitlul „Un studiu economic ca o problemă de natură umană”⁵, în care pleda pentru ideea ca știința să se clădească pe marile valori ale omului. „A exclude înțelepciunea din economie, știința și tehnică nu prezintă, poate, momentan, niciun risc, atâta timp cât cunoaștem un relativ succes. Dar, de îndată ce vom cunoaște mari succese, problema adevărului spiritual și moral va ocupa locul central”⁶.

Abordarea sociologică a problemei, pe care ne-am propus-o, implică un decupaj în realitatea complexă. Cum se poate trata un aspect parțial al unei realități

² *Ibidem*, p. 38.

³ Cătălin Zamfir, *Structura gândirii sociologice*, București, Editura Politică, 1987, p. 132.

⁴ Emil Durkheim, *op. cit.*, p. 59.

⁵ E. F. Schumacher, *Small is Beautiful. Study of Economics as if People Mattered*, London, Blond and Briggs Ltd., 1973 + traducerea în franceză: *Small is Beautiful. Une société à la mesure de l'homme*, Paris, Edition Contretemps, 1978.

⁶ *Ibidem* (versiunea franceză), p. 33.

complexe și multidimensionale fără a denatura realul? Există o serie de studii cu caracter metodologic, care caută răspuns acestei probleme.

Știința este o creație umană și omul creează așa cum este el capabil. Neputând cerceta nemijlocit complexul, structura de complex a acestuia, cercetătorii se văd obligați să caute căi de rezolvare a problemei. Fără a ne angaja într-o dezbatere pe această temă, vom prezenta câteva propuneri de soluții:

a. Analiza operațională a complexului:

Acest tip de analiză are ca modalitate de lucru fie „desfacerea” unor realități complexe în dimensiunile lor componente, și atunci vorbim de *analiza orizontală*, fie relevarea subunităților acestor realități, iar atunci vorbim de *analiza verticală*. Metoda are la bază procesul logic de diviziune și urmărește fie studierea unor dimensiuni omogene și analiza lor, ele fiind, pentru început, relativ autonome, urmată de refacerea relațiilor cu celelalte dimensiuni sau caracteristici, fie studierea unor subrealități multidimensionale și ulterior refacerea complexului.

Operaționalizarea orizontală prezintă avantajul de a ne plasa mai direct pe terenul analizei sociologice, dar și dezavantajul simplificării analizei, limitându-se la o perspectivă unidisciplinară. Și într-un caz și în altul, analizele trebuie continuate prin refacerea complexului. Cu alte cuvinte, abordările parțiale, pe componente, se pot întregi prin raportarea domeniului cercetat la relațiile sale cu alte componente omise, iar studiul unidimensional va fi lărgit prin evidențierea altor aspecte care fac parte din obiectul de cercetare al altor discipline.

b. Principiul analizei axiale:

Sociologul american D. Bell a propus analiza complexului prin operarea unor „proiecții” conceptuale sau scheme conceptuale, construite pe principiul analizei axiale. Este vorba de conceperea unui „ax” în jurul căruia s-ar corela celelalte caracteristici ale realității sociale.

„Idea principiilor și structurilor axiale nu este un efort făcut pentru a specifica o cauzalitate; acest fapt poate fi făcut doar într-o teorie a relațiilor empirice”⁷. De pildă, societatea postindustrială poate fi cercetată pe baza unor caracteristici diverse. Ceea ce este esențial, după Bell, constă în a găsi acea trăsătură care poate concentra în jurul său celelalte aspecte. „Conceptul societății postindustriale exprimă centralitatea cunoașterii teoretice ca ax în jurul căruia se vor organiza noua tehnologie, creșterea economică și stratificarea societății”⁸.

În raport cu obiectul cercetării, putem alege acel ax de analiză care „identifică principiul axial al organizării sociale și definește un nucleu comun de probleme cu care societatea, care devine din ce în ce mai mult postindustrială, ar trebui să se confrunte”⁹.

⁷ Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, Inc. 1973, p. 10.

⁸ *Ibidem*, p. 112.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

În analiza făcută societății postindustriale, D. Bell alege și alte axe de centralitate apte să pună în lumină noi și noi aspecte. Astfel, luând drept ax de analiză raportul omului cu contextul său de viață, Bell arată că societatea agrară are drept proiect (ax de concepere și structurare) „jocul omului în raport cu natura”, iar societatea industrială „jocul omului cu natura fabricată”. În schimb, „proiectul” societății postindustriale este un joc „între persoane”... Metodologia fiecărei societăți diferă și, mai important, există principii axiale diferite în jurul cărora trăsăturile instituționale și organizaționale sunt corelate¹⁰. Și Uniunea Europeană a folosit acest mod de analiză atunci când a arătat că „într-o societate condusă prin inovare... în special în termenii economiei, cunoașterea a devenit ramura principală și calea spre putere, prestigiu și prosperitate”¹¹.

În cazul nostru, am putea lua drept principiu axial al analizei relațiilor de muncă, a raporturilor dintre întreprindere și salariați, viziunea despre natura acestor relații. Putem defini, în acest caz, întreprinderea modernă ca fiind spațiul social de viață în care omul își petrece o mare parte din existența sa pentru a-și satisface aspirațiile generale prin raporturile sale cu colectivitatea de muncă.

În jurul acestui ax, cel al spațiului social de viață, sunt necesare, în primul rând, operaționalizarea conceptului de spațiu social de viață, precum și operaționalizarea conceptelor folosite de Bell: cunoaștere teoretică, *joc între oameni* sau conceptul folosit de UE, și anume, cel de cunoaștere. Analiza pe „câmp” valorifică tezele analizei pe niveluri de profunzime și, cu deosebire, ale cercetării pe câmp elaborate în cadrul analizelor de context și al câmpului epistemic.

„Analiza pe «câmp»” este o construcție logico-epistemică, ce urmărește să reducă treptat spațiul de analiză prin introducerea succesivă de noi criterii de selecție a unei realități sociale, menținând însă, permanent, relațiile cu nivelurile superioare, mai generale.

În analizele de context, legate de analizele de sistem, se trece de la mediul general la mediul specific, la domeniul de cercetare. Dar, pentru fiecare caz în parte, conceptul de mediu se va elabora pe criterii specifice.

M. Foucault a elaborat o metodologie privind *analiza pe câmp*¹². Specificul metodei folosite de Foucault este înlocuirea analizei pe niveluri ale realității cu cea pe niveluri ale enunțurilor teoretice. Vom avea de-a face cu un câmp enunțiativ ca mod de corelare a enunțurilor în raport cu un anumit domeniu¹³. Putem vorbi de un câmp metodologic și de un câmp istoric¹⁴.

Legătura dintre enunțuri se realizează pe baza unor ipoteze cum ar fi:

– **prima ipoteză:** enunțurile, formulate din perspective și în forme diverse, referitoare la perioade de timp diferite, formează un ansamblu dacă și numai dacă

¹⁰ *Ibidem*, p. 116

¹¹ *Knowledge and Learning Towards*, Learning Europe Joint Research Center, European Commission, 1999, p. 3.

¹² Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii*, București, Editura Univers, 1999.

¹³ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 182.

au în vedere doar un obiect și numai acela. Aplicarea acestei ipoteze implică evidențierea modului în care se creează și se acceptă conceptele în raport cu o anumită teorie și instanțele de delimitare a domeniului generat de concepte. De pildă, obiectul de cercetare privind relațiile de muncă este generat de concepte cum sunt: poziție socială, interese de grup, instituționalizare, conflicte și cooperare de grup etc. și este delimitat prin practica raporturilor de muncă;

– **a doua ipoteză:** privește „stilul”, ca modalitate a enunțurilor, dacă și numai dacă avem clar descrise și legitimate instituțiile care produc discursul despre obiectul de cercetare. În cazul nostru, se impune să se precizeze care sunt instituțiile ce generează enunțurile (legi, dispoziții, norme de negociere, protocoale etc.) privind relațiile de muncă;

– **a treia ipoteză:** se poate vorbi de un câmp enunțiativ dacă și numai dacă există un mod de determinare a sistemelor de concepte permanente și coerente: organizarea câmpului, succesiunea componentelor sub aspect logic, interferențe etc.;

– **a patra ipoteză:** în acest caz se poate vorbi de un câmp enunțiativ dacă și numai dacă este precizat un mod de coexistență a enunțurilor.

Exigențele teoretico-metodologice formulate de Foucault sunt în măsură să legitimeze sau nu considerarea relațiilor de muncă ca un domeniu posibil de analiză sociologică și nu doar o simplă temă de cercetare.

Ajungând la această concluzie, am încercat construirea unui posibil câmp enunțiativ al relațiilor de muncă, sub aspectul său sociologic. Din această perspectivă, apreciem că respectiva orientare de analiză reprezintă un criteriu pragmatic de evaluare a importanței practice a demersului întreprins.

Studiul bibliografiei domeniului, cercetările realizate până în prezent și, în mod deosebit, convorbirile cu reprezentanții structurilor sindicale și patronale, manageri de întreprinderi, participarea la o serie de dezbateri pe această temă au conturat modul de abordare, care tinde, în spiritul lui C. Noica, interesat și el „să mute problema din loc”, să ofere o altă problematizare obiectului de cercetare propus. Demersul nostru se înscrie în tipul enunțurilor sociologice cu caracter de *diagnoză, comparabilitate și prospectivă*.

În acest sens se are în vedere:

1. Formarea domeniului. Vom încerca să punem în evidență formarea unui domeniu specific în cercetarea sociologică prin concentrarea diferitelor enunțuri, aparent disparate, referitoare la „invenția” întreprinderilor industriale, apariția și evoluția mișcărilor sindicale, formarea și dinamica reprezentărilor în câmpul raporturilor reciproce, rolul diferiților actori sociali în sistemul relațiilor industriale etc.

2. Sistemul conceptual. Folosirea unor sisteme conceptuale complementare, elaborate pe diferite criterii, pentru a pune în evidență specificul unei analize de tip diagnoză și comparative pe mai multe planuri: între România și alte țări ale UE, între UE, SUA și Japonia.

3. Construirea „subcâmpurilor”. Există un câmp generic al domeniului, cu o dinamică accentuată, străbătut de anumite linii de fragmentare care, adesea, divid

câmpul în subcâmpuri, îl restructurează și modifică. În acest sens, poate fi evidențiat modul în care partenerii sociali își elaborează subcâmpuri enunțiative, uneori convergente, alteori divergente; modul în care se difuzează în țara noastră limbajul și practicile elaborate la nivelul UE, surprinzând decalajul între presuposițiile care structurează practicile din țările mai dezvoltate din UE și din România. Aceste subcâmpuri sunt create de actori diverși: salariații întreprinderilor cu capital străin practică alt tip de relații cu patronatul sau managerii decât cei din firmele mari cu capital autohton sau IMM. La rândul lor, patronii practică și ei relații diverse cu salariații și sindicatele. Alți actori, precum structurile guvernamentale sau organizațiile societății civile, dezvoltă reprezentări și practici diferite, uneori opuse reciproc, alteori convergente.

Pe baza acestor analize, pot fi oferite o serie de sugestii capabile să conducă la îmbunătățiri în domeniul de care ne ocupăm.

4. Definirea conceptelor-cheie. Există o schimbare paradigmatică a modului de definire a conceptelor-cheie, în dependență directă de reprezentările actorilor despre ei și „ceilalți”. Acești „ceilalți” pot fi concurenți, colaboratori, parteneri, superiori, subordonați etc.

În continuare, vom încerca să punem în evidență dinamica reprezentărilor în raport cu formarea domeniului și diverse cazuri istorice. Astfel, vom aduce în câmpul sociologic o problemă mai puțin discutată: *procesele decuplate*. Cazul cel mai elocvent este cel al Angliei.

Câmpul enunțiativ sociologic s-a elaborat istoric prin procese, actori și reprezentări care s-au constituit treptat, dar care acum acționează în alte contexte și enunțuri corelate.

Procesele decuplate sunt de două tipuri: decuplări diacronice, care exprimă constituirea succesivă – în aceeași țară – a unor determinante societale care, prin necorelarea lor, pot produce o serie de anomalii socio-umane; *decuplarea sincronică* are în vedere necorelarea unor structuri a determinantelor societale dintr-o țară, față de structurile existente în același timp în țările avansate.

În Anglia, relațiile de muncă au generat un obiect de cercetare și un câmp enunțiativ sub acțiunea unor procese istoric decuplate: **a.** întreprinderile industriale sunt rezultatul revoluției industriale (1750–1800) care s-a desfășurat fără a avea aportul științei, ceea ce a produs numeroase efecte negative în planul uman al muncii; **b.** pe de altă parte, aceste întreprinderi s-au impus prin ruinarea forțelor manufacturii, acolo unde dominația patronului a creat relațiile de subordonare sau ceea ce M. Foucault numea *puterea suverană* a șefului oficial și *puterea disciplinatorie* a subordonaților, tip de relații care au continuat să se manifeste și în noile fabrici mecanizate; **c.** democratizarea politică a Angliei s-a realizat mult mai târziu, după consolidarea regimului economic capitalist. „În 1830, Marea Britanie, în anumite privințe cea mai democratică națiune europeană, permitea doar unui segment de 2% din populație să voteze pentru una din camerele Parlamentului. După 1867, acest număr a crescut la 7%, ca după 1880 să ajungă la aproape 40%.

Abia la sfârșitul anului 1940, majoritatea țărilor occidentale deveneau cu adevărat democrații, prin introducerea sufragiului universal pentru adulți. Ceea ce este de reținut este faptul că, chiar cu o sută de ani mai devreme, spre sfârșitul anului 1840, cele mai multe dintre ele adoptaseră importante componente ale liberalismului constituțional: statul de drept, dreptul proprietății private și, în mod deosebit, separarea puterilor, libertatea cuvântului și cea a asocierii. Pentru o bună parte a istoriei moderne, ceea ce a caracterizat guvernele din Europa și America de Nord, deosebindu-le de cele din alte părți ale lumii, nu a fost democrația, ci liberalismul constituțional. „Modelul occidental este simbolizat cel mai bine nu de plebiscitul maselor, ci de judecătorul imparțial”¹⁵. În mod concret, decuplarea se corelează cu o serie de procese și mișcări sociale caracteristice Angliei: mișcarea revendicativă a chartismului¹⁶, socialismul utopic al lui Robert Owen, care, prin lucrările sale¹⁷, a dat mișcării muncitorești engleze un puternic caracter anticapitalist. În Franța, mișcările muncitorești și sindicale își formulează câmpul enunțiativ sub influența ideilor socialiste ale lui Saint-Simon și Ch. Fourier.

În schimb, America cunoaște o altă evoluție a mișcărilor muncitorești. America a suferit altă filieră de influențe, care a creat câmpul relațiilor de muncă, iar acest fapt se explică prin aceea că „societatea americană a fost și este întrutotul o societate civilă”¹⁸.

După D. Bell, dar și alți specialiști, statul a jucat un rol minor. În locul puterii politice a statului, prin mijlocirea guvernului, a existat o *guvernare*, un fel de piață politică în care „concurau interesele diferitelor categorii ale societății și unde puteau fi încheiate tranzacții”¹⁹.

În aceste condiții, „conflictele nu au apărut pentru preluarea puterii, ci erau în esență conflicte economice, lupte purtate împotriva unor trăsături anumite sau în cazul marilor ofensive sindicale din deceniul al patrulea al secolului 20 împotriva patronatului, unei întregi industrii... De altfel, marile acțiuni sindicale împotriva puterii economice de trust în anii '30 au fost întreprinse cu sprijinul guvernului Roosevelt”²⁰.

Într-un cu totul alt context sociocultural, în Japonia relațiile de muncă au avut o traiectorie diferită. Modelul sociocultural japonez a generat un tip specific de

¹⁵ Fareed Zakaria, *The Rise of Liberal Democracy*, în revista „Foreign Affairs”, 1997, nov. – dec.

¹⁶ Chartismul apare în 1835–1838, cu ocazia elaborării de către Asociația generală a muncitorilor din Londra a *Chartei poporului*, care în șase puncte cuprindea o serie de revendicări democratice. Treptat, mișcarea s-a radicalizat, chartismul devenind astfel o mișcare pur muncitorească. (Fr. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, București, Editura Politică, 1955, p. 214, 219. A se vedea și S. B. Kan, *Istoria ideilor politice*, București, Editura Politică, 1964, p. 185–190.

¹⁷ În *Carte despre noua lume morală* (1836) și *Revoluția în conștiința și activitatea neamului omenesc* (1849) a dat un nou tablou al viitoarei societăți create după înlăturarea capitalismului (S. B. Kan, *op. cit.* p. 153).

¹⁸ Daniel Bell, *O reexaminare a teoriei excepționalismului american*, în revista „Sinteza”, 1990, nr. 83, p. 11.

¹⁹ *Ibidem*, p. 10.

²⁰ *Ibidem*, p. 12.

relații de muncă bazate pe principiile angajării pe viață la aceeași firmă, o slabă ierarhie de putere, cooperare între salariați și manageri (conducere). „Cultura industrială japoneză este bazată pe niveluri superioare de cooperare între lucrători, tehnicieni și cercetători, care împreună formează o forță de muncă cu grad înalt de uniformitate în ceea ce privește calificarea și cunoașterea. Deși acest sistem permite o dezvoltare eficientă superioară, el nu favorizează creativitatea”²¹.

Studiile lui Hofstede au pus în evidență o puternică relație între evoluția proceselor de muncă și modelele socioculturale generale ale unei țări.

În legătură cu acest aspect, UE are importante preocupări de analiză comparativă a relațiilor de muncă. Un recent studiu a pus în evidență asemănări și deosebiri, atât între UE, Japonia și SUA, pe de o parte, cât și între țările membre ale UE, pe de altă parte²².

Definirea conceptelor-cheie este, așadar, diferită de la țară la țară, de la o epocă la alta, marcând câmpuri nu numai de reprezentări diferite ci, cu deosebire, de practică societală diversă.

În acest caz, putem surprinde un aspect sesizat în așa-numita „definiție a situației” dată de Thomas, conform căreia „dacă oamenii definesc o situație ca fiind reală, atunci această situație este reală prin consecințele definirii ei ca reală”²³.

Studiul va încerca, pe baza unei analize comparative, să pună în evidență felul în care, în etape diferite, s-au definit conceptele-cheie, cum sunt: sindicatele, întreprinderea, relațiile dintre salariați și patroni etc. În plus, pe parcursul timpului, au fost elaborate și folosite o serie de noi concepte-cheie menite să dea o altă definire operațională vechilor concepte, dar și să exprime noile realități sociale, economice și culturale contemporane. Ne referim la concepte cum ar fi: responsabilitatea socială corporativă, guvernanta corporativă, modelul sociocultural european, parteneriatul, negocierea etc.

5. Problematizarea domeniului. Problematizarea în știință reprezintă un moment esențial al cunoașterii, pentru că ea generează obiectul de cercetare. Problematizarea este acel proces cognitiv prin care, în raport cu anumite presupoziii teoretice, se conturează anumite domenii ale „realului”, necunoscute, dar evaluate ca fiind necesar a fi cunoscute, cercetate. După K. Popper, adeptul orientării logico-deductive, „cea mai durabilă contribuție pe care o teorie o poate aduce la dezvoltarea cunoașterii științifice o constituie problemele pe care le suscită”. După el, procesul cunoașterii științifice pleacă de la o problemă și ajunge la alte probleme, tot mai profunde și tot mai rodnice în a sugera probleme noi, încât, putem spune, cunoașterea începe cu probleme și sfârșește (în măsura în care sfârșește vreodată) tot cu probleme.

²¹ Y. Masuda, *World Production Cultures. Raport on the Anthropocentric System in Japan*, Commission of European Communities, FOP 263, vol. 10, Brussels, 1991, p. 38.

²² *Industrial Relations in the EU, Japan and USA*, 2002, European Foundation for Improvement of Living and Working Condition, Dublin, 2004.

²³ Thomas J. Williams, *The Unadjusted Sirl*, Boston, Little Brown, 1923, p. 41 (a se vedea Ion Ungureanu, *Paradigme ale Sociologiei*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 125–126).

Urmând punctul de vedere al lui K. Popper, am căutat să vedem ce s-a studiat până în prezent și ce ar rezulta ca probleme noi de investigat. Pe cale logico-deductivă ar trebui făcută o incursiune în evoluția întreprinderilor din țările capitaliste avansate și a relațiilor patronat-sindicate, după care vom căuta să formulăm noi întrebări referitoare la România. Astfel, vom putea compara procesele de la noi cu cele din țările avansate. Această analiză are ca fundal o ipoteză tacită discutabilă, și anume, presupunerea că drumul parcurs de țările actualmente avansate va fi și cel urmat de România, caz în care rezultatele vor pune în evidență locul unde ne aflăm noi față de ceilalți. Dar, dacă înlocuim această ipoteză cu alta în conformitate cu viziunea lui Kuhn? O asemenea ipoteză ar presupune că, în contextul unei evoluții diferite de cea urmată de țările avansate, de la socialism la capitalismul postindustrial, reducând pe cât posibil etapa industrialismului clasic, schimbarea va genera numeroase și profunde anomalii, abateri de la calea urmată de țările avansate, cu caracter de surpriză, care nu mai pot fi analizate după modelul logico-deductiv al lui K. Popper. În acest caz, diferențele nu mai sunt decalaje care se cer lichidate, ci pot ascunde inovații sociale reale și productive, care se cer analizate pe alte modele. Prin urmare, atunci s-ar impune elaborarea unor modele alternative, cu grade diferite de accesibilitate și dezirabilitate, în raport cu care să se realizeze diagnoza. Studiul are în vedere și posibilitatea intervenției acestui tip de evoluție. În acest caz, utilizând contribuția lui Prigogine la modelul lui Kuhn, vom analiza evoluția întreprinderilor din România și a relațiilor patronat-sindicat, ca un proces generat de o serie de comportamente umane în cadrul căruia, într-un spațiu de libertate limitat, circumscris de constrângeri structurale, se pot căuta și găsi soluții bune unor probleme, dar și produce erori, blocaje etc.

6. *Stabilirea domeniului.* În lumina acestor criterii, am ales și tema studiului: raportul dintre întreprindere, syndicate și patronate. Această temă își poate găsi perspective disciplinare diverse, ținând de economie, politologie, sociologie etc.

Ce înseamnă o abordare sociologică a temei? Întreprinderea este pe larg cercetată în calitatea sa de instituție (Durkheim), punându-se în evidență numeroase aspecte esențiale ale sale. Am ales o altă perspectivă, și anume întreprinderea ca *spațiu social de viață*.

Ce ar putea să însemne acest fapt? Analiza relațiilor patronat-sindicat din perspectiva reprezentărilor reciproce evidențiază, pentru România, o situație benefică. Numeroase probleme sociale, conflicte, erori se pot explica prin reprezentări eronate pe care le au oamenii despre identitatea proprie și a celorlalți. Astfel, pe când în țările avansate din punct de vedere economic și social reprezentarea relațiilor sindicat-patronat trece de la viziunea conflictuală spre cea a cooperării, în țara noastră relația conflictuală încă mai direcționează modul de rezolvare a problemelor.

Reprezentările despre muncă, întreprindere, patronat, syndicate se cer însă bine precizate și evaluate.

Ce este întreprinderea sub aspectul muncii? Întreprinderea nu este o simplă instituție în care oamenii produc și își asigură existența. „În niciuna din etapele istoriei sale omenirea nu va munci altfel decât sub amenințarea morții; dacă nu descoperă noi resurse, orice populație este sortită pieirii și, invers, cu cât oamenii se înmulțesc, cu atât muncile pe care ei sunt nevoiți să le efectueze vor fi mai numeroase, mai îndepărtate, mai anevoioase, mai puțin fecunde. Economia nu-și mai află principiul intern în jocurile reprezentării, ci pe latura acestei zone periculoase unde viața se luptă cu moartea (...) *Homo oeconomicus* nu este cel care își reprezintă propriile nevoi și obiectele capabile să le satisfacă, ci acela care își petrece, își consumă, își pierde, până la urmă, viața, încercând să se sustragă morții”²⁴.

Relativizând această perspectivă, putem spune că, pentru sociologie, întreprinderea este un cadru de viață, un mediu în care omul își consumă o mare parte din viață și care, în plus, determină și restul vieții, prin nenumerate căi, evoluția carierei fiind o componentă esențială a vieții omului.

Științele umane vor trata întreprinderea din perspectiva asigurării omului o viață umană. „Vedem că științele umane nu sunt o analiză a ceea ce omul este de la natură, ci, mai curând, o analiză a intervalului dintre ceea ce este omul în pozitivitatea lui și ceea ce-i permite acestei ființe să cunoască ce anume este viața, în ce anume constau esența muncii și legile acesteia...”²⁵.

Și sociologia poate fi practică ca o știință despre om sau ca o știință umană. Ca știință umană, sociologia se ocupă de viața omului în cadrul muncii. Principiul de bază în analiza sociologică a omului în muncă este cel formulat de Immanuel Kant: „omul și, în general, orice ființă rațională există ca scop în sine, nu numai ca mijloc de care o voință sau alta să se folosească după bunul ei plac, ci în toate acțiunile lui, atât în cele care-l privesc pe el însuși, cât și în cele care au în vedere alte ființe raționale, omul trebuie considerat întotdeauna în același timp ca scop (...). Imperativul practic va fi următorul: acționează astfel ca să folosești umanitatea, atât în persoana ta, cât și în persoana oricui, totdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc”²⁶.

Realizarea acestui deziderat se poate face analizând întreprinderea ca spațiu de viață umană a omului, ceea ce poate da o nouă imagine a raporturilor sindicat-patronat.

Uniunea Europeană promovează consecvent această viziune. Studiile elaborate pe această temă scot în evidență o puternică relație între viața omului în muncă, respectiv satisfacția față de ceea ce se cheamă calitatea vieții din sfera muncii sau calitatea condițiilor de muncă, cu cele din sfera vieții, în general.

Metodologia de analiză a întreprinderii ca mediu uman de viață presupune un complex de preocupări, capabile, în sinteza lor, să evidențieze o cunoaștere de tip

²⁴ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, București, Editura Univers, 1990, p. 412.

²⁵ *Ibidem*, p. 412–413.

²⁶ Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1972, p. 52.

diagnoză. Diagnoza este o modalitate de analiză și construire a cunoașterii de tip evaluativ, prin care o realitate socială constituită este comparată cu o realitate socială dorită și luată drept țintă de atins²⁷. Cu alte cuvinte, diagnoza presupune câteva etape:

- formularea problemei – ceea ce dorim să cercetăm;
- elaborarea ideatică a imaginii a ceea ce dorim să realizăm la finalul acțiunii;
- descrierea a ceea ce am realizat;
- compararea a ceea ce am făcut cu ceea ce am dorit să realizăm;
- viziunea critică față de ceea ce am făcut, prin identificarea și evaluarea diferențelor rezultate din comparația făcută.

Pe baza rezultatelor se trece la o nouă etapă, și anume, la relevarea unor măsuri de îmbunătățire a ceea ce am realizat sau la revizuirea a ceea ce am dorit să realizăm, în măsura în care se dovedește că s-a urmărit ceva nerealizabil sau generator de efecte negative majore neprevăzute.

7. *Viziunea teoretică în elaborarea studiului.* Analiza tip diagnoză are ca ipoteză tacită supoziția după care cursul evenimentelor este generat de activitatea umană care se desfășoară într-un spațiu delimitat „spre exterior” de constrângeri și caracterizat „în interior” de libertăți, oportunități, creativitate umană aptă a inventa căi de schimbare.

Doar în măsura în care realitatea este urmarea acestor acțiuni libere, nu arbitrar, putem face o diagnoză, evalua critic realitatea în raport cu ceea ce este bun sau rău în modul în care s-a acționat.

Din punct de vedere metodologic, diagnoza are la bază o viziune **nondeterministă** asupra realității sociale, ceea ce nu înseamnă noncauzală. Nondeterminismul rezultă direct din specificul științelor socioumane în calitatea lor de științe ale acțiunii umane. Acțiunile omenești nu sunt logice, ci nonlogice, spune V. Pareto, diviziunea muncii își asociază forme patologice ale societății, este de părere E. Durkheim, raționalitatea ordinii legale, a birocrăției, devine irațională, afirmă M. Weber²⁸.

Nondeterminismul este o teză majoră, prezentă încă de la nașterea sociologiei. „Secolul al XIX-lea continuă parțial linia raționalismului ce copleșise veacul al XVIII-lea, dar merge totodată în răspăr cu acesta, opintindu-se parcă să-i

²⁷ „Diagnoza este o operație premergătoare adoptării unei soluții la o problemă, constând în identificarea cauzelor unor procese negative care constituie substanța respectivei probleme, a factorilor care ar putea influența pozitiv sau negativ soluționarea acesteia. În diagnoză intră, în primul rând, formularea problemei de soluționat. Cu cât formularea acesteia este mai adecvată și mai clară, cu atât șansa de a identifica soluția cea mai bună este mai ridicată” (Cătălin Zamfir, în *Dicționar de Sociologie*, C. Zamfir, L. Vlăsceanu – coord., București, Editura Babel, 1993, p. 170).

²⁸ A. Nisbet (a se vedea Ilie Bădescu, *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, vol. I, București, Editura Economică, 2002, p. 19).

răstoarne axul, atât este de preocupat de tema nonraționalului, de fenomenele de anarhie și de patologie, de nonlogic și de nondeterminism”²⁹.

Durkheim a plasat fenomenele de interes pentru sociologie în zona conștiinței colective, exterioară indivizilor și cu un caracter de constrângere³⁰, dar a atras atenția că sociologul nu poate să se rezume la cercetarea acestora. Există, spunea el, fenomene „care au, desigur, ceva social (...)”, dar care nu sunt fenomene proprii sociologiei. Ele țin simultan de două domenii și s-ar putea numi socio-psihice. Ele interesează pe sociolog fără a alcătui obiectul imediat al sociologiei”³¹.

Dintr-o direcție diferită, M. Weber pleacă de la dimensiunea libertății, pentru a ajunge la cea a constrângerilor. Sociologia este știința interesată de înțelegerea interpretativă a acțiunii umane și, prin aceasta, de explicația cauzală a desfășurării și a consecințelor sale. Vom vorbi despre acțiune în măsura în care un individ activ atașează un înțeles subiectiv comportamentului său, fie el evident sau nu, transmis sau dobândit. Acțiunea este socială în sensul că înțelesul ei subiectiv ține seama de comportamentul altora și este, de aceea, orientat în desfășurarea sa”³².

Atunci când dă o interpretare comportamentului practic al indivizilor în sfera economiei, Weber apelează și el la un element de conștiință colectivă constrângătoare, „căci în toate cazurile citate este vorba, evident, de un «raționalism» specific culturii occidentale”³³.

Viziunea nondeterministă a fost argumentată și, practic, folosită de D. Bell în elaborarea teoriei societății cunoașterii. În analiza sa, D. Bell arată că societatea nu este un „sistem agregat”, în care un „subsistem” să genereze în mod necesar efecte asupra celorlalte subsisteme, ci un domeniu a cărui dinamică rezultă din acțiunile reciproce, schimbătoare, ale actorilor³⁴. „Nu cred într-o traiectorie deterministă. O societate postindustrială nu este o substructură care să inițieze schimbări într-o suprastructură. Este o dimensiune importantă a societății, ale cărei schimbări pune probleme manageriale pentru sistemul politic care comandă societatea, la fel cum schimbările în cultură și în stilul de viață generează confruntări cu tradiția...”³⁵.

În acest cadru, analizele se vor realiza, metodologic, după principiul „dacă”, ce implică „o ficțiune, o construcție logică a ceea ce ar fi putut fi, în raport cu realitatea socială viitoare, luată drept comparație pentru a vedea ce a intervenit și a schimbat societatea în direcția pe care a luat-o”³⁶. Acesta este tocmai fundamentul teoretic al diagnozei.

²⁹ Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 10.

³⁰ „Este fapt social orice fel de a face, capabil să exercite asupra individului o constrângere exterioară, sau încă, care este general în întinderea unei societăți date, având, totuși, o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale” (Emil Durkheim).

³¹ Emil Durkheim, *op. cit.*, p. 53.

³² Max Weber, *Economy and Society*, Berkeley, University of California Press, 1978, p. 4.

³³ Idem, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 16.

³⁴ Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, Inc. 1973, p. 10.

³⁵ *Ibidem*, p. X.

³⁶ *Ibidem*, p. 14.

8. Metode și tehnici de cercetare. Analiza întreprinderii ca spațiu social al muncii, al relațiilor dintre salariați și manageri sau patroni, dintre sindicate și patronate, dintre grupurile de muncă se pretează preponderent la folosirea metodelor de tip calitativ.

În procesele de tranziție, când noile caracteristici ale domeniului se găsesc, în general, sub forma unor tendințe, folosirea analizelor cantitative nu poate da o cunoaștere adecvată a dinamicii schimbărilor. Ceea ce este preponderant statistic nu reprezintă, în principal, ceea ce este relevant sociologic.

Așa cum arătase Prigogine, în „stările departe-de-echilibru apar structuri disipative, tendințe diverse, cu traiectorii particulare, care, în limbajul lui Th. Kuhn, se constituie ca abateri de la stările normale, dominante, dar aflate în curs de dispariție, căci „procesele de autoorganizare în condițiile stării departe-de-echilibru corespund unei interacțiuni delicate între întâmplare și necesitate, între fluctuații și legile deterministe (...). În biologia evolutivă, în istorie, în sociologie, ca și în experiența noastră de zi cu zi, gândim în raport cu dezvoltările deschise, dar nu arbitrar”³⁷.

„Regula de selecție” nu mai are o regularitate, ca în evoluțiile „normale”, și nu permite judecăți deductive, iar prin extrapolare, „rolul jucat de comportamentele individuale poate fi decisiv și, mai general, comportamentul total nu poate fi considerat dominant în orice mod în care procesele elementare îl constituie”³⁸.

În consecință, pentru o analiză pertinentă, cel mai indicat este să se folosească o serie de metode de analiză calitativă, cum ar fi:

- studii de caz în structuri sindicale și patronale reprezentative la nivel național și la nivel sectorial;
- analize pe scenarii privind viitorii posibili și dezirabili ai mișcării sindicale în raport cu politicile industriale, evoluția tipurilor de management;
- analize comparative privind evoluția întreprinderilor, a sindicalismului a relațiilor de muncă din România cu unele țări din UE;
- analize istorice privind constituirea și evoluția enunțurilor cu privire la întreprindere, sindicat, relații de muncă etc.;
- interviuri cu lideri de sindicat și structuri patronale;
- studiul documentelor elaborate de UE, referitoare la relațiile de muncă, politicile industriale, evoluția mișcării sindicale etc.;
- analiza și interpretarea datelor statistice naționale, precum și a celor produse de instituțiile specializate ale UE.

³⁷ Ilya Prigogine, Isabelle Stengers, *Noua alianță. Metamorfoza științei*, București, Editura Politică, 1984, p. 243–245.

³⁸ *Ibidem*, p. 243.

BIBLIOGRAFIE

1. DURKHEIM, EMIL, *Regulile metodei sociologice*, București, Editura Cultura Națională, 1924.
2. ZAMFIR, CĂTĂLIN, *Structura gândirii sociologice*, București, Editura Politică, 1987.
3. SCHUMACHER, E. F., *Small is Beautiful. Study of Economics as if People Mattered*, London, Blond and Briggs Ltd, 1973 + traducerea în franceză: *Small is Beautiful. Une société à la mesure de l'homme*, Paris, Edition Contretemps, 1978.
4. BELL, DANIEL, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, Inc. 1973.
5. KNOWLEDGE AND LEARNING TOWARDS, Learning Europe Joint Research Center, European Commission, 1999.
6. FOUCAULT, MICHEL, *Arheologia cunoașterii*, București, Editura Univers, 1999.
7. MASUDA, Y., *World Production Cultures. Raport on the Anthropocentric System in Japan*, Commision of European Communittees, FOP 263, vol. 10, Brussels, 1991.
8. European Foundation for Improvement of Living and Working Condition, *Industrial Relations in the EU, Japan and USA*, Dublin, 2004.
9. WILLIAMS, THOMAS J., *The Unadjusted Sirl*, Boston, Litle Brown, 1923.
10. KANT, IMMANUEL, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1972.
11. BĂDESCU, ILIE, *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, vol. 1, București, Editura Economică, 2002.
12. WEBER, MAX, *Economy and Society*, Berkeley, University of California Press, 1978.
13. PRIGOGINE, ILYA; STENGERS, ISABELLE; *Noua alianță. Metamorfoza științei*, București, Editura Politică, 1984.

RAȚIUNE UMANĂ ȘI RAȚIONALITATE SOCIALĂ ÎN GÂNDIREA LUI ION UNGUREANU

LUCIEN V. CONSTANTIN*

ABSTRACT

HUMAN REASON AND SOCIAL RATIONALITY IN ION UNGUREANU'S THINKING

Ion Ungureanu is one of the most important sociologists Romania has had in the last half a century. Leader of his generation, he contributed to the development of the paradigms of sociological thinking and he analyzed fundamental concepts of sociological theory.

This study aims to expose comparatively and critically one of the most significant contributions of Ion Ungureanu – the concept of social rationality. Unlike Max Weber and Vilfredo Pareto, Ion Ungureanu makes the important distinction between human rationality and social rationality.

Struck by this shortcoming, more or less, the two conceptions end up supporting the thesis of human and social action of landed irrationality, like V. Pareto or by opening the path to this irrationality, like Max Weber, taking into consideration the fact that comprehension and knowledge of the meaning of the action, condition of the possibility of initiation of a rational action, can seldom be known by the social actors.

With Ion Ungureanu, the rationality of social action is understood through multiple criteria, depending on six ontological dimensions of social existence – social development, economic growth, social participation, social responsibility, social education and social rationality, each containing two aspects. All of these form what the Romanian sociologist calls “the generalized model of social rationality”, a theoretical referential that allows the optimization of social life.

Keywords: social rationality, generalized model of social rationality, instrumental rationality, substantial rationality.

1. INTRODUCERE

Ion Ungureanu s-a născut la data de 8 noiembrie 1950, în satul Purani, jud. Teleorman, de unde era de loc și Constantin Noica, nu departe de Siliștea lui Marin

* Doctor în sociologie, Școala „N. Titulescu”, B-dul N. Titulescu nr. 2, Călărași, jud. Călărași, România; e-mail: *constantinlucien@yahoo.fr*.

Preda. De origine țărănească, el a făcut dovada tăriei intelectuale și a nobileții sufletești a țaranului român. A absolvit Liceul teoretic din Alexandria, jud. Teleorman. Între 1969 și 1973, a urmat cursurile Facultății de Filosofie, secția Sociologie, din cadrul Universității din București. Șef de promoție, a fost repartizat ca asistent universitar la Catedra de Sociologie a Facultății de Filosofie. Din 1976, a fost admis la doctorat, pe care l-a susținut cu o teză referitoare la sociologia lui V. Pareto, din păcate nepublicată.

Principalele lui lucrări sunt: *Introducere în sociologia contemporană*, scrisă împreună cu Ștefan Costea, *Paradigme ale cunoașterii societății. Idealuri sociale și realități naționale. Noi teorii sociologice, vechi dileme ideologice și Rațiune umană și raționalitate socială*. S-a stins din viață la data de 19 iulie 1990, în plină forță creatoare.

2. MODELUL GENERALIZAT AL RAȚIONALITĂȚII SOCIALE

Într-un eseu doct și valoros, *Rațiune umană și raționalitate socială*, publicat în anul 1990, Ion Ungureanu trece în revistă principalele teorii referitoare la raționalitatea socială și construiește ceea ce el numește **modelul generalizat al raționalității sociale** (Ungureanu, 1990, 110). Modelul generalizat al raționalității sociale este un construct care pornește de la șase „dimensiuni principale ale realității sociale” (Ungureanu, 1990, 110) – *dezvoltare socială, creștere economică, participare socială, răspundere socială, educație socială și raționalitate socială*. Dezvoltarea socială poate fi *autocentrată* sau *heterocentrată*, creșterea economică poate fi *intensivă* sau *extensivă*, participarea socială – *totală* sau *limitată*, răspunderea socială – *asumată* sau *neasumată*, educația socială – *activă* sau *reproductivă* și, în sfârșit, raționalitatea socială poate fi *substanțială* sau *instrumentală*.

Între aceste dimensiuni ale realității sociale, susține Ion Ungureanu, există o filiație logică și conceptuală, care pune în lumină două tipuri de raționalitate socială – *raționalitatea socială instrumentală* și *raționalitatea socială substanțială*.

Raționalitatea instrumentală presupune o participare socială limitată, manipulatorie, și o răspundere socială neasumată, rezultată, simplu, din locul pe care „actorul social” îl ocupă în ierarhia socială și din regulile birocratice de responsabilitate corelative cu respectivul statut integrator, ea fiind expresia unei raționalizări formale a vieții sociale și, mai cu seamă, a celei politice. Educația socială, deci educația înțeleasă într-un sens mai larg, are un caracter strict reproductiv, departe de invenția și de inovația socială. Creșterea economică este de natură extensivă, iar dezvoltarea socială e heterocentrată. Acest tip de dezvoltare socială, afirmă Ion Ungureanu, are scopuri (obiective) și, adesea, resurse ce nu îi sunt proprii sistemului de producție ca atare și care sunt contrare legităților „naturale” ale acestuia. Dezvoltarea heterocentrată se întâlnește în acele societăți

centrate pe forme ale organizării relațiilor sociale și, implicit, interpersonale la nivel societal și microgrup, după schema „comandă-execuție”. Un exemplu de dezvoltare socială heterocentrată este acela al capitalismului timpuriu, căruia i-a fost proprie acumularea primitivă de capital descrisă de K. Marx în cartea sa *Capitalul*.

Tipul instrumental de raționalitate socială reproduce structurile sociale specifice unei societăți autoritare, unei culturi autoritare și, deci, „unei societăți care nu își propune dezvoltarea, ci doar *reproducerea* structurilor ei sociale sau conservarea sistemului politic” (Ungureanu, 1990, 107).

Raționalitatea substanțială este corelativă din punct de vedere logic și ontologic cu participarea totală, cu educația activă, cu răspunderea asumată, cu creșterea economică intensivă și cu dezvoltarea socială autocentrată, spune Ion Ungureanu.

Participarea totală se referă nu atât la atragerea maselor în sfera actului de decizie la nivel societal, fapt de natură a conferi un caracter instrumental structurilor raționalității sociale, cât, mai ales, la schimbarea rolului istoric al maselor în „economia” conducerii societății. Teoriile elitiste ale secolului al XIX-lea, observă Ion Ungureanu, au considerat masele ca pe un agent social *distructiv, irațional și agresiv*. Veacul al XX-lea, dimpotrivă, reconsideră problema participării sociale, în sensul că masele sunt văzute ca un agent social *raționalizator, pașnic și constructiv*. „Participarea socială poate fi definită, deci, ca proces fundamental al *raționalizării* istoriei moderne, prin acțiunea agentului colectiv, a maselor. Acestea sporesc capacitatea de autocunoaștere a societății, dându-i posibilitatea de a se dezvolta democratic, de a se schimba și de a se adapta rapid” (Ungureanu, 1990, 104). De mare însemnătate este grija de a nu prefăce participarea socială într-una formală, integratoare, reproductivă, care osifică structurile de putere printr-un proces de birocratizare formală.

Un rol important îl are educația socială activă. Ca o cerință funcțională a sistemului social global și ca subsistem social în sine, ea este educație pentru dezvoltare și urmărește creșterea capacității de autocunoaștere societală. Educația astfel orientată – spune Ion Ungureanu, avansând o teză însemnată – are în vedere *formarea, menținerea și dezvoltarea structurilor de raționalitate* necesare dezvoltării autocentrate, având un rol fundamental în „transformarea structurilor economice și sociale ale sistemului” (Ungureanu, 1990, 110). Ea reprezintă, așadar, „o formă de experimentare socială a participării substanțiale, a responsabilității și a autodezvoltării, un asemenea tip de educație generând sisteme, norme și principii specifice educației active sau *anticipative*, eliberată de rigiditatea normelor impuse tradițional de învățământul autoritarist, «de receptare» și de «reproducere»” (Ungureanu, 1990, 109).

Creșterea capacității de autocunoaștere societală „conduce la evaluarea normativă a raporturilor sociale prin instituirea unor forme determinate ale răspunderii” (Ungureanu, 1990, 103). *Răspunderea* este o formă socială de

manifestare a cauzalității acțiunii. Este o „relație ce se instituie între un agent și rezultatul la care el ajunge, urmărind să realizeze un scop care i-a fost impus de către organizația căreia îi aparține, fără ca el să își asume integral scopul respectiv” (Ungureanu, 1990, 106), scrie Ion Ungureanu. În cazul raționalității substanțiale, răspunderea lasă locul *responsabilității*. Agentul social își asumă scopurile și valorile asociate cu acțiunile pe care le întreprinde în cadrul organizației sau, pe un plan mai general, în cadrul societății.

Modelul generalizat al raționalității sociale presupune și o creștere economică intensivă și o dezvoltare autocentrată. Acestea „beneficiază de o producție continuă de resurse interne, proprii, și mobilizează oamenii în direcția stabilirii scopurilor și a obiectivelor care pot fi și sunt liber asumate” (Ungureanu, 1990, 111).

Așadar, potrivit sociologului român, *raționalitatea instrumentală* este un tip formal de raționalitate socială care conduce numai la „adaptarea” sau la „acomodarea” funcțională a societății, la raționalizarea formală a structurilor sociale, pe când *raționalitatea substanțială* presupune participarea maselor la alegerea scopurilor dezvoltării sociale, la asumarea lor și la proiectarea strategiilor de atingere a acestor scopuri.

Ion Ungureanu atrage atenția că acest construct este un *model* care exprimă o stare ideală. În practica social-istorică, întâlnim o mare varietate de tipuri concrete de raționalitate socială, rezultate din combinațiile celor douăsprezece variabile ale modelului, derivate din cele două tipuri ideale ale modelului generalizat al raționalității sociale.

3. MODELUL GENERALIZAT AL RAȚIONALITĂȚII SOCIALE ȘI TEORIILE CLASICE

Să facem o paralelă între teoria lui Ion Ungureanu despre raționalitatea socială și teoriile lui **Max Weber** și **Vilfredo Pareto**.

Potrivit lui **Max Weber**, *înțelesul* (sensul) *social* al unui comportament omenesc este dat de orientarea lui în funcție de comportamentul prezent, trecut sau așteptat al altui actor social. Weber precizează că se referă la un comportament care nu are un sens strict subiectiv, comportament pe care el îl numește *activitate socială*. În acest sens, Weber scrie că: *Noi înțelegem prin «activitate» un comportament omenesc (...) atunci când și atât cât agentul sau agenții îi comunică un sens subiectiv. Și prin activitate «socială», [înțelegem] activitatea care, după sensul vizat de către agent sau agenți, se raportează la comportamentul altuia, după care se și orientează derularea sa* (Weber, 1995, 28).

Plecând de la această definire a sensului acțiunii sociale, sociologul german identifică mai multe tipuri de raționalitate socială. Astfel, el susține că există patru *determinanți* ai activității sociale, răspunzători de forma concretă pe care o îmbracă acțiunea socială.

a. Maniera raționalității de finalitate. Acționează în manieră rațională de finalitate cel care își orientează activitatea după scopurile, mijloacele și consecințele subsidiare și care confruntă, în același timp, în mod rațional, mijloacele cu scopul, scopul cu consecințele subsidiare și, în sfârșit, diversele scopuri între ele (Weber, 1971, 23). Ea privește confruntarea rațională a scopului cu mijloacele pe care agentul social le are la dispoziție pentru îndeplinirea lui, a scopului cu rezultatele acțiunii și a diferitelor scopuri urmărite de actorul social.

b. Maniera rațională de valoare. După Weber, maniera rațională de valoare definește activitățile sociale care au la temelie credința actorului social în valoarea intrinsecă de ordin etic, estetic, religios a unui comportament determinat, dincolo de rezultatul său, orientându-se totuși metodic și consecvent. Potrivit gânditorului german, maniera rațională de valoare rămâne întotdeauna afectată de iraționalitate, pentru că, procedând în această manieră, agentul social inițiază acțiuni care nu au întotdeauna sau direct rezultate pozitive pentru el.

c. Maniera tradițională. În cadrul acestui tip de acțiune, activitatea agentului social este determinată de atașamentul la cutumă. Dacă este conștient, atașamentul la obiceiuri îmbracă o formă afectivă. Weber ne spune că acțiunile determinate de maniera tradițională sunt la limita unei activități orientate semnificativ, adică a unei activități cu caracter social și rațional, totodată. Ea este o formă de activitate socială când ne apare ca un efort conștient de a trezi anumite simțăminte, spune el.

d. Maniera afectivă. Privește acele activități pe care actorul social le inițiază sub impulsionarea unor simțăminte personale, tipice pentru comportamentele omenești strict emoționale. Ea are în comun cu *maniera rațională de valoare* „faptul că, atât pentru una, cât și pentru cealaltă, sensul (*înțelesul social* – *n. ns.*, L. V. C.) activității nu se află în rezultat (*în rezultatul acțiunii* – *n. ns.*, L. V. C.)” (Weber, 1995, 56). Înțelesul social (sensul) al acțiunii derulate în maniera afectivă de raționalitate este conceput de actorul social ca fiind dincolo de rezultat, având, ca atare, o natură proprie. „Acționează în maniera afectivă (de raționalitate – *n. ns.*, L. V. C.) acela care caută să-și satisfacă trebuința arzătoare a unei răzbunări, a unei bucurii, din devotament, dintr-o fericire contemplativă, sau acela care caută să se lepede de o emoție (...)” (*ibidem*). Weber afirmă că aceste simțăminte, în calitate de determinanți ai manierei afective de acțiune a actorului social, sunt *actuale*, ceea ce vrea să însemne că ele îl „macină” pe actorul social chiar în momentul inițierii acțiunii sociale, constituind motivul declanșării lor. Așa se face că acțiunile derulate în maniera afectivă sunt lovite de iraționalitate, căci agentul social nu procedează la confruntarea rațională a scopurilor cu mijloacele etc. Ele reprezintă forma tipică a activităților iraționale, susține Weber.

Să observăm, mai întâi, că, în construcția sa teoretică, Max Weber are ca punct fundamental de referință individualul, pe când Ion Ungureanu pleacă de la social, mai precis, de la șase dimensiuni ale existenței sociale. El nu pierde din vedere individualul și problema raționalității acțiunii individului în societate, pe care o înțelege fie ca *raționalitate substanțială*, fie ca *raționalitate instrumentală*.

În fapt, la Ion Ungureanu este vorba de două tipuri deosebite de raționalitate – una referitoare la individ, pe care o regăsim sub forma raționalității substanțiale sau a celei instrumentale, și alta referitoare la societate ca întreg, exprimată de modelul generalizat al raționalității sociale.

Plecând de la individual, Weber pierde din vedere un nivel fundamental al analizei teoretice, care îl conduce, prin consecințele teoriei sale, mai degrabă, la sublinierea caracterului irațional al acțiunii agentului social. Potrivit lui Weber, după cum am arătat, pentru ca acțiunea socială să îndeplinească cerințele unei acțiuni sociale raționale, ea trebuie să satisfacă în mod cumulativ cele trei cerințe. Singura cerință ce poate fi îndeplinită este cea a confruntării scopului cu mijloacele avute la dispoziție și cu rezultatele. Dacă mijloacele sunt suficiente pentru realizarea scopului, actorul social poate iniția acțiunea. Din acest punct de vedere, ea va fi o acțiune socială rațională. Rezultatele ei vor fi identice cu cele pe care actorul social și le-a propus. Când vine vorba despre scopuri, lucrurile se schimbă. Sociologia lui Weber nu ne permite să înțelegem când un scop ales de către agentul social este în sine rațional și când nu. Nu avem niciun criteriu de definire a raționalității alegerii scopului, pentru că, prin felul în care a conceput sociologia, Weber a pierdut din vedere cel mai însemnat context semnificativ, cel al socialului.

Weber mai cere ca agentul social care inițiază acțiunea să compare și deosebitele scopuri între ele. Ceilalți agenți sociali la care trebuie raportată acțiunea socială au scopuri deosebite, în funcție de contextul semnificativ și de locul lor în societate. Actorul social trebuie să le intuiască, să le compare cu al său, să înțeleagă ce acțiuni vor iniția actorii sociali la care se raportează. Dar Weber nu vede că, sub înrâurirea dinamicii sociale obiective, a caracterului supraindividual al acțiunii sociale, în genere – rezultată obiectivă a acțiunii subiective a indivizilor – contextul semnificativ se schimbă și, în funcție de acesta, sensul capătă un chip nou, iar acțiunile concrete ale celorlalți agenți ai acțiunii sociale se vor schimba și ele. Deci, datorită caracterului supraindividual și sintetic al acțiunii sociale, în genere, actorul social nu va putea, practic, să anticipeze totalitatea posibilităților de schimbare a contextului semnificativ și a sensului acțiunilor sociale ce vor fi inițiate. Astfel, el nu va putea să confrunte rațional între ele scopurile lui și ale celorlalți actori sociali de care este legat prin respectiva acțiune, așa cum se vor înfățișa ele în urma dinamicii concrete a activității sociale. Actorul social va putea, cel mult, să identifice unele scopuri ale celor după al căror comportament își orientează acțiunea și să le confrunte rațional cu scopul său, în contextul semnificativ de la momentul în care procedează la confruntarea „rațională” a acestora. Tot astfel, el nu va putea să identifice cu siguranță totalitatea actorilor sociali care vor fi „afecțați” de acțiunile sale. Din acest punct de vedere, acțiunea socială pe care agentul social o „vrea” inițiată în maniera rațională de finalitate va fi mai întotdeauna lovită de iraționalitate.

Pe de altă parte, fără a nega tezele lui Weber și pentru că viziunea sa are un alt referențial principal, cel social, construcția teoretică a lui Ion Ungureanu

introduce criterii mai relevante după care se poate aprecia raționalitatea acțiunii sociale. El face deosebirea între *raționalitatea substanțială* și cea *instrumentală* a agenților sociali și arată că ele trebuie înțelese diferențiat pe niveluri ale existenței sociale, de pildă la nivelul vieții sociale propriu-zise și la cel al vieții politice. Raționalitatea substanțială se referă nu atât la atragerea în procesul de decizie, ci la asumarea de către indivizi și de către mase, pe un plan mai general, a scopurilor consubstanțiale societății. După cum s-a văzut, ea presupune dezvoltarea conștiinței, asumată și responsabilă a structurilor de raționalitate care permit o dezvoltare socială autocentrată. Pe de altă parte, raționalitatea instrumentală osifică structurile politice și sociale, implicând o participare socială formală și manipulatorie.

Așa se face că sensul acțiunii inițiate de agentul social individual este determinat atât de contextul semnificativ arătat de Weber, respectiv de acțiunile și scopurile celorlalți actori sociali, cât și de un context semnificativ mai general, pe care trebuie să îl căutăm la nivel social, context semnificativ ale cărui principale determinații sunt scopurile consubstanțiale societății și structurile ei specifice de raționalitate.

Din punct de vedere metodologic, există un punct comun între teoria lui **Vilfredo Pareto** și cea a lui Ion Ungureanu. În analiza raționalității sociale, spre deosebire de Max Weber, cei doi teoreticieni au un dublu punct de referință – atât subiectiv, cât și obiectiv.

Pentru V. Pareto referențialul subiectiv este *individul*, iar cel obiectiv este *conștiința științifică*. Acțiunea socială este întotdeauna concretă și sintetică. Ea se descompune în *agent* purtător al acțiunii, *scop* (nu întotdeauna limpede) și *rezultate, mijloace și operații*.

Ocolind oarecum distincția dintre *raționalitate* și *iraționalitate* și având în vedere adecvarea mijloacelor la scopuri și transpunerea corectă, „logică”, a mijloacelor în operații, Pareto împarte acțiunile omenești în două mari categorii – *acțiuni logico-experimentale* și *acțiuni nonlogico-experimentale*. *Vom numi «acțiuni logice» operațiunile care sunt în mod logic legate de scopurile lor, nu numai în raport cu subiectul care face aceste operațiuni, ci, mai mult, pentru cei care au cunoștințe mai extinse* – scrie Pareto. Acțiunile nonlogice sunt definite negativ ca restul acțiunilor omenești. *Celelalte acțiuni vor fi numite «nonlogice»; ceea ce nu înseamnă ilogice* (Pareto, 1917, 67). Deci, acțiunile logico-experimentale au un scop logic, atât din punct de vedere obiectiv, cât și din punct de vedere subiectiv. *Scopul obiectiv este un scop real, dat în observație și în experiență, nu un scop imaginar, străin acestui domeniu (...)* (Pareto, 1917, 68) – scrie gânditorul italian, lămurind noțiunile folosite. Pareto așează în categoria acțiunilor logico-experimentale acțiunile economice, științifice și artistice, precum și *un anumit număr de acțiuni militare, politice și juridice* (Pareto, 1917, 68).

Acțiunile sunt nonlogice atunci când:

– nu au scop logic nici din punct de vedere obiectiv, nici din punct de vedere subiectiv, de pildă, actele făcute din obișnuință;

- nu au scop logic din punct de vedere obiectiv, dar au scop logic din punct de vedere subiectiv (acțiunile izvorâte din politețe);
- au scop logic din punct de vedere obiectiv și nu au scop logic din punct de vedere subiectiv (tipul clasic al acțiunii nonlogice);
- au scop logic, atât din punct de vedere obiectiv, cât și din punct de vedere subiectiv (actele politice care se bazează pe tradiție).

Astfel judecată, raționalitatea acțiunii sociale este, mai degrabă, un indicator teoretic decât o realitate concretă. Agentul social nu înțelege pe deplin dinamica societății și nici nu își propune să înțeleagă mai mult decât îi folosește în acțiunile imediate. Lui îi este indiferent dacă în societate lucrurile se mișcă rațional sau nu. Nici nu își pune această problemă și, chiar dacă și-ar pune-o, nu ar putea să iasă din cadrele transcendente de conștiință ale societății în care viețuiește. De pildă, sclavii răsculați din vechea Romă nu au dorit să schimbe natura ordinii sociale prin desființarea sclaviei ca instituție socială. În acest sens, V. Pareto spune: *Nu puteți cere masei să aibă spirit științific. Țineți seama, că dacă ea l-ar avea, teoriile mele ar fi false, căci ele se bazează pe faptul că cea mai mare parte a oamenilor se lasă conduși de sentimente și de interese, nu de raționamente* (Bousquet, 1928).

Ion Ungureanu face și el trimiteri la nivel subiectiv, dar într-o altă manieră și fără să nege contribuția lui Pareto. El își clădește teoria folosind un alt sistem de sistem de concepte, respectiv cel de *raționalitate instrumentală* și cel de *raționalitate substanțială*. După cum s-a văzut, vorbim despre *raționalitate instrumentală* atunci când agentul social, prin care Ion Ungureanu înțelege *individul* într-un *cadru social dat*, acționează într-o manieră strict birocratică, urmând regulile formale de responsabilitate corelative cu respectivul statut social, și de *raționalitate substanțială*, atunci când agentul social își asumă în mod conștient scopurile acțiunii, în vederea dezvoltării sociale autocentrate. Prin aceasta, el izbuteste să racordeze individul la un alt nivel, superior, al realității sociale, la *domeniul valorilor* și al *scopurilor general-sociale*, pe care l-am putea numi, în manieră durkheimistă, „transcendent social”. El instituie, astfel, un referențial totodată obiectiv și subiectiv al înțelegerii caracterului rațional al acțiunii agentului social individual, virtute pe care sociologia lui Pareto nu o are.

Așa se face că, pentru Pareto, cea mai mare parte a acțiunilor agentului social sunt nonlogico-experimentale, pe când la Ion Ungureanu, dincolo de cazul clasic al acțiunilor iraționale, indicat de Weber, acțiunile inițiate de agentul social individual se înscriu într-un continuum ce desparte două tipuri de raționalitate – *instrumentală* și *substanțială*.

Concepția lui Ion Ungureanu mai are și un alt referențial obiectiv. Acesta rezultă din faptul că toate cele șase dimensiuni ale modelului generalizat al raționalității sociale sunt determinații obiective ale realității sociale și, deci, ele trebuie luate în considerare ca atare. Pareto vorbea despre conștiința științifică în calitate de parte activă în determinarea caracterului logico-experimental al acțiunii concrete a agentului social, pe când la Ion Ungureanu este vorba despre un caracter

rațional sau nu al acțiunii sociale în sine. Tipul de raționalitate al acțiunii sociale trebuie judecat la nivel societal, în funcție de dimensiunile modelului generalizat al raționalității sociale și de felul în care se reflectă acestea în mod concret în viața socială.

Desigur, și V. Pareto vorbește despre determinanții obiectivi ai vieții sociale – *reziduurile*. Complexul de reziduuri care predomină la un moment dat în societate determină forma generală și echilibrul societății, afirmă sociologul italian. Ele sunt strâns legate de *derivații* – raționalizări verbale nonlogico-experimentale, prin care agentul social își legitimează acțiunile în fața lui și a altora. Cu alte cuvinte, reziduurile determină forma pe care o îmbracă procesul raționalizării nonlogice prin derivații. El se prezintă ca o condiție a supraviețuirii individului în societate, spune Pareto. O lume politică în care s-ar spune numai adevărul ar fi una care s-ar îndrepta către violență și agresivitate. Așadar, caracterul nerațional al acțiunii sociale, face, într-o oarecare măsură, parte din natura societății și favorizează menținerea ei ca atare. Altfel spus, concluzia ultimă a sociologiei lui Pareto este imposibilitatea organizării raționale a societății. Este o concluzie exagerată și se referă strict la felul în care sociologul italian a conceput raționalitatea.

Prin sistemul conceptual și prin metodologia subsidiară, Ion Ungureanu depășește această neajuns al concepției lui Pareto. El arată că, în societate, dincolo de iraționalitate, se poate vorbi de mai multe tipuri de raționalitate socială și de caracterul mai mult sau mai puțin rațional al acțiunii sociale. Concepția lui Ion Ungureanu nu înlătură, ci presupune raționalitatea socială.

4. CONSIDERAȚII CRITICE

Dacă urmărim cu atenție textul lui Ion Ungureanu, vom băga de seamă că, de fapt, în teoria lui nu este vorba despre *raționalitatea socială*, ci despre *raționalizarea acțiunii sociale* la nivel societal. Așa se face că, în lucrarea discutată, întâlnim ceea ce sociologul român îi reproșează îndreptățit lui T. Parsons. Teoria lui despre raționalitatea socială poate fi folosită ca instrument de conservare a ordinii sociale existente (Ungureanu și Costea, 1985, 137). Conform acestui model teoretic, schimbarea socială și raționalizarea acțiunii sociale la nivel societal apar, în primul rând, ca urmare a manifestării în societate, considerată ca întreg, a unui nou tip de *participare* – *cea substanțială*.

Este greu de crezut, însă, că masele, în calitatea lor de mase, adică de clase și de categorii sociale dominate de către clasele sociale diriguitoare ale societății și de către elitele acestora, pot realmente să-și asume în practică și în mod conștient sarcina transformării revoluționare a societății, de care este evident legată raționalitatea substanțială, chiar dacă acest lucru ar fi cu puțință. Dacă s-ar întâmpla așa, ele ar fi un agent istoric pe deplin conștient, care ar surmonta deosebirea dintre individual și social, ceea ce în realitate este, practic, imposibil. După cum arată

E. Durkheim și școala sociologică franceză, individul este supus unei duble cauzalități – socială și naturală. Pe când cauzalitatea socială – prin care se manifestă raționalitatea socială – acționează pentru conservarea funcțională a societății, cauzalitatea naturală, cea care îl exprimă pe individ ca ființă biologică și psihologică, vorbește despre cerințele supraviețuirii individului, indiferent de imperativele raționalității sociale. De aceea, indivizii vor acționa precumpănitor potrivit propriilor înclinații instinctuale, pentru a mări partea din valoarea nou creată în societate, precum și alte gratificații pe care le pot obține, eventual, în paradigma socială dată. Să ne uităm la mișcarea sindicală și la cerințele sindicaliștilor, adevărații reprezentanți ai muncitorilor, și vom înțelege pe deplin faptul că indivizii nu se pot sustrage determinantilor psihologici individuali, în numele unei raționalizări substanțiale care cere asumarea unor scopuri transcendente, pe care ei le înțeleg numai superficial.

De asemenea, cadrele, instituite socialmente, ale participării sociale nu sunt abstracte, ci concrete, și exprimă specificitatea naturii ordinii sociale, respectiv raționalitatea socială tipic capitalistă. Dacă, abstract vorbind, va începe un proces de instituire de noi cadre sociale ale participării, ce vor depăși cerințele funcționale ale ordinii sociale recunoscute *de jure*, va apărea o reacție socială puternică ideologică, politică și, la limită, militară, care va eticheta noile așezăminte sociale ca fiind iraționale și le va desființa sau, în orice caz, va încerca să le desființeze.

Acest lucru s-a și produs. În perioada interbelică, mai precis, începând de la marea criză economică din anii 1929–1933, statele capitaliste dezvoltate și elitele aflate la conducerea lor au înțeles că este imperios necesar să treacă la creșterea gradului de raționalitate socială, în înțelesul creșterii nivelului de trai al maselor și al gradului de participare socială, adică al nivelului de atragere a populației în sfera de decizie politică prin amplificarea mecanismelor democratice. În consecință, s-a introdus votul universal, egal și secret și s-a acordat drept de vot femeilor. Statul capitalist a devenit un însemnat întreprinzător economic în societate, îngustând sfera de manifestare în domeniul economic a clasei sociale dirigente. Veniturile obținute și investite în domeniul protecției sociale au generat o mai mare stabilitate socială și o creștere a gradului de raționalitate a acțiunii sociale, în genere, și la diferite niveluri ale sistemului social global, cum ar fi subsistemul social al justiției sau al educației. Acțiunea socială de optimizare a vieții sociale în sistemul social-economic capitalist, întreprinsă de elitele din această parte de lume, a avut și o componentă științifică și ideologică. Teoria economică ce a stat la baza politicii lor sociale și economice, vreme de mai bine de o jumătate de veac, este teoria lui J. M. Keynes.

Desigur, nu toți membrii clasei sociale dominante erau de acord cu politica de creștere a nivelului de trai și a optimizării vieții în societate. Încă de la început, ei au finanțat serios acele universități și pe acei economiști care constituiau o alternativă la keynesism și la neokeynesism, alternativă favorabilă intereselor lor specifice. Așa se face că, în cadrul Universității din Chicago, a apărut un economist

numit Milton Friedman. Școala de la Chicago și Milton Friedman au construit o teorie „științifică” prin care au susținut procesul de dereglementare a subsistemului economic al sistemului social global și, în primul rând, a sistemului bancar. Pentru contribuțiile sale, el a primit Premiul Nobel și multe alte premii. S-a deschis, astfel, calea către acțiunea stihinică a pieței absolut libere (dereglementate), de tipul celei din secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea, așa cum au arătat Joseph E. Stiglitz, Nouriel Roubini sau Paul Krugman, toți laureați ai Premiului Nobel pentru economie. Concepția friedmanistă a fost pusă în practică și a avut efecte pe măsură în Chile, Bolivia, Argentina, China, Rusia etc. Ea constituie temelia politică și ideologică a politicilor economice și sociale actuale, promovate de marile democrații apusene și de instituțiile financiare internaționale aflate sub influența lor.

Prin critica întreprinsă, nu afirmăm că modelul generalizat al raționalității sociale clădit de Ion Ungureanu ar fi nefolositor. Dimpotrivă! Prin argumentele de până acum am vrut să arătăm numai că el nu trebuie înțeles ca un *concept descriptiv*. Critica pe care am făcut-o vizează numai eventuala ipostaziere a laturii descriptive a conceptului de raționalitate socială substanțială. Acesta este, mai degrabă, un *concept normativ* și, totodată, un construct teoretic cu rol de referențial, un tip ideal, care poate servi foarte bine raționalizării continue a acțiunii sociale, în cadrul ordinii sociale capitaliste contemporane, ceea ce nu este puțin lucru. De altfel, Ion Ungureanu scrie că o creștere a gradului de autocunoaștere societală, element însemnat al raționalității sociale substanțiale, „conduce la evaluarea normativă a raporturilor sociale” (Ungureanu, 1990, 103). Analiza conceptului ne arată că autorul nu adaugă ceva din exterior realității pe care o studiază, primejdie a întrebuirii unor astfel de concepte, ci îl construiește pe acesta plecând de la dimensiunile reale ale societății, dimensiuni de care ține îmbunătățirea statutului omului în societatea capitalistă contemporană.

Cercetătorii și practicienii din domeniul politic au, astfel, la îndemână un model teoretic cu felurite combinații ale celor douăsprezece variabile, model care le permite să înțeleagă realitatea socială, din punctul de vedere al raționalizării acțiunii sociale și umane, și să treacă la transformarea ei prin practică politică.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. ARISTOTEL (1924). *Politica*, București, Editura Cultura Națională.
2. BĂDESCU, ILIE, *Ion Ungureanu (8 noiembrie 1950 – 19 iulie 1990)*, în „Sociologie românească”, nr. 1–2, 1990.
3. BOUSQUET, G. M. (1928). *Vilfredo Pareto. Sa vie et son oeuvre*, Paris: Payot.
4. CONSTANTIN, LUCIAN V. (2011). *Democrație și societate. Considerațiile unui intelectual de provincie...*, București, Editura Oscar Print.
5. DAHL, ROBERT A. (2000). *Poliarhiile*, Iași, Institutul European.
6. DURKHEIM, EMILE (1993). *Sinuciderea*, Iași, Institutul European.
7. DURKHEIM, EMILE (1924). *Jugements de valeur, jugements de réalité*, în „Sociologie et philosophie”, Paris, Felix Alcan, p. 117–142.

8. ENESCU, GHEORGHE (1985). *Dicționar de logică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
9. FAUCONNET, PAUL (1920). *La responsabilité*, Paris, Félix Alcan.
10. KEYNES, J. M. (1969). *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Paris, Payot.
11. KLEIN, NAOMI (2008). *Doctrina șocului*, București, Editura Vellant.
12. KRUGMAN, PAUL (2010). *Întoarcerea economiei declinului și criza din 2008*, București, Editura Publica.
13. KRUGMAN, PAUL (2010). *Conștiința unui liberal*, București, Editura Publica.
14. PARETO, VILFREDO (1917). *Traité de sociologie générale*, vol. I, Paris; Lausanne: Librairie Payot.
15. PARETO, VILFREDO (1919). *Traité de sociologie générale*, vol. II, Paris, Lausanne: Librairie Payot.
16. PARETO, VILFREDO (1965). *Les systèmes socialistes*, Geneve, Librairie Droz.
17. PLATON (1986). *Opere*, vol. V, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
18. ROUBINI, NOURIEL; MIHM, STEPHEN (2010). *Economia crizelor*, București, Editura Publica.
19. STIGLITZ, JOSEPH E. (2010). *În cădere liberă*, București, Editura Publica.
20. STOICA, STELIAN (1969). *Etica durkheimistă*, București, Editura Științifică.
21. UNGUREANU, ION (1990). *Rățiunea umană și raționalitatea socială*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
22. UNGUREANU, ION; COSTEA, ȘTEFAN (1985). *Introducere în sociologia contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
23. WEBER, MAX (1971). *Economie et société*, vol. I, Paris, Plon.
24. WEBER, MAX (1995). *Economie et société, I. Les catégories de la sociologie*, Paris, Plon.
25. WEBER, MAX (2003). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas.

DECONSTRUIREA DIHOTOMIEI DOMESTIC/INTERNAȚIONAL

LUCIANA-FLAVIA PUCEA*

ABSTRACT

DECONSTRUCTING THE DOMESTIC/INTERNATIONAL DICHOTOMY

In recent years, an ongoing debate is taking place in International Relations theory (IR), contesting the centrality of the state and pointing out to the increasingly problematic nature of the foundational categories of the state and the domestic/international boundary upon which the modern scholarly discipline of IR depends. One of the most powerful critique of the mainstream of IR theory comes from poststructuralism.

Based on the domestic/international dichotomy, this paper examines how certain traditional concepts like security, state, sovereignty are addressed by the poststructuralist approach, and also the implications this approach has on our own understanding of the political in the contemporary international context.

Keywords: International Relation theory, poststructuralism, deconstruction, sovereignty, security.

INTRODUCERE

Stat, suveranitate, securitate, identitate, război – sunt teme recurente în cadrul teoriei Relațiilor Internaționale (RI). Acestea sunt totodată teme centrale ale abordării poststructuraliste din cadrul RI. Ele nu sunt însă pur și simplu preluate și adoptate necritic, ci suferă o importantă revizuire în cadrul scrierilor poststructuraliste, prilejuită de problematizarea structurii ontologice a statului.

Poststructuralismul abordează o problematică fundamentală, absentă în interpretările și explicațiile date statului suveran de către abordările tradiționale, centrate pe stat, anume constituirea sa istorică și reconstituirea sa ca mod primar de subiectivitate în cadrul politicii internaționale. Întrebarea pe care o pun

* Asist. univ. dr. la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative, Departamentul de relații internaționale și studii europene, str. Unirii nr. 3, 310123, Arad, România; e-mail: pucea_luciana@yahoo.com

poststructuraliștii este: *Prin ce practici politice și reprezentări este instituit statul suveran ca element primar și central al subiectivității internaționale?* Modalitatea de interogare diferă: accentul se mută de la esența statului suveran la modalitatea prin care acesta este instituit și capătă o esență. Prin genealogii și deconstrucții, poststructuraliștii dezvăluie natura contingentă a cadrului analitic utilizat în paradigma anterioară, atrăgând atenția asupra caracterului instabil și totodată contestabil al elementelor pe care acesta se fundamentează.

Deconstrucția dihotomiei domestic/internațional reprezintă unul din principalele instrumente ale criticii pe care poststructuraliștii o aduc abordărilor tradiționale din cadrul teoriei RI, în special, realismul și neorealismul. Pornind de la aceasta, articolul de față își propune să ilustreze modul în care teoreticienii poststructuraliști se raportează la o serie de concepte tradiționale precum securitate, stat, suveranitate, urmărind totodată implicațiile pe care deconstruirea acestei dihotomii o are asupra propriei noastre înțelegeri a politicului în condițiile relațiilor internaționale contemporane.

În general, deconstrucția are menirea să destabilizeze conceptele și opozițiile conceptuale consacrate. Scopul său principal este să demonstreze efectele și costurile produse de acestea, să dezvăluie natura parazitară a relației dintre termeni opuși. Conform filosofului francez Jaques Derrida (Derrida, 2001: 35), opozițiile conceptuale nu sunt niciodată neutre, ci inevitabil ierarhice. Unul din termenii opoziției este întotdeauna privilegiat în detrimentul celuilalt. Se presupune că termenul privilegiat conotează o prezență, o proprietate, o identitate care celuilalt îi lipsește, de exemplu, ordinea domestică față de anarhia internațională. Deconstrucția vine să demonstreze că astfel de opoziții sunt de nesusținut, în măsura în care fiecare termen depinde deja de celălalt. Derrida vorbește despre această relație în termeni de parazitism structural sau contaminare, întrucât fiecare termen este structural legat de celălalt.

Aplicând deconstrucția la studiul RI, poststructuralismul demonstrează că primatul ontologic de care se bucură statul suveran în teoriile tradiționale ale RI este posibil doar datorită unei delimitări clare între ordinea domestică și anarhia internațională, prieten și adversar, comunitatea politică ce trebuie protejată și acel factor exterior care o amenință, pentru a dezvălui mai apoi circularitatea unei astfel de argumentații.

PRIMATUL ONTOLOGIC AL STATULUI

Teoria Relațiilor Internaționale ia statul drept fundament al proiectului său intelectual. R. Aron, de exemplu, susține că „o filosofie sau o știință completă a politicului va include relațiile internaționale ca unul din capitolele sale, dar acest capitol își va păstra originalitatea, întrucât e preocupat de relațiile dintre unitățile politice”; prin urmare, teoria relațiilor internaționale e „îndreptățită să nu pună la

îndoială unitățile politice” (Bartelson, 1995: 22). Cu toate că statul se bucură de primat ontologic, întrebările în legătură cu acesta n-au fost evitate de teoreticienii Relațiilor Internaționale. Ce face un stat să fie un stat? Care e până la urmă proprietatea fundamentală pe care se bazează capacitatea sa de a acționa unitar? Ce îl distinge de alte forme de organizare politică? Pentru a răspunde la astfel de întrebări, realiștii fac apel la suveranitate.

Încă de la Bodin indivizibilitatea a fost integrată conceptului de suveranitate. De fiecare dată când suveranitatea e folosită într-un context teoretic pentru a conferi unitate statului ca actor/subiect unitar, tot ceea ce ni se spune e că această entitate e individuală în virtutea indivizibilității sale. Pasul esențial înspre unitate e deja luat de fiecare dată când suveranitatea figurează în definiția ordinii politice. Fie că e gândită ca aparținând unui individ sau unei colectivități, fie că e întruchipată de statul ca întreg, suveranitatea e întotdeauna prezentă/dată și suficientă sieși. Indivizibilitatea nu este un atribut a ceva a cărui existență e anterioară și independentă de suveranitate, ci conceptul însuși e cel care conferă unitate și indivizibilitate.

Statul reprezintă unul din elementele dificilului travaliu modern de a rezolva relația dintre particular/universal, eu/celălalt, timp/spațiu; statul însuși ajunge să fie înțeles ca entitatea ce poate uni subiectivitatea și obiectivitatea și rezolva tensiunea dintre universal și particular. Statul devine simultan o expresie a interesului general ca atare și un mediu pentru conservarea interesului particular în interesul universal. Fără rezolvarea acestei tensiuni, statul nu s-ar putea actualiza, ar subzista doar într-o formă inferioară. Întorcându-se însă înspre exterior, statul se manifestă ca pur interior, în măsura în care a încorporat diferențele subzistente în sine, e o unitate indivizibilă și implicit exclusivă. În relațiile cu alte state însă, statul suveran poate constitui o entitate individuală numai în măsura în care e recunoscut ca atare. Legitimitatea sa internă trebuie suplimentată de recunoaștere, dar, pentru a fi recunoscut, el însuși trebuie să recunoască alte state; prin urmare, tocmai în acest act de recunoaștere, statul primește conștiință de sine. Pe de o parte, suveranitatea stabilește condiția transcendentă de posibilitate a statului ca subiect, pe de altă parte, suveranitatea îl transformă în obiect al cunoașterii și investigației empirice.

Cum statul e văzut ca anterior istoric și ontologic sistemului de state, înseamnă că tocmai proprietatea sa esențială, suveranitatea, reprezintă condiția necesară pentru existența unui sistem internațional. Pentru Morgenthau, autoritatea supremă asupra unui teritoriu e însăși sursa descentralizării legale a lumii creștine medievale, prin urmare, fără statul suveran, „un sistem statal nu ar fi putut exista” (Morgenthau, 1985: 328–9). De asemenea, pentru Aron suveranitatea este „istoric incontestabilă”, „faptul originar” al sistemului internațional, „baza ordinii interstatale și a ordinii intrastatale” (Bartelson, 1995: 23). La fel afirmă și Bull: „Punctul de pornire al relațiilor internaționale e existența statelor sau a comunităților politice independente: fiecare dintre acestea posedând un guvern și exercitând suveranitate în relație cu o anumită porțiune de pe suprafața pământului

și cu un anumit segment al populației umane. Pe de o parte, statele exercită, în relație cu acest teritoriu și această populație, ceea ce poate numi suveranitate internă, adică supremația asupra oricăror alte autorități din cadrul acelui teritoriu și al acelei populații. Pe de altă parte, statele exercită ceea ce se poate numi suveranitate externă, prin care nu se înțelege supremație, ci independență față de autorități externe” (Bull, 1998: 6–7). Prin urmare, unitatea metafizică a statului e plasată în opoziție cu exteriorul său, sistemul internațional, care e marcat încă de la început de absența unității, fiind pură pluralitate. Tot ceea ce e considerat ca fiind esențial pentru statul suveran e absent în mediul internațional și invers. Întregul șir de dihotomii angajat în teoria politicii internaționale pentru a demarca domesticul de internațional își trage existența din acest prim gest ontologic, din jocul continuu al identității și diferenței. Ceea ce face un stat să fie un stat și prin urmare identic sieși e tocmai diferența față de ceea ce e diferit de identitate.

În această logică, suveranitatea internă e legitimată făcându-se apel la ceea ce e externalizat în momentul nașterii ei, într-o dialectică a conflictului care e suprimat în interiorul comunității politice doar pentru a fi mutat la un alt nivel: „Ostilitatea e naturală între oameni; acceptă regularizare doar în cadrul unității politice care e bazată pe opoziție și se definește la rândul ei prin ostilități. Cu alte cuvinte, dialectica istorică nu suprimă niciodată recursul la forță, ci doar îl transpune la următorul nivel” (Bartelson, 1995: 25). Prin urmare, punctul de plecare al oricărei teorii a relațiilor internaționale, adică distincția între politica internă și cea internațională, apare ca ceva natural atâta timp cât umanitatea nu a atins unificarea într-un stat universal. Ceea ce e considerat a fi anterior din punct de vedere istoric și totodată forța din spatele tranziției înspre statul suveran devine externalizat prin această tranziție în forma anarhiei internaționale și a conflictului statelor individuale pentru putere.

Paradigma realistă, de pildă, se bazează pe presuposiția că anarhia e trăsătura caracteristică a sistemului internațional. Anarhia constrânge statele să considere securitatea principala lor preocupare, securitatea fiind înțeleasă ca o funcție a puterii. Aceștia susțin omniprezența puterii și a conflictului (de unde și denumirea *power politics*, politici de forță). Scopul statelor, înțelese ca actorii principali ai mediului internațional, e garantarea prestigiului, suveranității și securității naționale. Statul încearcă să-și asigure securitatea și, implicit, să-și mențină suveranitatea, acumulând putere în detrimentul celorlalte state. În timp ce la nivel intern conflictul de putere se desfășoară relativ liniștit, fiind controlat de forțele guvernamentale, la nivel extern, în lipsa unei instanțe regularizatoare universal și unanim recunoscute, adică în condiții de anarhie, conflictul pentru putere se manifestă ca un fenomen constant. Spectrul relațiilor internaționale e permanent reconfigurat de politica externă a statelor, determinată de interesul național și de pozițiile succesive pe care le ocupă în structura sistemului internațional. Conflictul apare întotdeauna ca un efort pro sau contra unui *status quo*.

Statul reprezenta, prin urmare, referentul principal al securității, o astfel de centralitate fiind posibilă datorită delimitării clare între ordinea domestică și anarhia internațională, prin urmare datorită externalizării pericolului. Tocmai prin deconstruirea acestei delimitări, poststructuralismul va demonstra circularitatea modului în care este definită suveranitatea în abordările precedente din cadrul teoriei RI.

SUVERANITATE ȘI SECURITATE

Scopul poststructuraliștilor este acela de a face problematic din punctul de vedere filosofic tot ceea ce fusese practic axiomatic în *relațiile internaționale*. Aceștia susțin că am moștenit o securitate ontoteologică: „În conceptul securității se ascunde întreaga istorie a metafizicii occidentale, o substituție continuă a centrului în căutarea a ceea ce Derrida numea «semnificantul transcendent»; de la Dumnezeu la Omul Rațional, de la Imperiu la Republică, de la Rege la Popor – și uneori în direcția inversă, de asemenea, pentru că istoria nu e niciodată atât de ordonată precum cea scrisă de noi – securitatea centrului a fost locul schimbător din care forțele autorității, ordinii și identității defineau filosofic și țineau în frâu anarhia, haosul și diferența” (Der Derrian, 1995: 25). În cadrul teoriei politice occidentale suveranitatea a fost conceptul central prin care centrul era stabilit și recunoscut, securitatea, ca set de practici care mediază între prieten și dușman, devenind constitutivă în producerea și consolidarea suveranității statale.

Ceea ce vor aduce nou poststructuraliștii va fi o chestionare a conceptului de securitate și a tuturor celorlalte concepte pe care acesta le implică, încercând genealogii și deconstrucții ale lor.

Pentru a înțelege mai bine munca de *bricoleur* a poststructuraliștilor, ne vom opri asupra definiției pe care o dă Ole Wæver securității.

Înainte de toate, așa cum atrage atenția Wæver, trebuie să nu pierdem din vedere faptul că securitatea e în primul rând adânc înrădăcinată într-un set particular de practici, într-o anumită tradiție și are un referent formalizat: statul (Wæver, 1995: 47). Securitate înseamnă supraviețuire, mai precis, supraviețuirea statului ca unitate politică de bază, ca stat suveran. Cel mai bun mod de a înțelege logica securității e prin analizarea logicii războiului, pentru ca apoi să golim această logică de tot ce înseamnă agresivitate fizică și să analizăm războiul ca metaforă a unui test de voință și putere. Până la urmă, războiul poate fi redus la un test, la o luptă pentru recunoaștere, în care statul e provocat să testeze dacă mai este sau nu suveran.

Aplicând această logică de provocare-rezistență-escaladare-recunoaștere securității, o vom înțelege ca pe un proces în care e identificată o amenințare la adresă suveranității, dar și modalități excepționale de răspuns la această amenințare. Chiar dacă este un act politic la origine, securitatea se sustrage

politicului, pentru că reprezintă însăși condiția sa de posibilitate. Există o similaritate evidentă cu însăși definiția dată de Carl Schmitt politicului ca decizie asupra excepției, decizie ce trasează implicit granița dintre prieten și adversar, dintre comunitatea politică ce trebuie protejată și factorul exterior care o amenință: „Politicul e cel mai intens antagonism și fiecare antagonism e cu atât mai politic cu cât se apropie mai mult de punctul extrem, acela al dualității prieten-adversar” (Schmitt, 1996a: 29). Și aici devine evident de ce securitatea e actul politic prin excelență, ea fiind cea care operează delimitarea, care obiectivează. La Schmitt decizia aparține întotdeauna suveranului, conform renumitei sale afirmații – *suveran e cel care decide asupra excepției* (Schmitt, 1996b: 19), unde „cazul excepțional, necircumscriș în ordinea legală existentă, poate fi cel mai bine caracterizat ca un caz de extremă necesitate, un pericol pentru existența statului sau drept ceva asemănător, dar care nu poate fi circumscriș efectiv” (Schmitt, 1996b: 20), iar excepția e ceva „care nu poate fi subsumat, ea desfiide codificarea generală, dar revelează în același timp un element specific juridic – decizia, în absoluta sa puritate” (Schmitt, 1996b: 30). Schmitt pornește de la întrebarea: „Cine are puterea de a decide asupra unor acțiuni neprevăzute de constituții?”, adică întrebarea referitoare la cine are competența să decidă atunci când situația legală nu are răspuns la problema deciziei, de unde, discuția asupra excepției – *extremus necessitatis causus*.

Apare aici trăsătura contradictorie a juridicului, ceea ce Derrida denumea *autoimunitate*. Autoimunitatea e un termen folosit în științele biomedicale pentru a descrie un fenomen în care sistemul imunitar se întoarce împotriva propriilor celule, autodistrugându-se efectiv din interior. Autoimunitatea e o trăsătură a fiecărui sistem imunitar; deși inofensivă, nu există niciun sistem de apărare care să fie ferit de posibilitatea unei astfel de dereglări. Derrida preia acest termen pentru a descrie modul în care democrația poartă dintotdeauna în sine sămânța propriei destrucții. La fel, ordinea legală trebuie să fie una suicidală pentru a putea supraviețui, trebuie să se suprimă pentru a putea exista, astfel încât mijloacele supraviețuirii sale sunt simultan mijloacele propriei destrucții (de aceea, Derrida va insista asupra legăturii dintre autoimunitate și indecidabil). Tocmai de aceea, moartea adversarului e o crimă împotriva politicului.

În același sens, Schmitt chestionează cazurile în care ordinea legală se „autosuspendă” (Schmitt, 1996b: 32). Ordinea legală conține contrastul dintre două elemente distincte ale juridicului: norma și decizia, iar „excepția revelează cel mai clar esența autorității statului. Decizia se desparte aici de norma legală și (pentru a o formula într-un mod paradoxal) autoritatea demonstrează că, pentru a produce lege, nu trebuie să se bazeze pe lege” (Schmitt, 1996b: 31). Pentru Schmitt, suveranitatea e situată întotdeauna deasupra juridicului, nu e fondată pe juridic, ci e ea însăși fundamentul juridicului. Decizia asupra excepției e condiția posibilității domniei legii, a ordinii: „Nu există lege aplicabilă haosului. Pentru ca ordinea juridică să aibă sens, o situație normală trebuie să existe și suveran e cel care

decide în mod definitiv dacă această situație e sau nu efectivă” (Schmitt 1996b: 30). Prin urmare, excepția nu doar confirmă regula, ci regula ca atare există pe seama excepției, atâta timp cât posibilitatea excepției, adică posibilitatea ca suveranul să decidă dacă situația e lipsită de regularitate și prin urmare să decidă că legea nu mai poate fi aplicată, nu poate fi separată de decizia opusă care e condiția posibilității ordinii, legii însăși, adică decizia că situația e normală. „Privită din punct de vedere normativ, decizia se naște din nimic” – observă Schmitt –, excepția duce la suspendarea ordinii existente, „statul rămâne, în timp ce ordinea se retrage” (Schmitt, 1996b: 52), însă, cum „starea de excepție e diferită de anarhie și haos, există mereu o ordine în sens juridic, chiar dacă nu una legală” (Schmitt, 1996b: 29).

Relația dintre suveran, decizie, excepție nu reprezintă însă distincția politică fundamentală. Așa cum am afirmat mai devreme, distincția politică prin excelență e aceea între prieten și adversar și, dacă o entitate construită pe distincția prieten-adversar „există cu adevărat, aceasta e întotdeauna entitatea decisivă și e suverană, în sensul că decizia asupra situației critice, chiar dacă e vorba de excepție, trebuie întotdeauna să aparțină acesteia” (Schmitt, 1996a: 38). Semnificația politică a războiului stă tocmai în radicalizarea excepției, transformarea ei în limită. Războiul împinge semnificația adversarului până la extrema lui materializare și tocmai în această aducere la limită e fundamentat politicul. În această aducere la limită, rutina politică se prăbușește împreună cu legile ei normale, ce-și pierde orice eficiență, și tot aici se deschide posibilitatea creării unor noi legi, a unei noi politici.

Există însă o circularitate în fundamentarea suveranității pe distincția prieten-adversar, pentru că această distincție e în mod necesar ea însăși o decizie înainte de toate, o decizie asupra identificării adversarului. E o decizie asupra excepției, mai mult, o decizie asupra excepției prin excelență, atâta timp cât determină simultan și identitatea suveranului însuși. Această circularitate amenință stabilitatea identificării prietenului ca prieten și a adversarului ca adversar. Schmitt se sustrage însă acestei circularități introducând noțiunea de „posibilitate reală”. Războiul nu trebuie să fie neapărat prezent; însăși potențialitatea lui e suficientă pentru fundamentarea politicului: „Conceptele de prieten, dușman și înfruntare își primesc adevăratul sens prin faptul că se referă la posibilitatea uciderii fizice. Războiul se trage din dușmănie. Războiul e negarea existențială a dușmanului. E realizarea extremă a dușmăniei. Nu trebuie să fie obișnuit, normal, ideal sau de dorit. Dar, cu toate acestea, trebuie să rămână prezent ca *reală posibilitate*, atâta timp cât conceptul de adversar rămâne valid” (Schmitt, 1996b: 33). Prin ideea războiului și uciderii fizice a celorlalți Schmitt își stabilizează discursul. Cu toate acestea, se va întreba Derrida (Derrida, 1997: 127), cine decide dacă acea posibilitate reală e actuală sau nu, prezentă sau nu. Aici Derrida îl citează pe Schmitt: „Ceea ce contează întotdeauna e posibilitatea ca această eventualitate decisivă să aibă loc – adică războiul ca atare – și decizia dacă această eventualitate este sau nu efectivă” (Derrida, 1997: 127).

Prin urmare, circularitatea nu poate fi evitată și, atât decizia suverană, cât și această eventualitate, factualitate sau non-factualitate a războiului sau a „posibilității sale reale”, sunt eliberate de orice fundament sau ancoraj, rămânând într-un satut de virtualitate, fără ca nimic să decidă între ocurența sau non-ocurența lor. În acest sens, concluzionează Derrida, „excepția (suverană, *n. ns.*, L.- F. P.) e regula”, dar „regula a ceea ce are loc, legea evenimentului, a posibilității reale a posibilității sale reale”, iar evenimentul e imposibil fără acel „poate”..., fără presuposiția faptului că ar putea să nu aibă loc sau că ceea ce are loc are loc doar în măsura în care, la fel de bine poate să nu aibă loc, fără acea eventualitate indecidabilă ca reală posibilitate care ia deciziile și formulează adevărul” (Derrida, 1997: 128). Prin urmare, tocmai această „reală posibilitate” a „indecidabilei eventualități”, acel „se întâmplă doar în măsura în care poate la fel de bine să nu se întâmple” reprezintă sursa (indecidabilă) a deciziei suverane asupra excepției și, tocmai în această măsură, sfâșie încă dinainte această decizie, la fel cum totodată o garantează, făcând ca distincția prieten/dușman să fie nedeterminată în chiar momentul presuposiției ei.

Nu întâmplător, Derrida observă că Schmitt e bântuit de un spectru: „proba indecidabilului, care trebuie să fie străbătută de orice decizie demnă de acest nume, nu este cu adevărat trecută sau depășită, ea nu constituie nicio clipă un moment surmontat sau depășit (*aufgehoben*) prin decizie. Indecidabilul rămâne prins, adăpostit măcar ca o fantomă, însă ca o fantomă esențială, în orice decizie, în evenimentul oricărei decizii” (Derrida, 2004: 35). Prin urmare, potențialitatea/indecidabilitatea, în dubla sa înfățișare *posibil să/posibil să nu*, e cea prin care suveranitatea se fundamentează pe sine ca suverană, adică fără nimic care să-i fie precedent sau s-o determine, în afara propriei sale abilități de a nu fi. Un act e suveran când se realizează pe sine, înlăturând propria posibilitate de a nu fi, lăsându-se să fie. Tocmai în acest sens Derrida vorbește de un *fundament mistic al autorității*, expresie ce-i aparține lui Montaigne, dat fiind că originea autorității, întemeierea, impunerea legii nu se pot sprijini decât pe ele însele, excedând opoziția dintre întemeiat și neîntemeiat și desfidând orice dialectică.

Bartelson, concentrându-se asupra conceptului suveranității și a relației acestuia cu anarhia în gândirea realistă, descoperă același lucru: suveranitatea e propria sa condiție de posibilitate, având o natură *parergonală*, termen descoperit de Derrida la Kant, un indecidabil, în termeni derridarieni, asemănător *spectrului* care vine revenind, sau *pharmako*-nului, *hymen*-ului, adică ceva ce nu se poate conforma niciuneia dintre polaritățile dihotomice prezent/absent, leac/otrăvă, interior/exterior. Linia care separă interiorul de exterior e „trasată de o serie de decizii asupra a ceea ce este *a priori* indecidabil” (Bartelson, 1995: 51). Discursul asupra suveranității reprezintă un proces neîncetat de în-cadrare, dar cadrul/rama însăși nu e niciodată prezent/ă, întrucât nu poate fi ea însăși încadrată. Acest parergon „este un exterior care e numit interiorul interiorului pentru a constitui acest interior” (Bartelson, 1995: 51) și invers.

CÂTEVA CONCLUZII

Cu siguranță ca statele reprezintă forma dominantă de organizare a politicii internaționale, dar aceasta nu trebuie să implice în mod necesar „presupoziția că suveranitatea e dată în afara timpului și spațiului, contemplându-se în propria sa indivizibilitate și imuabilitate”. „Există o tendință în teoria politicii internaționale de a privi această condiție [a suveranității, *n. ns.*, L.-F. P.] ca ceva situat la și simultan reprezentând sfârșitul istoriei, ceva dincolo de care nicio schimbare nu poate fi imaginată” (Bartelson, 1995: 34). După cum observă și Walker, „imaginea comunității singulare, circumscrisă spațial, pare tot atât de dificil de evitat precum imaginea dumnezeului atotputernic s-a dovedit a fi pentru imaginația modernă seculară” (Walker, 1995: 312). Însă a continua să proiectezi prezentul în trecut pentru „a descoperi legi de dezvoltare sau a afirma mișcări continue înspre un *telos* unic, înseamnă a abuza, a violenta istoria” (Der Derian, 1987: 3).

La nivel conceptual, suveranitatea și-a păstrat însă autoritatea; afirmații precum aceea că suveranitatea statului e pe cale să dispară sau, dimpotrivă, că ne va mai însoți o vreme în viitorul apropiat, sunt expresia unor preocupări tot mai puternice în Relațiile Internaționale și aceasta pentru că suveranitatea „a ajuns să ne apară ca fiind pur și simplu acolo, în lume, demarcând ordinele naturale ale lui aici și acolo. Dar lecțiile pe care teoreticienii Relațiilor Internaționale au refuzat în mod consistent să le învețe de la Hobbes e că suveranitatea nu e pur și simplu acolo. Și ceea ce nu e pur și simplu acolo nu poate pur și simplu dispărea” (Der Derian, 1987: 322). Înțelegând natura contingentă a suveranității, nu vom mai presupune că linia de demarcație dintre domestic și internațional a fost deja trasată odată pentru totdeauna, ci vom putea înțelege cum aceasta e „trasată și retrasată înăuntrul cunoașterii și cum, implicit, domesticul și internaționalul sunt constituite discursiv ca ceva axiomatic” (Bartelson, 1995: 52).

Tocmai de aceea, provocări la adresa „încadrării spațiale a incluziunii și excluziunii constituie condiția crucială care ne permite să renegociem propria noastră înțelegere a politicului în condițiile contemporane”, „să ne întrebăm ce înseamnă să fii prins în practici caracterizate simultan de universalitate și diversitate; să negociem concepții alternative asupra relației eu/celălalt” (Walker, 1995: 309), și aceasta pentru că suveranitatea imuabilă a statului, ca substitut secular al eternității, „nu mai poate să surprindă dinamicele și fluiditățile vieții politice contemporane într-un mod convingător”; „teroarea temporalității nu mai poate fi îmblânzită prin fortărețe fixe în cadrul unui spațiu teritorial, atât de ușor pe cât a presupus imaginația politică modernă” (Walker, 1995: 314).

Această concepție oferă o înțelegere nouă, mai puțin rigidă, a suveranității, sau mai degrabă o modalitate prin care să privim această problemă. Discursul asupra suveranității are implicații inerente asupra elaborării subiectului politic și a determinării naturii relației dintre sine și Celălalt, iar noțiunea de securitate nu poate fi înțeleasă în afara seturilor de opoziții interior/exterior, statal/internațional,

ordine/anarhie, tocmai pentru că acestea reflectă procesul politic prin care statele securizează și protejează o identitate. Dacă „politica de forță realistă e o artă de inscripționare a periculosului, de externalizare și totalizare a pericolelor, în numele totalității sociale, care, de fapt, nu e niciodată prezentă, care întotdeauna conține urme ale exteriorului și care nu e niciodată altceva decât opera de artă prin care sunt marcate diferențele dintre interior și exterior și prin care sunt înscrise pericolele totale” (Ashley, 1996: 29), abordarea poststructuralistă îi opune „o securitate postmodernă care să nu se simtă stânjenită de o pluralitate de centre, de semnificații multiple și identități fluide”, „bazată mai degrabă pe apreciere și articulare decât pe normalizare și extirparea diferenței” (Der Derrian, 1995: 27).

BIBLIOGRAFIE

1. ASHLEY, RICHARD (1996). „Beyond the Inside/Outside Divide”, în Jill Krause and Neil Renwick (eds.), *Identities in International Relations*, London, McMillan.
2. BARTELSON, JENS (1995). *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge University Press.
3. BULL, HEDLEY (1998). *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, traducere de M. Petruț, E. Plăcintar, Chișinău, Editura Știință.
4. DERRIDA, JACQUES (1999). *Despre ospitalitate. De vorbă cu Anne Dufourmantelle*, traducere de Mihai Ungurean, Iași, Editura Polirom.
5. DERRIDA, JACQUES (2001). *(Ex)poziții*, traducere de E. Cioc, Cluj-Napoca, Editura Idea Design & Print.
6. DERRIDA, JACQUES (2004). „Forță de Lege. Fundamentul mistic al autorității”, în W. Benjamin, J. Derrida, *Despre violență*, ediție îngrijită de C. Mihali, traducere de G. State și B. Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Idea Design & Print, p. 25–97.
7. DER DERRIAN, JAMES (1995). „The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard”, în *On Security*, Ronnie D. Lipschutz (ed.), New York, Columbia University Press, p. 24–45.
8. FOUCAULT, MICHEL (2001). „Nietzsche, genealogia, istoria”, în *Theatrum Philosophicum: studii, eseuri, interviuri (1963–1984)*, ediție îngrijită de C. Mihali, traducere de B. Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, p. 183–205.
9. MORGENTHAU, HANS (1985). *Politics Among Nations*, New York, Knopf.
10. SCHMITT, CARL (1996a). *The Concept of the Political*, translated by G. Schwab, Chicago University Press.
11. SCHMITT, CARL (1996b). *Teologia politicului*, traducere și note de L. Stan și L. Turcescu, postfața de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Universal Dalsi.
12. WALKER, R. B. J. (1995). „International Relations and the Concept of the Political”, în *International Relation Theory Today*, Ken Booth and Steve Smith (eds.), Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, p. 307–226.
13. WÆVER, OLE (1995). „Securization and Desecurization”, în *On Security*, Ronnie D. Lipschutz (ed.), New York, Columbia University Press, p.46–86.

MODUL DE SOLUȚIONARE A DILEMELOR MORALE ȘI A DILEMELOR DE APLICARE A LEGISLAȚIEI DE CĂTRE POLIȚIȘTI

HALLER ISTVÁN*

ABSTRACT

THE POLICE OFFICER'S SOLUTION TO MORAL DILEMMAS AND DILEMMAS CONNECTED TO THE ENFORCEMENT OF LAW

The procedural justice theory states that if legal authorities show respect to moral values and laws, citizens will collaborate with them and will better obey the law. Starting from this idea, the study analyses – based on an applied questionnaire – the way in which police officers solve moral problems and choose between moral and legal, between legal and illegal. The results show that police officers are not trained to understand moral and legal problems or to make the right choice: 40.8% of the police officers would sacrifice five persons to save one; 68.3% did not recognize that they did not know a person who even did not exist; 26.3% would condemn a person who committed a crime, while 45.3% of them would condemn persons who, possibly, have moral responsibility for that crime; less than 12% did not try to intervene when being fined for the non-compliance to the traffic law, 83.1% would choose to pay the fine and only 59.5% understood the sense of the traffic law. These data put under question the way of selection and training of the police officers.

Keywords: procedural justice theory, morality and legality, police.

1. INTRODUCERE

Conform teoriei justiției procedurale, oamenii sunt mai receptivi la judecățile normative și apelează la ele când sunt recunoscute de autoritățile judiciare. Oamenii vor avea un respect față de legi dacă ele sunt legitime și morale. Polițiștii și judecătorii care recunosc și dau curs preocupărilor normative ale persoanelor își pot exercita autoritatea cu mai multă eficiență; regulile și deciziile lor vor fi acceptate și urmate în mod voluntar (Tyler, 1990, p. 178).

* Doctorand al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Studii Europene, domeniul sociologiei. În prezent, membru în Colegiul director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării și în Comitetul executiv al Equinet – European Network of Equality Bodies; e-mail: haller_istvan@hotmail.com

Chiar și modul în care oamenii cooperează cu poliția în combaterea criminalității depinde de caracterul just al procedurilor utilizate de aceasta în exercitarea autorității sale. Experiența personală cu poliția are o mare influență, pe baza ei cetățenii apreciază justetea procedurilor (Tyler, Fagan, 1990).

Oamenii acceptă ca poliția să dicteze comportamentul adecvat nu doar fiindcă simt obligația de a se supune autorității, ci și atunci când instituțiile acționează conform valorilor morale ale cetățenilor (Jackson și alții, 2012).

În această ordine de idei, într-un stat de drept este extrem de important ca reprezentanții autorităților judiciare să aibă respect față de valorile morale și față de legi.

În țările postcomuniste, după 1989, a fost nevoie de un efort susținut pentru a transforma poliția autoritară, fără respect față de drepturile omului, într-o poliție care lucrează în interesul cetățenilor, cu sprijinul cetățenilor.

Acest studiu își propune să afle dacă, după o perioadă de 25 de ani, în care polițiștii formați în perioada comunistă au fost pensionați, s-a realizat sau nu o reală schimbare de mentalitate. Chestionarul elaborat în acest scop analizează patru aspecte: relaționarea respondenților față de o problemă morală ipotetică, relaționarea față de o problemă morală reală, alegerea între moral și legal, între comportamentul legal și ilegal.

2. ANALIZĂ

2.1. METODOLOGIE

Au fost aplicate 148 de chestionare pentru polițiștii care au participat în cursul anului 2013 la activități de formare în domeniul discriminării. După curs participanți au fost rugați să completeze chestionarele, în mod anonim, cu scop științific. Chestionarul a avut un total de 12 întrebări privind legile, atitudinile morale, comportamente de respectare a legislației. S-a explicat participanților că este nevoie de răspunsuri sincere, iar acolo unde nu doresc să răspundă, au posibilitatea de a nu oferi niciun răspuns.

Au fost alese ca variabile dependente: atitudinea morală, atitudinea privind legislația. Variabilele independente sunt: categoria de polițist (agent de poliție [A.P.] sau ofițer de poliție [O.P.]), sexul (bărbat [B] sau femeie [F]) și vârsta (30 de ani sau mai tineri [T], între 31 și 45 de ani [M], 46 de ani și peste [V]).

Tabelul nr. 1

Variabilele independente (% din cadrul polițiștilor chestionați)

		Total	Bărbați	Femei
Categorია	A.P.	43,2	43,0	40,7
	O.P.	36,5	39,5	29,6
	Fără răspuns (f.r.)	20,3	17,5	29,6
Sexul	B	77,0	–	–
	F	18,2	–	–
	Fără răspuns (f.r.)	4,7	–	–
Vârsta	T	41,9	39,5	63,0
	M	31,8	33,3	33,3
	V	17,6	21,9	3,7
	Fără răspuns (f.r.)	8,8	5,3	0,0

Tabelul nr. 1 arată că la analiza pe sexe trebuie avut în vedere faptul că polițistele chestionate sunt relevant mai tinere decât polițiștii bărbați; totodată, procentul ofițerilor de poliție este mai mic în cadrul femeilor.

Prezentul studiu nu dorește să compare polițiștii cu alte categorii de persoane din cadrul autorităților judiciare (procurori, judecători), pentru a evita o ierarhizare a acestora (concluzionând că unii sunt mai buni, alții mai puțin buni).

2.2. REZULTATE ȘI DISCUȚII

2.2.1. Relaționarea față de o problemă morală ipotetică – „dilema denise”

„Dilema Denise” a fost introdusă în studiile sociologice de către Marc D. Hauser¹, pentru a verifica în ce măsură înțeleg respondenții o problemă morală. Întrebarea (a noua din chestionar) a fost adaptată pentru România, numele fiind schimbat în Dumitru și introducând-se întrebări corelate, în care apar relații de rudenie între respondent și diferiții actori din cazul ipotetic.

9. Un vagon desprins merge cu mare viteză pe o linie de cale ferată pe care se află Dumitru. Aveți posibilitatea de a schimba linia și de a trimite vagonul pe o linie pe care se află cinci persoane. Cum procedați? [ALEGEȚI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- interveniți să-l salvați pe Dumitru;
☐
- lăsați vagonul pe linia pe care se află Dumitru.
☐

¹ Cercetările lui Hauser au arătat că 90% din persoanele chestionate tind să salveze viața lui Denise în schimbul a altor cinci vieți (Hauser, 2006).

9a. Între cele cinci persoane care se află pe linia către care puteţi devia trenul se află şi fratele dvs. Cum procedaţi? [ALEGEŢI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- interveniţi să-l salvaţi pe Dumitru;
☐
- lăsaţi vagonul pe linia pe care se află Dumitru.
☐

9b. Dumitru este fratele Dvs. Cum procedaţi în această situaţie? [ALEGEŢI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- interveniţi să-l salvaţi pe Dumitru;
☐
- lăsaţi vagonul pe linia pe care se află Dumitru.
☐

Rezultatele (*Tabelul nr. 2*) arată că în mare măsură poliţiştii chestionaţi nu au înţeles esenţa problemei. 40,8% din totalul lor ar fi sacrificat cinci persoane pentru a-l salva pe Dumitru, în ipoteza lipsei unei relaţii de rudenie cu actorii din caz.

Tabelul nr. 2

Răspunsurile oferite la „dilema Denise” (în procente)

		Total	A.P.	O.P.	B	F	T	M	V
Intervine pentru a-l salva pe Dumitru, omorând în schimb cinci persoane?	Da	40,8	34,0	51,0	39,0	38,9	27,5	42,2	45,4
	Nu	52,5	58,5	42,9	55,8	50,0	67,5	53,3	45,4
	f.r.	6,7	7,5	6,1	5,3	11,1	5,0	4,4	9,1
Aceeşi întrebare, dacă una din cele cinci persoane este fratele respondentului.	Da	30,8	26,4	40,8	31,6	22,2	17,5	35,6	40,9
	Nu	59,2	62,3	51,0	63,2	50,0	72,5	57,8	50,0
	f.r.	10,0	11,3	8,2	5,3	27,8	10,0	4,4	9,1
Aceeşi întrebare, dacă Dumitru este fratele respondentului.	Da	55,8	47,2	65,3	57,9	50,0	52,5	53,3	72,7
	Nu	32,5	35,8	30,6	34,7	27,8	32,5	40,0	22,7
	f.r.	11,7	17,0	4,1	7,4	22,2	15,0	6,7	4,5

Pentru aceştia presiunea morală de a face ceva, de a-l ajuta pe „Dumitru” a fost mai puternică decât alegerea raţională de a accepta situaţia care produce mai puţine victime, printr-o atitudine pasivă. În versiunea existenţei unei relaţii de rudenie foarte apropiate (frate), o parte relevantă a respondenţilor şi-a schimbat opţiunea, în favoarea acestei rude: dintre toţi poliţiştii chestionaţi, procentul celor care l-ar salva pe Dumitru în schimbul celor cinci persoane a scăzut de la 40,8% la 30,8% în situaţia în care unul din cei cinci ar fi frate cu respondentul, crescând la 55,8% în situaţia în care Dumitru ar fi fratele respondentului.

În situația primei versiuni, dorința de intervenție este semnificativ mai mare în cazul ofițerilor de poliție decât în cazul agenților de poliție (51,0% respectiv 34,0%). Totodată, se observă o mare diferență între polițiștii tineri și cei mai în vârstă, 67,5% dintre cei tineri au înțeles că intervenția este soluția greșită, față de procente mai scăzute din cazul polițiștilor de vârstă medie și al celor mai în vârstă, 53,3%, respectiv 45,4%.

În cazul celei de-a doua versiuni, cea mai relevantă scădere a dorinței de a interveni se observă la femei (de la 38,9% la 22,2%). Scăderea este mai pronunțată la respondenții tineri (de la 27,5% la 17,5%) decât la cei vârstnici (de la 45,4% la 40,9%).

La a treia versiune creșterea cea mai semnificativă se observă în situația respondenților tineri (de la 27,5% la 52,5%), urmați de respondenții vârstnici (de la 45,4% la 72,7%), cea mai mică creștere fiind înregistrată în situația celor de vârstă mijlocie (de la 42,2% la 53,3%).

Pentru toate cele trei versiuni ale întrebării se observă un procent mai ridicat de femei care nu au răspuns la întrebare (11,5% față de 5,3% la prima versiune, 27,8% față de 5,3% la a doua versiune, 22,2% față de 7,4% la a doua versiune).

2.2.2. Relaționarea față de o problemă morală reală – „dilema schnade”

A opta întrebare din chestionar a fost introdusă cu scopul de a verifica atitudinea morală a respondenților. Aparent, această întrebare se referă la sistemul de valori al respondenților.

8. Cât de important este pentru dumneavoastră [ACORDAȚI NOTĂ DE LA 0 LA 5; 0 – DELOC, 5. FOARTE IMPORTANT]:

patria ☐	crența ☐	drapelul ☐	statul de drept ☐
separația puterilor în stat ☐		separația dintre stat și culte ☐	
respectarea drepturilor omului ☐		școlarizarea copiilor romi ☐	
Mozart ☐	Kant ☐	Picasso ☐	
Schnade ☐			
telefonul mobil ☐	televizorul ☐	calculatorul ☐	
bicicleta ☐			

Prin includerea unei persoane inexistente („Schnade”) după trei personalități culturale relevante, s-a creat prezumția că ar putea fi și ea o astfel de personalitate, astfel apărând pentru respondent dilema: să recunoască sau nu faptul că nu știe cine este „Schnade”.

Au fost considerate ca fiind relevante următoarele:

– procentul notelor acordate și media acestor note (pentru a găsi diferențe cantitative privind importanța atribuită unei persoane inexistente față de persoane existente);

– procentul celor care au făcut o alegere corectă în mod conștient, acordând note de la 1 la 5 pentru Mozart, Kant și Picasso, dar 0 pentru „Schnade” sau nu au acordat niciun răspuns pentru persoana fictivă (pentru a stabili procentul persoanelor care au recunoscut faptul că nu știu cine este această persoană);

– procentul celor care au dat răspunsuri la întâmplare, oferind o notă chiar mai mare pentru „Schnade” decât pentru Mozart, Kant sau Picasso (pentru a evidenția procentul persoanelor care au completat această întrebare fără nicio conexiune cu realitatea);

– procentul celor care au dat note identice, diferite de 0, pentru toate cele patru persoane (ceea ce reprezintă procentul celor care au încercat astfel să simplifice dilema, considerând că aceeași notă poate caracteriza toate persoanele aflate în situație similară).

Media notelor acordate de polițiști pentru persoana inexistentă este mai mică (2,0) decât pentru Mozart (3,1), Kant (2,8) sau Picasso (2,9), dar această medie este totuși ridicată pentru o persoană fictivă. 68,3% din totalul polițiștilor chestionați au considerat că „Schnade” ar avea o oarecare importanță pentru ei (*Tabelul nr. 3*)².

Tabelul nr. 3

Răspunsurile oferite la „dilema Schnade” (notele în procente și media notelor)

	Mozart	Kant	Picasso	Schnade
f.r.	4,7	6,8	5,4	12,8
0	6,8	10,1	8,8	18,9
1	11,5	13,5	12,8	18,9
2	18,9	21,6	21,6	20,3
3	25,7	18,9	19,6	17,6
4	14,2	14,9	14,9	6,1
5	18,2	14,2	16,9	5,4
Media	3,1	2,8	2,9	2,0

Comparând agenții de poliție și ofițerii de poliție (*Tabelul nr. 4*), se poate observa că media notelor pentru „Schnade” este mai ridicată la agenți decât în cazul ofițerilor de poliție (1,9 față de 1,7), dar în mod identic se întâmplă și în situația persoanelor reale (spre exemplu, 3,2, respectiv 2,5, pentru Mozart); lipsa răspunsului este mai mică (10,9% față de 16,7%) în cazul agenților de poliție.

² Psihologia a studat fenomenul conformității, dorința persoanelor de a da răspunsurile pe care consideră că le așteaptă alții de la ei (a se vedea Forsyth, 2013).

Tabelul nr. 4

Răspunsurile oferite la „dilema Schnade” (notele în procente și media notelor), comparația dintre agenții de poliție și ofițerii de poliție

	Mozart		Kant		Picasso		Schnade	
	A.P.	O.P.	A.P.	O.P.	A.P.	O.P.	A.P.	O.P.
f.r.	4,7	5,6	7,8	7,4	6,3	5,6	10,9	16,7
0	12,5	0,0	12,5	7,4	14,1	3,7	20,3	18,5
1	14,1	11,1	14,1	14,8	15,6	13,0	20,3	14,8
2	18,8	16,7	28,1	20,4	28,1	13,0	25,0	18,5
3	26,6	25,9	14,1	16,7	12,5	31,5	17,2	24,1
4	6,3	22,2	9,4	22,2	9,4	18,5	3,1	3,7
5	17,2	18,7	14,1	11,1	14,1	14,8	3,1	3,7
Media	2,5	3,2	2,4	2,7	2,3	3,0	1,7	1,9

Genul persoanelor chestionate este mai puțin relevant, luând în considerație diferențele de vârstă și de rang existente între bărbați și femei (*Tabelul nr. 5*). În general, femeile au dat note pentru toate cele patru persoane. Totodată, se poate observa și faptul că femeile au evitat, într-un procent mai mare, refuzul acordării unui răspuns (12,3% dintre polițiștii bărbați nu au dat un răspuns privindu-l pe „Schnade”, în timp ce dintre femei doar 3,7% au procedat la fel. Este interesant că la problema morală ipotetică situația a fost chiar inversă.

Tabelul nr. 5

Răspunsurile oferite la „dilema Schnade” (notele în procente și media notelor), comparația dintre bărbați și femei

	Mozart		Kant		Picasso		Schnade	
	B	F	B	F	B	F	B	F
f.r.	5,3	0,0	7,9	0,0	6,1	0,0	12,3	3,7
0	7,0	3,7	10,5	7,4	8,8	7,4	17,5	25,9
1	14,0	3,7	14,0	14,8	14,0	11,1	21,9	11,1
2	20,2	14,8	21,9	22,2	21,1	25,9	19,3	25,9
3	25,4	33,3	19,3	14,8	20,2	18,5	19,3	14,8
4	12,3	22,2	13,2	25,9	14,0	18,5	6,1	7,4
5	15,8	22,2	13,2	14,8	15,8	18,5	3,5	11,1
Media	2,7	3,3	2,5	2,8	2,7	2,9	1,8	2,0

Numărul celor care nu au dat notă pentru „Schnade” este semnificativ mai mic (3,2%) în cazul polițiștilor mai tineri decât în cazul celor mai vârstnici (26,9%), dar situația este similară și pentru persoanele reale (*Tabelul nr. 6*).

Tabelul nr. 6

Răspunsurile oferite la „dilema Schnade” (notele în procente și media notelor), comparația dintre diferite grupuri de vârstă

	Mozart			Kant			Picasso			Schnade		
	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V
f.r.	1,6	2,1	15,4	1,6	8,5	15,4	1,6	4,3	15,4	3,2	12,8	26,9
0	11,3	4,3	0,0	12,9	10,6	0,0	11,3	10,6	0,0	21,0	19,1	15,4
1	14,5	12,8	3,8	16,1	14,9	7,7	16,1	12,8	7,7	25,8	19,1	7,7
2	21,0	14,9	26,9	19,4	21,3	30,8	27,4	21,3	11,5	19,4	23,4	19,2
3	21,0	36,2	23,1	22,6	14,9	19,2	14,5	17,0	34,6	14,5	21,3	23,1
4	11,3	12,8	23,1	16,1	10,6	23,1	11,3	17,0	23,1	9,7	2,1	7,7
5	19,4	17,0	7,7	11,3	19,1	3,8	17,7	17,0	7,7	6,5	2,1	0,0
Media	2,7	2,9	3,0	2,5	2,6	2,8	2,5	2,7	3,1	1,9	1,7	2,0

Numai 15,5% dintre respondenți au făcut o alegere conștientă (Tabelul nr. 7). Procentajul este mai mare în cazul femeilor și persoanelor mai în vârstă. Dintre polițiștii chestionați, 10,9% au răspuns la întâmplare, iar 25,0% au ales note identice pentru toate cele patru persoane. Cei tineri au utilizat metoda alegerii întâmplătoare într-un procent mai ridicat decât cei vârstnici, iar bărbații metoda alegerii notelor identice într-un procent mai ridicat decât femeile.

Tabelul nr. 7

Modalitatea în care au fost oferite răspunsuri la „dilema Schnade” (în procente)

	Conștient	Întâmplător	Identic
Total	15,5	10,9	25,0
A.P.	10,9	9,4	29,7
O.P.	22,2	5,6	22,2
B	12,3	9,6	28,1
F	22,2	14,8	11,1
T	9,7	16,1	25,8
M	14,9	4,2	29,7
V	26,9	6,4	11,5

Pentru cei care au făcut în mod conștient alegerea privind cele patru persoane, s-a verificat dacă răspunsurile lor diferă sau nu în mod semnificativ relativ la ultima linie din aceeași întrebare, în special privind televizorul și bicicleta.

În cadrul totalului respondenților, bicicleta a primit o notă medie mai mare decât televizorul (Tabelul nr. 8), observându-se din nou că subiecții chestionați au răspuns mai mult conform unei așteptări presupuse decât conform propriei opinii³. S-ar putea presupune că aceia care au răspuns conștient în legătură cu cele patru

³ În acest caz nu se poate diferenția clar între răspunsurile sincere și cele date sub presiunea așteptărilor, întrucât pentru unii respondenți bicicleta chiar poate fi mai importantă decât televizorul, dar în mod sigur majoritatea respondenților utilizează mult mai des televizorul decât bicicleta.

persoane vor oferi un răspuns conștient și la această parte a întrebării, însă rezultatul arată contrariul: în situația lor, bicicleta a obținut o medie chiar mai mare față de televizor.

Tabelul nr. 8

Răspunsuri acordate privind importanța televizorului (TV) și bicicletei (BC) de totalul respondenților și de cei care au făcut o alegere conștientă privind importanța lui Mozart, Kant, Picasso și „Schnade” (notele în procente și media notelor)

	Total		Conștient	
	TV	BC	TV	BC
f.r.	4,1	3,4	4,3	0,0
0	10,1	8,1	8,7	4,3
1	10,8	14,9	4,3	13,0
2	22,3	16,2	17,4	21,7
3	24,3	20,9	39,1	17,4
4	15,5	12,8	13,0	30,4
5	12,8	23,6	13,0	13,0
Media	2,7	2,9	2,9	3,0

2.2.3. Alegerea dintre moral și legal – „dilema jean valjean”

Ultima întrebare a chestionarului a pus respondentul în situația de a alege între o soluție morală sau legală: trebuie sau nu sancționat cel care fură pentru supraviețuirea copilului?

12. [ALEGEȚI TOATE VARIANTELE CU CARE SUNTEȚI DE ACORD]

Omul care fură având acasă un copil înfometat

– nu trebuie condamnat la închisoare.

☐

– trebuie condamnat la închisoare.

☐

– trebuie condamnat la muncă în folosul comunității.

☐

– trebuie condamnat primarul care nu îi asigură ajutor social.

☐

– trebuie condamnați politicienii pentru că lasă oamenii să ajungă în astfel de situații.

☐

Totalul celor două răspunsuri contradictorii (trebuie sau nu condamnat la închisoare) nu se apropie de 100%, ci este de 41,2% pentru totalul respondenților (*Tabelul nr. 9*). Procentele „lipsă” se regăsesc în condamnarea celui care fură la pedeapsa de muncă în folosul comunității. Acest lucru este parțial explicabil în

contextul *Codului penal*, care, pentru infracțiunea de furt prevede condamnarea la închisoare sau aplicarea amenzii penale, iar amenda penală este transformabilă în muncă în folosul comunității.

Agenții de poliție, comparativ cu ofițerii, sunt în favoarea condamnării la închisoare (25,0%, față de 11,1%), a condamnării primarului (18,8% față de 9,3%) și a condamnării politicianilor (46,9% față de 37,0%). În general, ei consideră că o astfel de situație trebuie condamnată. Femeile, comparativ cu bărbații, sunt în mod evident împotriva condamnării la închisoare a celui care fură în condițiile date (3,7% față de 20,2%) și în favoarea condamnării primarului (25,9% față de 14,0%). Cei de vârstă medie au pozițiile extreme: susțin în procentul cel mai mare condamnarea celui care fură (21,3% față de 17,7% din tineri, respectiv 7,7% dintre vârstnici) și în procentul cel mai mic condamnarea primarului (8,5% față de 22,6% dintre tineri, respectiv 19,2% dintre vârstnici) și a politicianilor (27,7% față de 59,7% dintre tineri, respectiv 46,2% dintre vârstnici).

Tabelul nr. 9.

Răspunsurile oferite la „dilema Jean Valjean” (în procente)

Omul care fură având acasă un copil înfometat	Total	A.P.	O.P.	B	F	T	M	V
f.r.	2,0	1,6	0,0	0,0	3,7	0,0	2,1	0,0
nu trebuie condamnat la închisoare	24,3	20,3	27,8	24,6	29,6	27,4	19,1	34,6
trebuie condamnat la închisoare	16,9	25,0	11,1	20,2	3,7	17,7	21,3	7,7
trebuie condamnat la muncă în folosul comunității	56,8	57,8	57,4	58,8	51,9	56,5	59,6	57,7
trebuie condamnat primarul care nu îi asigură ajutor social	16,2	18,8	9,3	14,0	25,9	22,6	8,5	19,2
trebuie condamnați politicianii	45,3	46,9	37,0	46,5	40,7	59,7	27,7	46,2

O parte relevantă a polițiștilor chestionați au ales varianta considerată a fi morală, față de varianta legală, adică hotărârea:

– de a nu-l condamna pe cel care fură având acasă un copil înfometat, nici la închisoare, nici la muncă în folosul comunității (26,3% din total, valoarea cea mai mare – 44,4% – înregistrându-se la femei, iar valoarea cea mai mică – 17,2% – la agenții de poliție);

– de a condamna primarul care nu asigură ajutorul social (16,2% din total, valoarea cea mai mare – 25,9% – la femei, valoarea cea mai mică – 8,5% – la polițiștii de vârstă medie);

– de a condamna politicianii care lasă oamenii să ajungă în astfel de situații (45,3% din total, valoarea cea mai mare – 59,7% – la tineri, valoarea cea mai mică – 27,7% – la cei de vârstă mijlocie).

2.2.4. Alegerea dintre legal și ilegal

Întrebările 5–6 din chestionar s-au referit la situația încălcării legislației circulației. A șaptea întrebare a dorit clarificarea efectului sancțiunii asupra alegerii dintre legal și ilegal.

5. Conducând o mașină depășiți viteza legală în localitate ca să nu întârziați la un eveniment important. Sunteți oprit de un polițist care dorește să vă amendeze. Cum procedați? [ALEGEȚI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- încercați să convingeți polițistul să nu vă amendeze
☐
- rugați frumos polițistul să nu vă amendeze
☐
- invocați faptul că sunteți polițist
☐

6. După ce s-a întocmit procesul verbal [ALEGEȚI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- contestați procesul verbal în instanță
☐
- vă adesați unei cunoștințe să rezolve problema
☐
- plătiți amenda
☐

7. Continuând drumul cu mașina [ALEGEȚI O SINGURĂ VARIANTĂ]

- încercați să recuperați timpul pierdut
☐
- conduceți la fel ca și înainte de amendă
☐
- respectați limitele de viteză, să nu fiți amendat din nou
☐
- respectați limitele de viteză, realizând că ar fi bine să evitați un accident
☐
- respectați limitele de viteză, întrucât vă jenează faptul că ați primit amendă
☐

În situația unei posibile amendări, marea majoritate a respondenților (88,5%) ar încerca să intervină pentru evitarea ei: 46,5% prin rugămintea, 29,7% prin convingere, 12,2% prin invocarea calității de polițist (*Tabelul nr. 10*). Răspunsul „corect” (acceptarea situației) a fost „ascuns” în posibilitatea de a nu oferi răspuns. Din totalul respondenților 11,5% au ales această variantă (în mod evident această posibilitate a fost aleasă în mod conștient, conform procentului ridicat al celor care nu au răspuns la această întrebare, comparativ cu procentul celor care nu au răspuns la următoarele întrebări). Categoria cu cel mai mare procent al

răspunsurilor cu afirmația de non-intervenție (17,0%) este cea a polițiștilor de vârstă medie.

Tabelul nr. 10

Răspunsurile oferite la întrebarea privind acceptarea ulterioară a amenzii (în procente)

	Total	A.P.	O.P.	B	F	T	M	V
Încearcă să convingă polițistul să nu îl amendeze	29,7	26,6	33,3	30,7	25,9	27,4	29,8	34,6
Îl roagă frumos pe polițist să nu îl amendeze	46,5	50,0	38,9	47,4	48,1	54,8	44,7	34,6
Invocă faptul că este polițist	12,2	10,9	14,8	11,4	14,8	11,3	8,5	23,1
f.r.	11,5	12,5	13,0	10,5	11,1	6,5	17,0	7,7

Amenda este în general acceptată de polițiștii chestionați (83,1% din respondenți), 14,2% ar contesta în instanță procesul verbal de constatare a amenzii, 1,4% ar ruga o cunoștință să intervină (*Tabelul nr. 11*). Agenții de poliție ar contesta procesul verbal într-un procent mai mic (10,9% față de 22,2% în cazul ofițerilor de poliție) și ar plăti amenda într-un procent mai mare (84,4% față de 75,9% în cazul ofițerilor de poliție). Ofițerii de poliție nu ar apela deloc la o cunoștință. Femeile, ca și agenții de poliție, ar contesta procesul verbal într-un procent mai mic (7,4% față de 14,9% în cazul bărbaților), ar plăti amenda într-un procent mai mare (92,6% față de 81,6% în cazul bărbaților), însă nu ar apela deloc la o cunoștință. Cei de vârstă mijlocie preferă într-un procent mai mare să conteste procesul verbal, în timp ce tinerii aleg varianta plății și cea a implicării unei cunoștințe pentru soluționarea problemei.

Tabelul nr. 11

Răspunsurile oferite la întrebarea privind acțiunea în momentul amendării (în procente)

	Total	A.P.	O.P.	B	F	T	M	V
Contestă procesul verbal în instanță	14,2	10,9	22,2	14,9	7,4	3,2	25,5	19,2
Se adresează unei cunoștințe să soluționeze problema	1,4	3,1	0,0	1,8	0,0	3,2	0,0	0,0
Plătește amenda	83,1	84,4	75,9	81,6	92,6	93,5	72,3	76,9
f.r.	1,4	1,6	1,9	1,8	0,0	0,0	2,1	3,8

Doar 59,5% din totalul polițiștilor respectă limita de viteză pentru a evita un accident. Procente relevante mai ridicate pot fi observate la ofițerii de poliție (68,5%), la femei (70,4%) și la persoanele vârstnice (65,4%).

Dintre respondenți 17,6% respectă limita de viteză de teama sancțiunii, iar 11,5% din rușine față de colegul care aplică sancțiunea.

Tabelul nr. 11

Răspunsurile oferite la întrebarea privind efectul sancțiunii asupra respectării limitei de viteză (în procente)

	Total	A.P.	O.P.	B	F	T	M	V
Încearcă să recupereze timpul pierdut	2,7	4,7	1,9	1,8	7,4	3,2	4,3	0,0
Conduce la fel ca înainte	6,1	7,8	1,9	7,9	0,0	11,3	4,3	0,0
Respectă limita de viteză ca să evite o nouă amendă	17,6	20,3	16,7	18,4	11,1	14,5	19,1	19,2
Respectă limita de viteză ca să evite un accident	59,5	54,7	68,5	57,9	70,4	56,5	61,7	65,4
Respectă limita de viteză, fiindu-i rușine că a fost amendat	11,5	9,4	11,1	12,3	11,1	12,9	8,5	15,4
f.r.	2,7	3,1	0,0	1,8	0,0	1,6	2,1	0,0

6,1% ar conduce la fel ca înainte; ofițerii de poliție au un procent semnificativ mai mic (1,9%), iar dintre femei și polițiștii vârstnici nimeni nu a ales această variantă. Alții (2,7%) ar încerca recuperarea timpului pierdut, în special agenții de poliție (4,7%) și femeile (7,4%); niciun polițist vârstnic nu a ales această variantă.

3. ÎN LOC DE CONCLUZII

Față de „polițistul ideal”, ale cărui acțiuni, conform teoriei justiției procedurale, ar avea efectul de a convinge persoanele să respecte legea și să colaboreze cu poliția, cel real prezintă o serie de neajunsuri: 40,8% din totalul polițiștilor ar fi sacrificat cinci persoane pentru a salva în schimb o persoană; 68,3% oferă un răspuns incorrect în loc să recunoască faptul că nu cunosc o anumită persoană despre care sunt întrebați; 26,3% nu ar condamna o persoană care a comis o faptă penală, dar 16,2% ar condamna în schimb primari, 45,3% politicieni, care, eventual, poartă o vinovăție morală; sub 12% nu ar încerca nicio intervenție în situația în care ar fi amendați contravențional pentru nerespectarea legislației circulației, dintre cei amendați 83,1% ar plăti amenda și doar 59,5% respectă limita de viteză legală pentru ceea ce ea presupune, și anume, evitarea unui accident rutier.

Există diferențe semnificative între diferitele categorii de polițiști (agenți, respectiv ofițeri), sexe și grupe de vârstă.

În unele situații ofițerii de poliție sunt cei care se apropie mai mult de „polițistul ideal” (dilema „Schnade”, înțelegerea scopului urmărit de legislația circulației), în altele agenții de poliție (soluționarea dilemei „Denise”, alegerea plății amenzii contravenționale).

La femei se observă o relaționare mai puternică față de rude (în prisma variantelor dilemei „Denise”) și o indulgență mai mare față de cel care fură pentru întreținerea unui copil. Totodată, ele sunt mai dispuse să aleagă variantele legale în defavoarea celor ilegale, înțelegând rostul legii într-un procent mai ridicat decât bărbații.

Tinerii au înțeles mai bine problema morală ipotetică, cei de vârstă mijocie au dat soluții mai bune privind alegerea între moral și legal, iar cei vârstnici au înțeles într-un procent mai mare scopul urmărit de legislația circulației.

Aceste date arată că modul de selecție și de formare a polițiștilor trebuie modificat radical, având în vedere faptul că ei trebuie să fie capabili să înțeleagă problemele morale, să le aplice când e cazul și totodată să facă alegerea corectă privind aplicarea legislației.

BIBLIOGRAFIE

1. FORSYTH, D. R. (2013). *Group Dynamics*, Sixth edition, Pacific Grove, Brooks/Cole.
2. HAUSER, M. D. (2006). *Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Rights of Right and Wrong*, Ecco, New York.
3. JACKSON, J.; BRADFORD, B.; HOUGH, M.; MYHILL, A.; QUINTON, P.; TYLER, T. R. (2012). *Why Do People Comply with the Law?*, în „British Journal of Criminology”, 52, p. 1051–1071.
4. TYLER, T. R. (1990). *Why People Obey the Law*, Yale University Press, New Haven and London.
5. TYLER, T. R.; FAGAN, J. (2008). *Legitimacy and Cooperation: Why Do People Help the Police Fight Crime in Their Communities?*, în „Ohio State Journal of Criminal Law”, 6, p. 231–275.

THE SOCIAL DRAMATURGY OF SPORT: TOWARDS AN INTEGRATIVE GOFFMANIAN MODEL

DIANA-LUIZA DUMITRIU*

ABSTRACT

This paper analyses the social field of sports within the general frame of social dramaturgy, by using three metaphors that are grounded on Goffman's conceptual field: sport as *play*, sport as *game* and sport as *ritual*. After discussing "what", "how" and "to what extent" can Goffman's concepts be re-contextualized in understanding the dynamics of the sport acts, I went further and integrated the three metaphors into a more comprehensive analytic model. The multidimensional model of sport dramaturgy that I have built around Goffman's hard-core concepts covers: the dramaturgical dimension, the strategic dimension and the ritual dimension of sport acting as complementary elements that can provide an integrative perspective upon the sport dynamics. Every dimension of this interactional model implies a specific definition for the competitive situation, for the sport actor and for his dispositional orientation when faced with a competitive situation.

Keywords: social dramaturgy, impression management, strategic interaction, ritual, social role, sport.

1. INTRODUCTION

From ancient to modern times, the social imaginary of sport has been dominated by two master-frames: sport as "war" and sport as "show". While the first approach of sport as "surrogate for war" (King, 2008) or "alternative for war" (Hilvoorde, Elling & Stokvis, 2010) lays stress on the relations of power within the competitive setting of sport acts, the sport-show analogy brings to the fore the dramaturgical resources of sport acts as entertainment constructs. From local

* Postdoctoral researcher at the National University of Political Science and Public Administration, beneficiary of the programme: *Doctoral and postdoctoral scholarships for young researchers in Political Science, Administrative Science, Communication Science and Sociology*, POSDRU/1.5/159/134650; e-mail: dumitriu.diana.luiza@gmail.com.

events to global mega-events, sport provides a constant source for spectacular performances and “a powerful vehicle for mediating meanings and feelings” (Kennedy & Hills, 2009, p. 1).

Even though the *sport show* concept is shared by most studies that discuss the media sport nexus or the marketization of the sport world, it is mainly related to the commercial nature of sport performances. Moreover, I would argue that, given the fact that we are speaking about a “show” analogy that people are very familiar with and tempted to use for a very wide set of social contexts, the dramaturgical framework has been subject to a *trivialization process* and ended up to be taken for granted. This is why I find that going beyond the entertaining dimension of the *sport show* concept can provide a more comprehensive approach of both the nature and significance of sport performances, as well as the sport actors’ condition and the sport-related social practices.

The dynamics of sport competitions, which are designed to be put on stage *in front* and, moreover, *for* the audiences, makes them a proper object for *performance studies* and, within this general framework, I argue that Goffman’s dramaturgical approach can be used as a resourceful conceptual model. Although studies on sport mega-events or sport audiences are very likely to make use of the analogy between sport acts and dramaturgical performances, Goffman’s influence has been rather implicit. Even when authors discuss the value of Goffman’s work for the sport studies (Birrell & Donnelly, 2004), they are mostly providing general directions for using the conceptual heritage of Goffman’s social theory.

The scarcity of in-depth approaches of sport studies using Goffman’s conceptual framework is quite surprising given the axiomatic value of social dramaturgy within sport as field of sociological enquiry. This lack of theoretical grounding, *operationalization* and *problematization* of Goffman’s model is the one that I want to address through this paper. In doing so I will focus on three aspects: laying stress on the Goffmanian hard-core concepts that can be used in defining sport acts, (re)contextualizing these concepts to the social field of sport and building up a multidimensional interactional model of sport acts within the social dramaturgy framework.

Based on Goffman’s conceptual framework, this paper tries to reconfigure the sport competition dynamics aiming to critically discuss to what extent can Goffman’s interaction order and social dramaturgy model provide a proper approach for sport dynamics and how can his concepts be re-contextualized for the sport social field. Does Goffman’s work provide us with more than the *sport show* metaphor? Can we build up a more comprehensive conceptual model of sport acts around this element?

Even though, throughout this paper, there is a clear focus on Goffman’s social dramaturgy approach, I will also bring into discussion other theoretical elements that are consonant with the Goffmanian approach. They will help me in adapting the conceptual field of the social dramaturgy to the sport ethos, as well as

in adapting the conceptual tools to the sport contents. All of these aspects are then connected and integrated in building up an *interactional model of sport dramaturgy*. This conceptual model aims to bring both a more extensive and intensive perspective of the sport dynamics, providing a multidimensional approach of the sport performances.

2. A GOFFMANIAN CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE SPORT ACTS

The “sport show” metaphor, although dominant within the sport social imagery, works as an oversimplification of the social dramaturgy model. This section is meant to lay stress on the potential of the Goffmanian model for understanding and analysing the sport acts. Trying to identify, connect and (re)contextualize Goffman’s concepts to the sport field, I will thus focus on the operationalization of the social dramaturgy model. Can it provide a proper framework for discussing the sport dynamics?

Sport competition works as a widespread metaphor from politics and economy, to education and entertainment; however, the social field of sport is in its own right a constant host for metaphorical representations. Based on this logic of exploring similarities, metaphors, as both cognitive and expressive constructs, provide a wide openness towards understanding sport dynamics, but, more important, towards understanding the social imagery attached to it.

Within the wider framework of social dramaturgy and performance studies, I argue that there are three main Goffmanian metaphors that can be conceptually resourceful if they were (re)contextualized in relation to the sport social field: sport as *play*¹, sport as *strategic game* and sport as *ritual*. Although they are all convergent with the social dramaturgy approach, each of them focuses on a particular aspects, providing different perspectives on *how* and *why* sport actors are engaged in the competitive process and *how* they are socially perceived.

Metaphors as conceptual models also have a structural effect upon the object they redefine, leading a transfer of significance between the two elements they symbolically put in connection. Nevertheless, when speaking about metaphors, we are bringing more than a framing effect upon the social field of sport, because metaphors “create «semantic maps» to the social world, which are best thought of as conceptual systems” (Manning, 1991, p. 78). Moreover, this *imaginative rationality* (Lakoff & Johnson, 1980) of metaphors address both the descriptive and the explicative dimensions of social representations. This is why I have decided to address the sport dynamics in terms of Goffmanian metaphors.

Each metaphor attributes a distinct social value to the competitive act and to the sport dynamics in general. While *sport as play* is centred on the impression the

¹ By *play* I understand a theatrical act, show or performance.

management of *sport performs*, sport as *strategic game* moves the focus upon the reasons behind competitive acts and *sport as ritual* activates the symbolic heritage behind the sport events. Therefore, I will continue with an analysis of how these metaphors fit into the social imagery of the sport world and to what extent can they be adapted to sport dynamics. Based on this process of operationalization of the Goffmanian concepts within the social field of sport, the final part of the paper will then discuss if and how these metaphors can be used to build up a more integrative model for analysing the sport act.

2.1. THE METAPHOR OF SPORT AS PLAY

The sport performance act, which is the basic unit of the metaphor of sport arena as theatre, responds to Goffman's criteria of permanent presence *in front of a public* and the existence of some kind of *influence* upon it (Goffman, [1959] 2003, p. 50). Moreover, if we were to simplify the logic behind sport performances, which are mainly oriented towards others (*i.e.* the audience), we would find ourselves *a priori* arguing that, beyond the actual content of any performance, sport is primary about *performances' effects*.

The core element of sport acts is the mere interaction between sport actors as performers and their public. Although sport actors seem to play first fiddle, their performance make no sense in the absence of a public or, in other words, "meaning is a constitutive production in and through group performance" (Rawls, 1987, p. 141). While sport performance is usually approached in terms of directing the sport actors' acts towards the public, the fact is that the public plays a crucial role in negotiating and co-constructing the overall meaning of the performance.

If we were to discuss sport performances in terms of Goffman's typology of interactional units of action, they could be seen as a particular form of *platform performances*, defined, first of all, by the fact that they take place in front of an identifiable public (Goffman, 1983, p. 7). Moreover, when it comes to sport performance, especially in referring to what happens on the field, the abstract level of the dramaturgical metaphor is quite low, as there are various and consistent similarities between the design of sport competitions and the theatre ethos: the presence of the public, a team of (sport) actors, a specific setting of the performance (stage *vs.* sport field), a clear time-frame of the play/game, clear role scripts, a particular set of norms, etc.

Like theatrical performance, sport competition also involves two intercorrelated dimensions: one related to the act that is put on stage by the sport actors and the other one related to the act that is been watched by the audience. This *performers-audience dyad* is, in fact, the *sine qua non* condition of the *sport show* concept, as "both sets of roles are normative, organically linked, and necessary to the performance" (Cheska, 1979, p. 54). Hence, due to its recreational aim and its public nature, the dramaturgical analogy seems to be a rather natural frame of representation for sport competition.

Placing sport competition within the dramaturgy framework means bringing the *actors* into the spotlight. Every aspect of this field of representation involves sport actors as referents, whether as active or passive subjects of the overall performance act. However, the sport field is rather a stage for teams as collective actors than solely for individual performers, which adds another level of analysis to the *dance of identification* (Goffman, 1961, p. 127) that sport actors have to play in and outside the sport field's boundaries. As performers on the sport stage and beyond it, due to their public figure status, sport actors need to adapt their "repertoire of proper gesture in accordance with the physical and the symbolical presence" (Beciu, 2009, p. 44). Beyond goals and records, winners and losers, the most important part of a sport competition is the mere performance of its actors.

In his position as performer on the sport stage, the sport actor is subject to a "composite of multiple selves, each of which projects a set of claims" (Manning, 1991, p. 77) attached to that particular role. Beyond the individual layer of self image, the sport actor has to cope also with a social role that is institutionally defined, whether he represents a private club or a national federation, making sport performance subject to both *personal* and *institutional* validation.

Although defined in terms of a "typical response of individuals in a particular position" (Goffman, 1961, p. 82), the *role* of the actor within a certain social situation is the key-element for any social dramaturgy approach. Athlete or coach, referee or spectator, they are all generic roles on the distribution list of a sport play. The actual performance of a sport role is a *composite construct*, reflecting *normative elements*, *contextual aspects*, as well as a *personal impress* upon the way a role should be performed. Despite the standardization enforced by the competitive situation (*i.e.* the rules of the game), instead of discussing sport roles in terms of specific set of expectations, they might be better described using Turner's *preparedness* concept. Anchored in a continuous "self-others" role process of performances' adjustment, using public's or opponent's reaction as guiding lines, sport actors find themselves in front of a range of potential responses and, thus, they are always prepared "for a loosely definable range of responses from alter on the basis of the latter's role" (Turner, 2009, p. 95).

In reaching a maximum level of embracement and authenticity of role staging (Goffman, [1959] 2003, p. 94–95), sport actors have to show *attachment* to their role, demonstrate their *capacities* in performing it and, moreover, be actively engaged in what that role requires. However, sport actors display different levels of commitment in different competitive situations, which might lead to a wide spectrum of performance acts attached to the same typical role. This can bring also distinct discursive positioning and definitions of the competitive dynamics. Hence, in the end, is the merge of context and role involvement that shapes the sport actors' role, making competitive acts more than a redundant performance.

Performing in front of a public involves a permanent swing between "*to be*" and "*to seem to be*", triggering the switch between *self as performer* and *self as*

performed. The dramaturgical metaphor provides the framework for Manning (1991) “two selves thesis”, reflecting this duality of *in* and *outside* the role script.

Performance in itself is defined by its impressive capital and evaluated in terms of the emotional and aesthetic impact that it exerted upon the audience. This is why the *impression management* (Goffman, [1959] 2003) is the main aspect of a performance, referring to the way an actor manages to succeed in controlling and directing the audience reactions towards *accepting* and *validating a certain self image* projected by him and, at the same time, a self image circumscribed to the social claims attached to the role he plays.

When it comes to the sport stage, the competition design and the confrontational dynamics amplify sport actors’ *vulnerability*, as the opponents’ reactions are not part of a rehearsed script and require both spontaneity and effectiveness in coping with the face threatening (Goffman 1967, 1971) potential of improvising.

The sport performance act has to provide *expressive consistency* and *credibility*, while remaining within the normative framework. All the aspects covered by a performance are thus “designed to enhance the audience’s sense of «realness»” (Fine & Manning, 2003, p. 46) and to assure sport actor’s control over the act of performance itself.

However, beyond dramaturgical “*discipline*’ and “*vigilance*’ (Goffman, [1959] 2003, p. 241–244), which are meant to minimize the unpredictable component of sport actors’ performances and maintain the expressive control, competitive setting require high *flexibility* in adapting performances to opponents’ reactions.

Sport actors find themselves, repeatedly, on the spectator position in relation to their opponents’ acts and, thus, in order to maintain the consistency of the overall competitive performance, they have to readjust their own part without stepping out of their role. Unlike many other social performances, on the sport competitive stage, the script of the performance is been written “on the go” and, therefore, the pressure of impression management is considerably high.

The impression management concern of sport actors during their public performance, in and outside the competitive act itself (*i.e.* other correlated situations of performing his professional role, such as press interviews, press-conferences, interactions with fans etc.), can be approached also in terms of *face management* (Goffman 1967, 1971; Brown & Levinson, 1987).

Defined as “the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact”² (Goffman, 1967, p. 5), the concept of “*face*’ refers to a socially situated self-image that the sport actor wants to send to the public. Failing to do this means “losing face” and requires face management strategies directed towards “saving one’s public face. What should be highlighted is that “face” itself is defined by an interactional nature. It is something that is permanently subject to social negotiation and

² By contact I refer to both the context and the interaction as communicative act.

(re)construction and sport actors”, as well as media discourses on competitive situations, contribute to this process of face management.

Moreover, sport performances are related to a set of *spatial* and *temporal coordinates* that define the limits and the nature of relationship between performers and their audience. “*Spatiality* is inherent to sport’ (Kennedy & Hills, 2009, p. 152), as boundaries can be found not only between sport and non-sport areas, but also inside the sport field itself, delimitating sport actors and audiences, performers and technical staff, competitive and training settings etc.

In discussing the organization of both physical and social space for sport actors’ performances, Goffman’s multilayered model of performance “*regions*”³ (Goffman [1959] 2003, p. 130–135) can be used as a conceptual framework for mapping sport activity. The aspect that I want to lay stress on is not the one-to-one matching of performance regions, but rather the continuous process of social negotiation and reconfiguration that the sport performance regions have been subject to. One of the main factors that have contributed to this situation is the “offensive” tendency of media to enter and conquer less public areas of the sport actors’ performances and to put them into the public eye, as part of an enriched sport experience.

It is all part of a wider proximity and spectacularity logic that media brought to the sport ethos, as the “logic of presence gradually takes over the one of representation” (Charaudeau & Ghiglione, 2005, p. 34). Since the audience is now present when sport actors’ enter the stadiums, when they come out from the stadium’s tunnels or even in their lockers, we can speak of a *hybridisation process* between front stage, back stage and transition zone or, in other words, of a redefinition of “back stage” behaviours as a performance in itself.

In this context of a permanent reconfiguration of the *boundaries of perception* (Goffman, [1959] 2003, p. 131), I would argue that Goffman’s conceptual model of regions might be quite rigid in defining the psychical and social space of sport actors’ activity. The tendency of extending the “front stage” boundaries over areas that were supposed to be part of the transition, the backstage zone or the residual region comes with a high impression management pressure, as this face threatening act requires more dramaturgical resources from the sport actors’ part. Similar to other social areas, media played a central role in the *hybridization process of the sport performances regions*, making the line between these regions very blurry. This phenomenon is more and more complex, as the rise of social media and technological changes within and outside the sport world have redefined the entire sport experience, but this should be addressed properly in a distinct paper.

Is sport as play (spectacle) metaphor enough to address the social dynamics of sport competitive situations? Does the sport act mean more than actors and public, roles and performance regions, impression management and scripts?

³ Front stage, back stage, zone of transition and residual region.

One of the main critical positions towards the dramaturgic approach is that it favours the impressive function over the other multiple functions of the interaction. I would hence argue that, focusing on the sport actors-audience dyad and its *impressive dimension*, the sport as *play* metaphor fails to cover all the aspects involved by a sport act. In other word, narrowing sport dynamics to the impact of sport actors' performance upon the audience means minimizing the complexity of the sport dynamics. Another aspect is that, focusing on the impression which the sport actor is making on others (as frame of reference), the expressive and impressive functions of sport acts are rather separated (Messinger, Sampson & Towne, 2003, p. 209–211).

Moreover, this metaphor of sport dynamics is mainly *descriptive*, providing limited explicative tools and insights. What is the reason behind sport play/show? Why is the impression management so important? Why do sport actors engage in this play/show? The theatrical analogy fails to go beyond the surface level of sport actors' performances on the competitive stage. Even though it manages to address the most palpable aspect of sport dynamics, the theatrical approach of sport performances is not enough to cover the complex analytical resources provided by the social dramaturgy.

2.2. THE METAPHOR OF SPORT AS STRATEGIC GAME

If the sport as play metaphor outlines the impressive dimension of competitive performances, the sport as *strategic game* metaphor defines sport dynamics in a different register, in which the main referent is the *reason behind* sport actors involvement in the competitive act, that is: *winning* the sport confrontation. While the sport as play metaphor responds to “*with what effects*” type of questions, the sport as game metaphor is concerned with sport actors' *strategic position* or “*why*” questions.

Sport performance meets Goffman's (1969, p. 100) conditions regarding the *strategic nature of interaction*: two or more parties placed in a well defined confrontational setting in which each of them has to make its move and in which every move has a decisive impact upon all parties involved in that particular setting. In fact, the condition of strategic interaction seems to be a precise description of sport competitive logic and corollary design.

On the sport field, every action of a party, whether it involves an individual or a team actor, has an instant impact upon the other party/parties action and, moreover, changes the dynamics of the competitive act itself. It is true that, in terms of sports' design, this is more prominent for the *purposive*⁴ *game sports*, where we witness “changes during the match due to the permanent search for

⁴ See the distinction between *aesthetic* (i.e. gymnastics, ice-skating, synchronized swimming, etc.) and *purposive* (i.e. football, tennis, basketball, rugby etc.) sports (Bell, 2009, p. 48).

successful behaviour, due to strategic considerations [...] or due to a reaction imposed by an action of the opponent” (Martin, 2006, p. 556). This high level of interdependency lays stress on the way sport actor plans and evaluates his own position in relation to the opponent’s one.

Each competition can be seen as a form of “*chessboard*”, on which sport actors pay attention to their opponents’ moves and react to them looking for the final checkmate. However, as Fine and Manning (2003, p. 47) point out, actors can play for others or for themselves, “can be pawns to be sacrificed for the sake of the game’ or can work as symbols for a certain position, status.

Within this framework of strategic interaction, the relation between sport actors can be redefined in terms of the *interdependency* between the “observational” and the “action” sphere. There is a permanent engagement in evaluating the opponent’s actions and in collecting information that could help sport actors in deciding to act in a way or another. Following Goffman’s logic behind strategic interactions, sport actors are interested in two complementary directions of action: *gathering relevant information* about their opponents and *manipulating the information* about themselves in order to control and deceive the opponent.

It is all about a *maxi-min balance* between finding as much as you can about the opponent, while revealing as less as you can about yourself – in terms of abilities, techniques, weaknesses, game strategy etc. “This model is particularly applicable to the study of sport, where competitors enhance their competitive advantages through deception and misdirection” (Birrell & Donnelly, 2004, p. 51) in order to be able to take the opponent by surprise and to take control over his actions. Beyond the sport competition itself, there is this more important *deception competition* between sport actors, as a strategic form of impression management that covers the “*hiding*”–“*unhiding*” cycle.

In analysing the dual orientation of sport actors towards revealing information about the opponent and holding back relevant information about themselves, there are two main dimensions: one regarding the *preparation of the game/confrontation* and one *regarding the game/confrontation itself*. If the first one is defined by sport actors’ involvement in trying to find out their opponents’ tactical approach, by watching their previous games and gathering information from both formal and informal sources, the second one is defined by a high level of *exposure vulnerability*. The feeling of control attached to the first dimension is replaced by sport actors’ simultaneous involvement in anticipating their opponent moves, while holding back as much as they can when it comes to their own directions of action.

During competitive acts, the sport actor is facing the dilemma of maintaining an efficient communication *in-group*, without exposing its intentions to the *out-group*. Choosing to keep the communication between team’s members to a minimum level during competitions as a precaution position can lead, as Goffman noted (1969, p. 77), to reducing the coordination level of the team’s actions. Sport

actors have to cope with this *maxi-min dilemma* and to find the perfect balance between working out their opponent deceiving intentions and their own efficiency in misleading the opponent.

All in all, this game metaphor outlines the *interdependency* between sport actors' actions, as well as the *strategic nature* of their competitive positions. The permanent flow of information between sport actors mediates a sort of "mutual identification" (Rawls, 1987, p. 140) in which each actor is both *producer* and *receiver* of relevant information that the competitive act is dependent on.

Focusing on the *reciprocity* of information exchange, but, moreover, on the duality of sport actors orientation towards finding out relevant information about their opponents and manipulating those about themselves, the game metaphor brings forth this *maxi-min dilemma* behind sport actors' actions. How to uncover as much as you can about your opponent, while revealing as less as you can about yourself?

Maintaining the "two selves thesis" (Manning, 1991) is not only about covering and uncovering information about self and relevant others, but also about *manipulating information about self* as strategic tool of deception in order to gain a competitive advantage against the opponents. However, the limits of this metaphor relate to its tendency to *overestimate the rationality* and the ego orientation (Nicholls, 1989) involvement of sport actors (to prove their superiority towards the opponent by winning the confrontation), who are given a quite cynic profile of devious characters. Sport is as much, or more I would argue, about *shared emotions* (Hilvoorde, Elling & Stokvis, 2010), identity and identification (Dunning, 1999) or symbolic capital than it is about strategy. Thus, although strategy can win a competition, as it determinates the evolution of the sport confrontation in terms of goal achievement, it does not cover the resourceful expressive capital of sport acts.

2.3. THE METAPHOR OF SPORT AS RITUAL

What this last metaphor of sport as *ritual* brings to the fore is the latent heritage of the *symbolic significances* behind sport competitions. Sport as ritual can be approached from at least two perspectives, both of which are meant to reaffirm the social order: as a *routinized social situation* during which actors are oriented towards fulfilling the social expectations attached to their roles or as a *social ceremony* that works like an alternative to "those religious ceremonies, specifically by serving as an arena for the creation of symbolic leaders and the display of heroic action" (Birell, 1981, p. 356). To some extent, the sport ritual metaphor takes sport performance to a deeper level of significance, maintaining the dramaturgical form, but focusing more on the *meaning* than on the effects of the sport act.

Beyond their competitive and entertaining dimensions, "actions that occur within the magic circle of sporting events are full of symbolic meaning" (Cheska, 1979, p. 64). Modern sport can be seen as the outcome of a *desacralization process*

of social practices originally associated with religious ceremonies. There is no wonder that sport arenas resemble “cathedrals where followers gather to worship their heroes and pray for their successes” (Wann, Melznick, Russell & Pease 2001, p. 200) and sport is perceived as a form of modern polytheism, redefined in marketing terms.

Even though today sport activities are not linked to the sacrum anymore, they continue to respond to Klapp (1956, p. 13) ritual anchors: *repetition, regularity, emotionality, drama* and *symbolism*. The first two components refer to the *form* of sport acts, stressing out the cyclicity of sport events, while the last three elements of Klapp’s model cover the *affective dimension* of rituals, focusing on the experience of sport acts and their social significance. All in all, the ritual dimension of sport reflects an *oxymoronic connection* between a *rigid and standardized form* and a fertile *emotional content*.

This section focuses on two dimensions of the sport as ritual metaphors: the “*ceremonial rules*” of sport competition (Goffman, 1956) and the *expressive richness* of sport performances and the “*ludic rationality*” (Loland & Sandberg, 1995) behind competitive acts.

For Goffman, ritual is not just the routinization of social contents and structures, but rather “the interaction order is sacred because it creates and maintains the social self” (Rawls, 1987, p. 139) and its presentational resources. Within the general framework, there are some “conventionalized means of communication by which the individual expresses his character or conveys his appreciation of the other participants in the situation” (Goffman, 1956, p. 476) that Goffman calls *ceremonial rules*.

Gestures or discourses that sport actors perform on the competitive platform are subject to a form of ceremonial rule that, despite the time and cultural mark of a particular sport event, preserve that everlasting sport competition ethos. Sport actors internalize these rules and take them for granted, without a corollary reflection upon their purpose or content, in a sort of social inertia. As rituals provide “a way in which the individual must guard and design the symbolic implications of his acts, while in the immediate presence of an object that has a special value for him” (Goffman, 1956, p. 478), sport ceremonial rules are both about behaviors as well as about their symbolic heritage. Thus, they cover not only the form of ritual manifestations, but also the content and the reason behind them, speaking about the reaffirmation of social values throughout every sport act.

Speaking about behaviors governed by ceremonial rules, Goffman (1956, p. 475) distinguishes between the individual as *actor* who has to comply with the rules and his position as *recipient* who turns to an expectation horizon regarding the way he should be treated in accordance with the rules that govern that particular setting. *Obligations* and *expectations*: these are the two elements that set up the social constraints for sport actors’ actions and provide the normative fuel for the ritual dimension of sport events.

It can be said that, to some extent, the ritual component of sport dynamics is a symbolic form of the normative pressure attached to a social field and to its corollary social roles. This *actor-recipient* relation should be addressed in a dynamic way, as there is a simultaneity of roles' performances that sport actors are coping with as part of a competitive context. They find themselves anchored in a sort of overlapping roles' process due to the complex network of referential points: their teammates, their coach/athletes, their fans, their family, themselves etc.

Inside this micro-universe of sport competitions, which is reconfigured around the *ceremonial rules* – starting with the competitive cycle/timeline and ending with specific elements of decorum, there are two main ceremonial components of sport actors' performances: *deference*⁵ and *demeanor*⁶. Both of them contribute to sport actors' attempt "to demonstrate through their selves the ideal role characteristics alluded by society" (Birell, 1981, p. 360), maintaining a moral order that people seek to find and recreate. Moreover, *deference* and *demeanor* act also as means of showing respect to others, whether public, opponent or teammate, as well as to oneself, thus underlining the dual dimension of ritual acts: *transitive* and *reflexive* symbolic manifestations.

Deference stresses out that *sine qua non* condition of the generalized respect that governs sport competition, as constitutive value that governs the sport world. It provides the relational platform that brings sport actors together and promotes universal values like "fair-play" or "equity", which, in a way or another, speak about appreciation and respect. Along with the physical and symbolic distance that they put between themselves and the opponents or the public, the wide repertoire of taboos regarding how, when or to whom sport actors should/should not speak and behave – especially when they are exposed to public scrutiny – are part of the *referential avoidance rituals* that are performed within competitive contexts.

Moreover, forms of *presentational deference* can be found and discussed on different competitive levels, starting with *salutations rituals* that sport actors perform inside their own team, as well as towards opponents, referees or spectators and ending up with those standardized *compliments* that sport actors address to each others during press conferences. Thus, sport deference makes interaction between sport actors fall under a general sentiment of *regard*, setting the general grounds for how actors relate to each other and to the socially negotiated and accepted set of norms that governs sport dynamics.

In terms of *demeanor*, it is all about the projected self and the management of self image that sport actors have to cope with during their competitive performance, as they are expected to put on not just a sport act, but also a type of

⁵ It refers to the "component of activity which functions as a symbolic means by which appreciation is regularly conveyed to a recipient" (Goffman, 1956, p. 478)

⁶ This is related to "that element of the individual's ceremonial behavior typically conveyed through deportment, dress and bearing, which serves to express to those in his immediate presence that he is a person of certain desirable or undesirable qualities" (Goffman, 1956, p. 489)

character that society build for this specific sport setting. Through demeanor, the sport actor creates an image of himself that is perceived by other in terms of desirable or undesirable attributes attached to his social role.

“Self-control” over his actions in the field, as well as over his emotions, “sportsmanship”, “modesty” and “honesty” are all attributes that properly demeaned individuals in general and well-demeaned sport actors in particular have in common. The standards of demeanor reflect a *moral dimension* of sport ceremonial rules that can be correlated with “the status of the athlete as exemplary role incumbent with power to mediate between the individuals who comprise the audience and the moral order of the community” (Birrell, 1981, p. 354). Sport actors are subject to a *moral commitment imperative*, their actions on the sport field, but also outside it, responding to a wide set of social constrains.

Crowned with a *heroic aura*, sport actors play their role in these ritualized spectacles hosted by the sport arena, providing a dialogic form of symbolic performance. “Sports heroes are a fundamental element of the sporting landscape” (Gammon, 2014, p. 246), adding both a mythical and an ethical dimension to the entertaining nature of the sport performance. Nevertheless, demeanor acts involve a voluntary submission of sport actors to social standards of appearance or conduct. If they fail to maintain what others see as proper, they become subject to moral judgment and corollary costs in terms of public face damages.

Both components of sport ceremonial rules, *deference* and *demeanor*, stress out a prosocial behaviour frame, with a significant moral dimension attached to this logic of desirable self image and role performance. Moreover, they address the relational nature of the ceremonial rules and act towards maintaining a proper framework of interaction between actors within the sport social ethos. This, in turn, constitutes a *sine qua non* condition for an efficient face management process.

The limits of using Goffman only for the ceremonial rules in addressing the sport as ritual metaphor are mainly related to their focus on the sport actors/characters in the detriment of all other elements that define the symbolic configuration of sport ethos. There is an unbalanced interest for sport actors, neglecting the competitive “scenography” that contributes to the overall ritual dimension of sport acts. Time or space coordinates and their symbolic contribution to sport ceremonial performance, the wide range of symbolic elements which provides the proper context for sport actors and acts should be addressed as integral parts of the overall ritual frame of sport competition. Therefore, although significant part of this ritual dimension, Goffmanian *ceremonial rules* do not cover the entire spectrum of the ritual metaphor of sport acts.

Beyond ceremonial rules, sport stands out for its *expressive richness*. The intensive experiences of sport competitions, the powerful affective involvement during these symbolic performances are connected with “an exhilarating festive feeling” (Ponomarev, 1980, p. 76). It is all about a “perpetuum mobile” of celebration acts, similar, yet always redefining and mediating a new form for the symbolic and normative heritage it activates.

Sport actors are modern reflections *sub specie ludi* who managed to professionalize and bring autonomy to competition as form of *play*. Beyond the media show, the whole infrastructure and money at stake, sport competitions can be understood as a complex form of *play*, providing us with a way of “stepping out of real life into a temporary sphere of activity with a disposition all of its own” (Huizinga, [1944] 2003, p. 42). Sport competitions create order and a sense of *temporary freezing* our ordinary course of life, becoming a globally shared playground that both sport actors and audiences are connected with. Although it builds on some constitutive elements of play, sport acts are more than a *play*, going beyond this “ludic rationality” (Loland & Sandberg, 1995).

Part of the wide repertoire of *community rites*, sport competitions mean “dramatization and theatricalization of social and institutional relations, acting, first of all, as a vast spectacle that society provides itself and about itself” (Lardellier, 2003, p. 171). Sport acts are not all about putting persons and things together in a competitive frame of action, but rather about putting together an entire *ethos*. A sport event activates a wider social imaginary that goes beyond the sport arena’s boundaries, as “symbolic activities represent performances and presentations expressing perceptions of social life” (Gusfield & Michalowicz, 1984, p. 427) as a whole.

The ritual dimension of sport competitions refers to the sport act as an unity of time, space and actors. Rules and actors lose their significance outside the *ritual context* (Lardellier, 2003) of competition, which brings *conformity*, but also makes its mark through its connotative nature, replacing the functional register by a *symbolic* one. Moreover, similar to the ludic rationality of *play*, the *ritual context* modifies the ordinary temporality, generating a sort of time *dilatation* or “*slowness*”.

Another part of the sport ritualized spectacles is the *symmetry of look* (Lardellier, 2003, p. 173) that sport competitions provide. We can thus speak about parallel performances: the performance on the field and the performance on the bleachers, sport actors and spectators acting both as performers and audience for one another. The relational nature of sport competition is the one that empowers this *expressive “manipulation” of symbols* in the arena and these symbols, in turn, “are triggers of social action and of personal action in the public arena” (Turner, 1975, p. 155).

Despite the new functional and symbolic value attached to it, sport competition cannot be denied its ritual dimension and, thus, it can be seen as a ritual act that takes the form of a laic ceremony performed on a modern platform. Sport competitions respond to the *communicative* and *integrative* functions of ritual acts, their highly standardized form adding a certain degree of *predictability* to their uncontested symbolic value (Mitchell, 2005).

The *expressive richness* of sport rituals comes from the way they end up staging these symbolic patterns, adapting them to the context and making all actors part of an intensive emotional experience. Every sport event can be hence seen as an “emotional symbiosis” (Ponomarev, 1980, p. 77), reaching all three levels of a

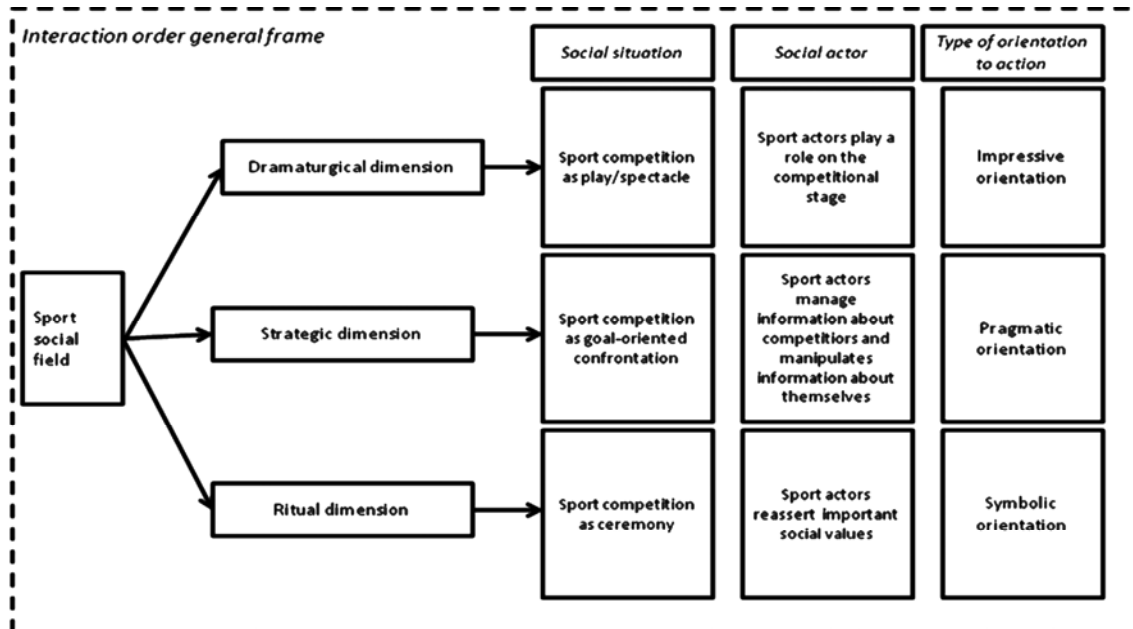
ritual construct: the *ethic* dimension of ceremonial rules, the *ludic* dimension of sport games, as well as the *expressiveness* of sport shows. All these elements make “our relationship to sport one of those remarkably naturalized social phenomena that seemingly seep into our pores of sensibility” (Wenner, 2010, p. 1571). This is why we get caught into the sport magnetism, why we care and why we emotionally engage in sport acts.

3. THE INTERACTIONAL MODEL OF SPORT DRAMATURGY

The three metaphors circumscribed to the social dramaturgy frame of sport competitions – *sport as play*, *sport as strategic game* and *sport as ritual* – should not be addressed as competitive approaches of sport dynamics, but rather as complementary components. Therefore, a multidimensional model of sport dramaturgy (Figure 1) could better cover the dynamics of sport competitive performance. Each dimension of this model provides a distinct manner of defining the sport competitive social setting and of sport actors’ corollary role. Moreover, based on these two aspects, there is a specific way of engaging into the sport acts and of their discursive reconfiguration, outlining one of its multiple functions.

Figure 1

The Interactional Model of Sport Dramaturgy

On the *dramaturgical dimension*, sport competition is defined as a play/spectacle, all actors acting towards putting the competition on stage in front of the public. The focus is on the performance act and on the way sport actors manage to respond to the social constraints and expectations attached to their role. The impression management and the resourceful performance “arsenal” that sport actors turn to in putting on the sport spectacle are the core elements of the overall dynamics of sport competitions. Engaging in this script of sport competitions involves, primary, an *impressive orientation*, stressing out the effects that sport actors’ performances have upon their audiences.

The *strategic dimension* is centred on the interdependency between sport actors, as one’s action influences the other party’s response and the general competitive flow. With the dynamic matrix of connected actions as a background, sport actors are faced with the double challenge of the *maxi-min dilemma*, trying to reach the optimal balance between finding out as much as they can about their opponents, while revealing as less as they can about themselves. It is all about manipulating the information transparency in order to gain *competitive advantage* over the opponent by controlling the information exchange between actors. Therefore, we can speak about a *pragmatic orientation* that reflects the goal-oriented nature of sport actors’ actions. In the end, sport competitions are mainly about winning over the other(s) and information management is a significant source of power to that end.

What the *ritual dimension* succeeds in bringing to the fore are the deeper significances beyond sport competitions as symbolic social acts. There is a social pattern of sport dynamics, a wide spectrum of symbolic elements and a set of values that sport actors’ reaffirm through their performance. Every sport event is, in the end, a form of actualisation and contextualization of this heritage, which requires conformation. Embracing the ritual path of sport dramaturgy means turning to a *symbolic orientation* towards sport dynamics and revealing the social mechanism of retaining, but also redefining the wide set of significances attached to sport acts.

An important aspect of the interactional model of sport dramaturgy refers to the relations between its dimensions, as this model is more than a static configuration of sport competitions. Its dimensions should not be understood in terms of equality and simultaneity of manifestation, but rather in terms of *dominant* and *secondary* components that change their active or passive position depending on the context and time-frame of the competitive dynamics or communicative situation. In other words, there are moments like opening/closing ceremonies of sport events when the ritual and the dramaturgical dimensions are more preminent than the strategic one, as well as there are those decisive game related episodes that decide titles and hierarchies, when strategic orientation might take the lead.

4. CONCLUSION

Within the social dramaturgy framework, the *sport show* concept, which was mainly grounded on the metaphor of sport as *play*, has dominated the analysis of sport acts. However, as I have argued in this paper, the social dramaturgy of sport means more than that. An unidimensional approach of sport acts rises, with good reasons, critics regarding its inherent framing effect and its lack of addressing the complex nature of the sport ethos. Discussing how can Goffman's work be used to build a conceptual framework for understanding sport performances, I have provided an operationalization of the sport show construct through three metaphors: sport as *play*, sport as strategic *game* and sport as *ritual*.

Even though, as each section has shown, Goffman's conceptual field provides resourceful platform for defining the sport dynamics: from social roles to social settings, from social practices to social negotiation, from social values to social significances, the main problem was that all these elements are rather scattered. Therefore, I have argued that we should go beyond the inertial sport as play representation and enrich it by linking this dimension with both the *strategic* triggers and the *ceremonial* heritage of sport competitive acts. By doing this, we can actually make an important step to what Turner called the "reconciliation between studies of pragmatic action and studies of symbolic action" (Turner, 1975, p. 145).

Thus, by combining these complementary approaches of sport dynamics as *play*, as strategic *game* and as *ritual*, while maintaining a clear focus on the Goffmanian conceptual field, I have build up a *multidimensional analytical model* that succeeds in capitalizing on sport dramaturgical, strategic and symbolic potentialities. This *interactional model of sport dramaturgy* is grounded on the performance capital of sport competitions, outlining the *impressive*, the *strategic* and the *expressive* nature of sport acts.

Moreover, the model lays stress on the social representation of sport competition as a *palimpsest construct*, from its original ritual phase to its newer forms as commercial ritual performed on global scale. Going further with this analogy, sport social metamorphoses, in respect to both functionality and symbolism, are not defined by a denial relationship between their phases, but rather by an integrator process that led to this eclectic nature of sport acts. Sport is not (just) ritual, strategy or spectacle; sport is all of them and much more, always subject to social change and thus, enrichment in terms of social imaginary.

The main limit of this conceptual model is that it is rather focused on the *field experience* of the sport performance and needs to be further developed and adapted to the new challenges of the sport act as mediated sport experience. How does social dramaturgy work for the sport act as media construct? Does sport media show follow the same rules as the classic live-show in the sport arena? Future studies should address these aspects and discuss the social dramaturgy of the sport field within the Web 2.0. landscape.

Finally, what this analytical model provides is a resourceful approach on the content and, moreover, on the dynamics of the social imaginary of the sport ethos, capitalizing on the constitutive dramaturgical nature of sport performances. From normative role expectations to actual role performance, from strategic intentions to face management strategies, from the competitive uncertainty of a sport act to its ritualized form, the social dramaturgy framework brings to the fore the sport competition as social construct.

REFERENCES

1. BAUDRILLARD, J. [1970] 2005. *The Consumer Society: Myths and Structures* (Romanian edition: Societatea de consum. Mituri și structuri, translated by Alexandru Matei). Bucharest: Comunicare.ro.
2. BAUDRILLARD, J. [1987] 1997. *The other one through himself* (Romanian version: *Celălalt prin sine însuși*, translated by Ciprian Mihaili). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
3. BECIU, C. (2009). *Comunicare și discurs mediatic. O lectură sociologică (Communication and media discourse. A sociological lecture)* Bucharest: Comunicare.ro.
4. BELL, B. (2009). *Sport Studies*. Exeter: Learning Matters.
5. BIRRELL, S. (1981). Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman. *Social Forces*, 60 (2), p. 354–376.
6. BIRRELL, S.; DONNELLY, P. (2004). Reclaiming Goffman: Erving Goffman's Influence on the Sociology of Sport. In R. Giulianotti (ed.), *Sport and Modern Social Theorists*, p. 49–64. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
7. BOURDIEU, P. (1996). *On television* (Romanian version: Despre televiziune. Dominația jurnalismului, translated by Bogdan Ghiu). Bucharest: Meridiane.
8. BROWN, P.; LEVINSON, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. CHARAUDEAU, P.; GHIGLIONE, R. (2005). Talk-show. On freedom of expression as myth (Romanian version: *Talk-show-ul. Despre libertatea cuvântului ca mit*, translated by Oana Pocovnicu). Iași, Editura Polirom.
10. CHESKA, A. T. (1979). Sports Spectacular: A Ritual Model of Power. *International Review for the Sociology of Sport*, 14 (2), p. 51–72.
11. CREEDON, P. J. (1998). Women, sport, and media institutions: Issues in sports journalism and marketing. In L. A. Wenner (ed.), *MediaSport: Cultural sensibilities and sport in the media age*, p. 88–99. London: Routledge.
12. DUNNING, E. (1999). *Sport Matters: sociological studies of sport, violence and civilization*. London: Routledge.
13. FINE, G. A.; MANNING, P. (2003). Erving Goffman. In G. Ritzer (ed.), *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*, p. 34–62, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
14. GAMMON, S. J. (2014) Heroes as heritage: the commoditization of sporting achievement, *Journal of Heritage Tourism*, 9 (3), p. 246–256.
15. GOFFMAN, E. (1956). The Nature of Deference and Demeanor. *American Anthropologist*, 58 (3), p. 473–502.
16. GOFFMAN, E. [1959] 2003. *The Presentation of Self in Everyday Life* (Romanian edition: *Viața cotidiană ca spectacol*, translated by Simona Drăgan & Laura Albușescu), Bucharest: Comunicare.ro.
17. GOFFMAN, E. (1961). *Encounters – two Studies in the Sociology of Interaction*; London: Penguin University Books.

18. GOFFMAN, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior*. Garden City, NY: Anchor Books.
19. GOFFMAN, E. (1969). *Strategic Interaction*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
20. GOFFMAN, E. (1971). *Relations in Public*. New York: Harper & Row.
21. GOFFMAN, E. (1983). The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address. *American Sociological Review*, 48 (1), p. 1–17.
22. VAN HILVOORDE, I.; ELLING, A.; STOKVIS, R., (2010). How to influence national pride? The Olympic medal index as a unifying narrative. *International Review for the Sociology of Sport*, 45(1), p. 87–102.
23. HORNE, J. (2006). *Sport in Consumer Society*. London: Palgrave.
24. HUIZINGA, J. The nature and significance of play as a cultural phenomenon. In P. Auslander (ed.) *Performance. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, vol. I, p. 36–56, 2003, New York: Routledge.
25. JARVIE, G. (2006). *Sport, Culture and Society: Can Sport Change the World*. London: Routledge.
26. KENNEDY, E.; HILLS, L. (2009). *Sport, Media and Society*. Oxford-New York: Berg.
27. KING, S. (2008). Offensive Lines: Sport-State Synergy in an Era of Perpetual War. *Cultural Studies <=> Critical Methodologies*, 8 (4), p. 527–539.
28. KLAPP, O. E. (1956). *Ritual and Cult: A Sociological Interpretation*. Washington: Public Affairs Press.
29. LAKKOF, G.; JOHNSON, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
30. LARDELLIER, P. (2003). *The theory of ritual relations. Antropology and communication* (Romanian version: Teoria legăturilor ritualice. Antropologie și comunicare, translated by Valentina Pricopie). Bucharest: Tritonic.
31. LEVER, J.; WHEELER, S. (1993). Mass Media and the Experience of Sport. *Communication Research*, 20 (1), p. 125–143.
32. LOLAND, S.; SANDBERG, P. (1995). Realizing Ludic Rationality in Sport Competitions. *International Review for the Sociology of Sport*, 30 (2), p. 225–240.
33. MALCOLM, D. (2008). *The SAGE Dictionary of Sports Studies*, London: Sage Publications.
34. MANNING, P. (1991). Drama as Life: The Significance of Goffman's Changing Use of the Theatrical Metaphor. *Sociological Theory*, 9 (1), p. 70–86.
35. MARTIN, L., (2006). Modelling the interaction in game sports – Relative phase and moving correlations, *Journal of Sports Science and Medicine*, 5 (4), p. 556–560.
36. MESSINGER, S. L.; SAMPSON, H.; ROBERT D. TOWNE, R.D. (2003). Life as Theater. Some notes on the dramaturgic approach to social reality. In P. Auslander (ed.) *Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, vol. I, p. 203–214. London: Routledge.
37. MITCHELL, J. P. (2005). Ritual. In A. Barnard & A. Spencer, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, p. 738–743. London: Routledge.
38. NICHOLLS, J. G. (1989). *The competitive ethos and democratic education*. Cambridge: Harvard University Press.
39. PONOMARIEV, N. I. (1980). Sport as a Show. *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 15, 3–4, p. 73–79.
40. RAWLS, A. W. (1987). The Interaction Order Sui Generis: Goffman's Contribution to Social Theory. *Sociological Theory*, 5 (2), p. 136–149.
41. SKLAIR, L. (1991). *Sociology of the Global System*, London: Harvester Wheatsheaf.
42. TURNER, R. H. (2009). Role taking: process versus conformity. In D. Brissett and C. Edgley (eds). *Life as Theater: A Dramaturgical Sourcebook* (second edition). New Brunswick, NJ: Transaction Publisher.
43. TURNER, V. (1975). Symbolic Studies. *Annual Review of Anthropology*, 4, p. 145–161.
44. WANN, D. L.; MELZNICK, M. J.; RUSSELL, G. W.; PEASE, D. G. (2001). *Sport Fans: The Psychology and Social Impact of Spectators*. New York: Routledge.
45. WENNER, L. A. (2010). Sport, Communication and the Culture of Consumption: On Language and Identity. *American Behavioral Scientist*, 53 (2), p. 1571–1573.

Hermeneutics, Politics and the History of Religions. The Contested Legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade, editors: Christian Wedemeyer and Wendy Doniger, Oxford University Press, 2010, 368 p.

Hermeneutics, Politics, and the History of Religions, tipărită la Oxford University Press în 2010, nu este singura apariție editorială legată de evenimentele ce au marcat viața și opera lui Mircea Eliade. Volumul, editat de Christian K. Wedemeyer și Wendy Doniger de la Departamentul de Istoria Religiilor, Facultatea Divinity School, Chicago University, adună în paginile sale texte ale conferințelor care s-au desfășurat la nivel de catedră în zilele de 3–4 noiembrie 2006, când s-au comemorat, pe de o parte, o jumătate de secol de la moartea lui Joachim Wach și, pe de altă parte, centenarul nașterii lui Mircea Eliade.

Obiectul discuțiilor care au avut ca rezultat volumul de față este, după cum sugerează subtitlul acestuia, *The contested legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade*, o evaluare critică a operei celor doi istorici ai religiilor, cu scopul de a stabili încă o dată rezistența creației celor doi istorici ai religiilor în fața judecății istoriei.

Din punct de vedere structural, prima parte a cărții conține articole critice referitoare la opera lui Joachim Wach, iar partea a doua și a treia se referă la viața și opera lui Mircea Eliade.

Paginile părții a doua, intitulată *Mircea Eliade. Literatura și politica*, însumează contribuții ale unor autori precum: Matei Călinescu, care semnează articolul *Eliade și Ionescu în anii de după al II-lea Război Mondial: Problema identității în exil*; Daniel Dubuisson, cu *Structura retorică și poetică a textului eliadesc*; *Contribuție la teoria critică și discursul despre religie*; Antoine Faivre, *Curenți ale esoterismului modern occidental în opera lui Mircea Eliade: Extinderea și limitele prezenței lor*; Moshe Idel, *Sacral camuflaj în autopercepția, literatura și opera științifică a lui Eliade*; Bryan Rennie, *Influența teologiei creștin-ortodoxe răsăritene asupra înțelegerii de către Mircea Eliade a religiei*; Jonathan Z. Smith, *Eterna amânare*.

Partea a treia se intitulează *Mircea Eliade: Politica și literatura*. Autorii articolelor sunt: Florin Țurcanu, care semnează studiul intitulat: *Sud-Estul Europei și ideea de istorie a religiilor la Mircea Eliade*; Elaine Fusher, *Oameni de știință fasciști și opera științifică fascistă: căutarea de ur-fascism și studiul religiei*; Anne Mocko, *Urma firului roșu: teme anticomuniste în lucrările lui Mircea Eliade*; Carlo Ginzburg, *Moștenirea ambivalentă a lui Mircea Eliade*.

Câteva dintre ideile dezbătute în acest volum mi-au atras în mod special atenția. Este vorba, pe de o parte, de considerațiile profesorului Christian Wedemeyer în legătură cu contribuția lui Wach și Eliade la dezvoltarea studiului științific al istoriei religiilor, cât și cele în legătură cu validitatea termenului Școala de la Chicago și, pe de altă parte, de opiniile exprimate de prof. Wendy Doniger despre Eliade. La acestea s-au adăugat și interesantele lucrări aparținând lui Matei Călinescu și Florin Țurcanu în legătură cu opera lui Mircea Eliade, aceștia din urmă aducând, ca români, după cum afirmă și Wendy Doniger, o nouă perspectivă asupra operei eliadești, pentru criticii anglo-saxoni. O prezentare mult mai amănunțită și la obiect asupra acestui volum, și cu care suntem în deplin acord, a fost publicată de profesorul Mac Linscott Ricketts în „Archaeus”, nr. 2, 2010.

Recunoscând hermeneutica drept *nexus*-ul proiectelor științifice proprii celor doi oameni de știință, Christian Wedemeyer și Wendy Doniger au încercat, după spusele proprii, a-i situa pe aceștia în „contextul lor istoric”. Din această perspectivă, în colectarea textelor ce fac parte din acest volum, scopul pe care-l urmăreau cei doi exegeți „era o angajare critică în abordarea operei lor în contextele

ei sociale, o evaluare a impactului pe care acești gânditori l-au avut asupra condiționării momentelor actuale ale cercetării științifice și (probabil) câteva reflecțiuni asupra unor evoluții viitoare”¹.

Una din ideile aduse în discuție de Christian Wedemeyer este cea legată de Școala de la Chicago, termen care în *Enciclopedia britanică* se referă la specificul contribuției lui Wach și Eliade la dezvoltarea istoriei religiei ca știință. Îndoindu-se de existența reală a unei astfel de școli de gândire, Wedemeyer afirmă că termenul este un „construct istoriografic” inventat de Joseph Kitagawa pentru a nu se pierde memoria maestrului său, Joachim Wach, de care astăzi, spune autorul citat, „nu se mai interesează decât cei ce caută în anticariate”.

În comparație cu Eliade, al cărui impact „asupra studiului religiei este palpabil, lucrările paneliștilor noștri (cei care au ajutat la organizarea conferinței, s. ns., V. S.)”, moștenirea lui Wach... a fost eclipsată în mare măsură”, el nemaifigurând „pe radarul conversației noastre intelectuale”².

În raport cu soarta lucrărilor lui Wach, autorul menționat afirmă că permanența lui Eliade este demonstrată de retipărirea continuă a lucrărilor sale și de prefațarea lor „de către oameni de știință notabili, precum Jonathan Smith și Wendy Doniger”.

Din punctul de vedere al contribuției reale la studiul religiei, susține Wedemeyer, încercarea lui Wach de a „plasa studiul religiei pe teren ferm”, adică de a „șchița câmpul și scopul disciplinei”, rămâne și azi în centrul atenției (și este probabil valoroasă), în raport cu Eliade, care a acordat mai puțină atenție metodei și s-a concentrat mai mult pe problema sacralului.

Editorul afirmă faptul că eforturile depuse în câmpul disciplinei de către cei doi istorici ai religiilor se completează reciproc, astfel că, „dacă Eliade nu ar fi făcut din programul istoriei religiilor la Chicago o disciplină cunoscută din punct de vedere științific, iar Kitagawa nu ar fi legat acest renume de Wach prin «ficțiunea istorică» a unei Școli de la Chicago, numele lui Wach nu ne-ar mai spune azi prea mult”. Pe de altă parte, „Eliade ca istoric al religiilor nu ar fi fost posibil fără *curriculum*-ul și, în speță, bibliografia moștenită de la Wach”.

Autorul citat este de acord că situația actuală a domeniului istoriei religiilor nu se poate înțelege fără a lua în considerare opera lui Mircea Eliade, dar mai departe el afirmă că „nu se pot înțelege dezvoltarea și expansiunea lui Eliade de la primirea postului lui aici la Chicago fără a se considera locul care fusese lăsat liber pentru el (.) de Wach”.

Îngăduindu-i lui Eliade o oarecare contribuție la vocabularul disciplinei, prin recursul la termeni precum: *illud tempus*, hierofanie etc., contribuție caracterizată însă drept „frazologie greco-latină” care „a avut o importanță aparte în cercetarea specifică disciplinei”, autorul mai sus citat susține că „Eliade... a profitat de resursele pedagogice și de capitalul cultural lăsat de Wach”.

În continuare, domnia-sa afirmă un lucru surprinzător, și anume, faptul că Eliade „nu fusese o prezență teribil de respectabilă în cercurile științifice”, că „a profitat de prestigiul poziției de la Chicago pentru a deveni persoana pe care o cunoaștem azi; apoi, pe parcurs, a adoptat un nou jargon (atât argoul liberal protestant, fenomenologic, derivat din Otto și van der Leeuw, cât și o «bibliografie» care era moneda realității în noul său domiciliu”.

Autorul mai sus citat uită de opusul *Mircea Eliade. The Romanian Roots*, publicat de Mac Linscott Ricketts, în care se demonstrează că o mare parte din conceptele și ideile de bază ale gândirii eliadești fuseseră deja elaborate înainte de venirea sa la Universitatea din Chicago. În plus, exegetul american al vieții și operei lui Eliade a arătat, pe baza unei analize foarte serioase a documentelor, că Eliade scrisese studii științifice importante, că trecuse deja prin experiența indiană, că își dăduse doctoratul cu o lucrare despre yoga, că predase în Franța; într-un cuvânt, că el era cunoscut în lumea științifică europeană înainte de întâlnirea cu Wach, la Conferințele *Erano* din 1950.

Ignorând aceste argumente solide expuse în lucrarea lui Ricketts, Wedemeyer afirmă în mod eronat că „Eliade nu avea nicio experiență la catedră și, practic, nicio platformă academică pentru gândirea sa”, că „a profitat de prestigiul poziției de la Chicago și de resursele lăsate moștenire, pentru a deveni persoana pe care o cunoaștem astăzi”. Dovadă că nu este astfel stau rândurile lui Mac

¹ *Hermeneutics, Politics and the History of Religions*, Oxford University Press, 2010, p. XVI.

² *Ibidem*, p. XVII.

Linscott Ricketts din prefața la *Autobiografie*, rânduri în care ni se dezvăluie pe îndelete venirea lui Eliade la Universitatea de la Chicago și ezitarea pe care el a manifestat-o în fața decanului la propunerea acestuia de a accepta numirea la catedră după moartea lui Wach, ca și iritarea pe care i-o producea faptul că, dacă ar fi acceptat această propunere pe termen lung, ce implica un program zilnic de predare destul de încărcat, această opțiune ar fi fost în contradicție cu timpul necesar scrisului și creației.

Wedemeyer afirmă că Eliade nu „l-a înlocuit” pe Wach, ci „l-a continuat” pe acesta din urmă, contribuția primului constând în popularizarea programului istoriei religiilor și a vocabularului disciplinei în lumea științifică, dar în cadrele prestabilite de Wach. Noi știm însă că la Divinity School a existat o compatibilitate între punctele de vedere științifice referitoare la modul în care cei doi oameni de știință au văzut dezvoltarea disciplinei. Eliade, ca și Wach, credea în autonomia istoriei religiilor, ceea ce apare foarte clar din corespondența perioadei pre-americane cu Pettazzoni, în care citim afirmația istoricului religiilor în legătură cu modul în care trebuia să se dezvolte istoria religiilor ca disciplină: „am învățat de la el [Pettazzoni] ce să fac și nu cum să fac”.

La rândul său, urmașa lui Eliade la catedra care-i poartă numele, Wendy Doniger, prezentând culegerea de texte despre maestrul său, subliniază faptul că ideile prezente în opera lui Eliade au rămas încă vii și că lucrări noi (una din ele fiind traducerea *Jurnalului portughez*, realizată nu demult, în limba engleză, tot de Mac Linscott Ricketts), apărute în ultima vreme, referitoare la opera și viața lui Eliade, din care multe abordează relația dintre implicațiile politice și scrierile sale științifice, literare și memorii, au schimbat modul recent de percepere a operei eliadești. Ea arată că noutatea acestui volum este marcată de prezența lucrărilor a doi autori români care sporesc cunoașterea în domeniu prin accesul la sursele românești, atât de multă vreme inaccesibile lumii anglo-saxone. Astfel, editoarea volumului salută publicarea lucrărilor lui Florin Țurcanu și Matei Călinescu, care scot la iveală o idee nouă, cum ar fi percepția lui Eliade asupra marginalității culturale, politice a României, care „i-a inspirat” istoricului religiilor „speranța stabilirii disciplinei academice a istoriei religiilor”, prezentând beneficiul unei noi valorizări a „culturilor încă legate de rădăcinile lor primitive”, culturi din care România făcea și ea parte.

Este adevărat că articolele lui Florin Țurcanu și Matei Călinescu converg spre a demonstra ideea că, dincolo de text, Eliade a exprimat în opera sa prejudecăți care izvorăsc din învățătura națională despre „specificul românesc” și naționalism, cu nuanțe chiar antisemite, de care el, spune Matei Călinescu, nu s-a dezis niciodată, așa cum au făcut-o Cioran și Eugen Ionescu. După autorul citat, „Eliade a rămas până la sfârșit – așa cum lucrarea sa de maturitate *De la Zalmoxis la Genghis Han* o sugerează – purtătorul întrebărilor, îndoielilor, poate chiar al unor diferite identități posibile, care de la început au caracterizat relația culturii sale cu o Europă care s-a unit de-abia în secolul XIX”³.

Susținând că Eliade a avut legături „serioase” cu Garda de Fier, lucru pe care l-ar fi ascuns față de soția sa Cristinel, Matei Călinescu afirmă în continuare că „urmele publicate explicit ale acestei angajări sunt puține și s-au oprit la [anul] 1938”. Fără a da explicații asupra trecutului său politic, Eliade s-ar fi dedicat exclusiv, după plecarea din țară, creației operei sale, „crezându-se”, spune Matei Călinescu, „un geniu” adevărat.

După cum se știe, din 1979, când Furio Jesi a publicat *Cultura de dreapta* în Italia, atacurile s-au înmulțit, intensificându-se mai ales după moartea lui Eliade. Unii dintre contestatari au cerut încheierea epocii Eliade (Mc Cutcheon) în studiul istoriei religiilor, alții au afirmat că gândirea sa este un „eșec glorios”, iar alții, în fine, precum Daniel Dubuisson, prezent în paginile volumului și de astă dată, din 1993, când a publicat *Mythologies du XXe siècle*, încearcă obstinat să pună în umbră valoarea operei eliadești, afirmând că aceasta este presărată cu precepții legionare. Acest din urmă autor revine în acest volum cu un atac din perspectivă semantică la adresa operei lui Eliade, deși, după cum afirmă Mac Linscott Ricketts, el nu are nicio specializare în domeniul semanticii.

Revenind la textul lui Matei Călinescu, acesta afirmă că închiderea lui Eliade față de trecutul său politic ar trebui să ne îndemne la cultivarea suspiciunii, a precauțiunii în fața afirmațiilor făcute în opera autobiografică (în autobiografie și în jurnale), opera științifică trebuind în schimb a fi livrată

³ *Ibidem*, p. XIX.

judecății „după alte criterii”. Este de imaginat ce impact poate avea o astfel de sugestie, când știm cu toții că opera lui Mircea Eliade, după propria sa mărturisire, trebuie considerată în context holistic, pentru a fi înțeleasă, opera literară, științifică, autobiografică și cea jurnalistică formând un tot unitar.

La rândul său, Florin Țurcanu este prezent cu o lucrare publicată inițial în franceză, intitulată *Sud-Estul Europei și ideea de istorie a religiilor la Mircea Eliade*. După cum ne sugerează titlul însuși, autorul vrea să demonstreze faptul că ideea de istorie a religiilor, care la Eliade este anistorică, s-ar fi conturat în mintea istoricului religiilor începând cu deceniul patru al secolului trecut, perioadă în care Eliade scrie articole în care pune problema antiistorismului și că, după experiența indiană, ar fi insistat în scrierile sale pe ideea de integrare a zonei sud-est europene într-o arie de studii culturale mai cuprinzătoare. Astfel, după episodul călătoriei sale în India, Eliade ar fi început să elaboreze studii care implicau ideea integrării României și a sud-estului Europei într-o zonă culturală de mai mare amploare, care începea din Balcani și se termina în India, zonă total diferită, spunem noi, de cea occidentală, prin importanța acordată perioadei preistorice.

Enumerăm trei idei mai importante pe care le susține Florin Țurcanu. Una este aceea că experiența indiană (1928–1931) i-a demonstrat lui Eliade importanța culturilor neolitice, culturi ce se întind din India până în Balcani, incluzând România; culturi încadrate de Eliade într-o zonă culturală cu trăsături distincte, specifice unor „popoare fără istorie”, caracterizate prin „religiozitate cosmică” sau, mai precis, printr-un „creștinism cosmic”, tipic culturii tradiționale românești. A doua idee ar fi antiistorismul lui Eliade, care, spune Florin Țurcanu, s-a configurat începând cu deceniul al patrulea, devenind mai apoi o caracteristică esențială a perspectivei sale asupra studiului istoriei religiilor. A treia ar fi implicația că, la vremea când s-au conturat în gândirea sa aspectele enumerate mai sus, Eliade a fost animat de convingerile politice de care este de obicei acuzat, cu surse în școala lui Nae Ionescu și explicabile prin legăturile sale cu Legiunea.

Interesanta hermeneutică a autorului lucrării se bazează pe publicistica eliadescă din perioada 1931–1943. Printre articolele elaborate în această perioadă, relevante pentru înțelegerea demersului lui Florin Țurcanu, o mare parte au fost publicate în 1939: *Protoistorie sau Ev Mediu, Speologie, istorie, folclor, Vestmânt și simbol, Aur, Secolul istoriei, Superstiții, Dintr-o antropologie, Secolul istoriei, Un înțeles al semnelor, Lucruri de taină, Muzeul satului românesc* (1936), *Folclorul ca instrument de cunoaștere* (1937) și *Comentarii la Legenda Meșterului Manole* (1943), ca să cităm doar câteva dintre cele scrise în perioada deceniului patru și prima parte a celui de-al cincilea. Ideile din aceste articole, credem noi, au servit concluziilor lui Florin Țurcanu, rezumate de noi prin cele trei aspecte de mai sus.

În aceste articole Eliade pune următoarele probleme: istorismul și limitele sale, simbolul, documentele folclorice și etnografice și validitatea lor pentru cercetare, problema specificului culturii românești, inclusiv al celei balcanice, specificul culturii indiene, specificul logicii omului așa-zis „primitiv”, ulterior cunoscută drept critica concepției lui Lévy-Bruhl despre logica omului primitiv, și care afirmă că culturile tradiționale se bazează pe o metafizică specifică care trebuie supusă studiului științific iar nu negată sau ignorată ca expresie a unor aberații logice.

Scrise în tinerețe, aceste articole atacă în mod curajos cugetarea bazată pe autoritate, încercând să facă loc unor noi posibilități de gândire care să nască noi adevăruri. Astfel, unul din articole se numește *Cunoaștere gordianică*, iar în el acest concept este definit de tânărul Eliade astfel: „A neglija sau ignora absolut toate încercările de soluție ale unei probleme și a încerca din afară dezlegarea ei, pornind de la alte date, folosind alte instrumente de investigație, presupunând o altă viziune totală a lumii”⁴. Rezultatele unei astfel de cunoașteri se bazează pe „non-conformism, imaginație, risc, eficiență”, exact spiritul în care acționează Eliade atunci când critică metoda de cercetare specifică istoricismului, care, spune el, în loc să integreze miracolul în istorie, dimpotrivă, îl exclude. Or, continuă istoricul religiilor, „o metodă obiectivă trebuie să constate, nu să excludă”⁵, deoarece ea „nu are dreptul să respingă un text pe motive raționale, filosofice”, așa cum fac istoriciștii. Eliade aplică stilul cunoașterii gordianice în toate aceste articole pentru a vedea ce se ascunde dincolo de autoritate, dincolo de baconianul *idola tribus*.

⁴ „Cunoașterea gordianică”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991, p. 142.

⁵ „Secolul istoriei”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991, p. 135.

În 1939, Eliade scrie în acest spirit un articol referitor la antiistorism, intitulat „Secolul istoriei”, unde se referă la veacul al XIX-lea ca perioadă în care s-au creat „metodele științifice de cercetare istorică”, când „oamenii credeau că știința începe cu ei”, ignorând „tot ce se făcuse mai înainte”, și erau tot atât de convingși „că Evul Mediu a fost o epocă întunecată. Tot ei credeau, tot atât de serios, că știința a început cu vechii eleni; că medicina și științele naturale nu erau până în secolul al XIX-lea decât niște enciclopedii pline de superstiții”⁶. Acest secol nu a făcut decât să trateze omul „izolat în grandoarea descoperirilor sale, în bogăția cunoștințelor sale, în superioritatea înțelegerii sale”. Eliade arată că istoricismul ignoră o mare parte din creațiile Omului ca ființă culturală, că el consideră Omul drept creator de cultură doar pentru o parte a evoluției sale istorice, adică istoria, delimitată de preistorie prin prezența izvoarelor scrise. În *Valorificări ale Evului Mediu* și mai ales în *Protoistorie și Ev Mediu*, această critică se leagă de faptul că, spune Eliade, cele ce au scris istoria Europei sunt țările care au avut un Ev Mediu glorios și despre care documentele scrise (istorismul) dau mărturie. Hegel vorbește și el de *istoria scrisă* și *istoria făptuită*. Eliade critică istorismul bazat pe documentul scris, arătând că, dincolo de acesta, existența faptului concret, experiențele care stau la baza credințelor populare nu mai pot fi tratate drept simple superstiții.

Pe de altă parte, mai există „un depozit imens de documente ale unor etape mentale depășite”⁷, adică tratând despre preistorie, care sunt ignorate de cercetarea istoricistă. Ideea este exprimată clar în articolul *Speologie, istorie, folclor* (1939): „memoria populară conservă forme mentale primitive pe care nu le putem găsi păstrate în istorie, tocmai pentru că ele nu se puteau exprima în aspecte durabile (documente, monumente, grafie etc)”. „Foarte puțini folcloriști înțeleg că memoria populară, întocmai ca o peșteră, a păstrat documente autentice reprezentând experiențe mentale pe care actuala condiție umană le face nu numai imposibile, dar chiar *imposibil de crezut*”⁸.

Ideile acestea despre documentele folclorice respinse de istorism apar sintetizate de Eliade într-un articol publicat în 1937, intitulat *Folclorul ca instrument de cunoaștere*, în care se subliniază trei idei: 1. „anumite credințe, primitive și folclorice, au la baza lor experiențe concrete”, de pildă, *cryptesthesia* pragmatică, magia contagioasă; 2. „La baza credințelor popoarelor din faza «etnografică», precum și a folclorului popoarelor civilizate, stau *fapte*, iar nu *creații fantastice*”. 3. Aceste fapte devin instrumente de investigație pentru zone ale realității la care cunoașterea științifică nu are acces.

Legând aceste idei de problema spiritualității sud-est europene, hermeneutica lui Țurcanu asupra textelor de tinerețe eliadești urmează următorul curs: critica istorismului aduce la suprafață problema validității documentelor folclorice; documentele folclorice vorbesc despre preistorie/ protoistorie; aceste documente trebuie folosite în studiul zonelor culturale pentru care istoria lipsește în mare parte, adică ele nu-și pot justifica trecutul, cum ar fi zona România-Balcani-India, una foarte întinsă. După Țurcanu, aceste idei au fost publicate în articolele din perioada deceniului patru și cinci, când s-au prefigurat în gândirea lui Eliade bazele istoriei religiilor ca disciplină onistorică, preocupată de civilizații tradiționale, arhaice, preistorice, pentru care documentul scris lipsește, fiind înlocuit de documentul folcloric, etnografic. România nu are un Ev Mediu glorios; lipsa documentelor scrise nu ajută, ci, dimpotrivă, agravează problema cercetării unei îndelungi perioade a trecutului său. România are însă o preistorie, iar acest lucru, afirmă Țurcanu, este speculat de Eliade în favoarea includerii acestei zone în cultura care face obiectul studiului istoriei religiilor ca disciplină modulată de propria-i concepție.

Includerea României în zona extinsă, de la Balcani, prin zona central-asiatică, până în India, zonă culturală opusă Apusului Europei de tradiție romană, latină, a cărui istorie se bazează pe documente scrise, este explicată de Eliade în articolul *Muzeul satului românesc*, scris în 1936, an ce face parte din perioada marilor campanii de cercetare a satelor românești organizate de renumitul sociolog Dimitrie Gusti. Aici, Eliade exprimă un adevăr istoric de necontestat, și anume, faptul că teritoriul României a aparținut dintotdeauna, prin poziția sa geografică și prin cultura sa, unei zone

⁶ *Ibidem*, p. 135.

⁷ „Folclorul ca instrument de cunoaștere”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991, p. 183.

⁸ „Speologie, istorie, folclor”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991, p. 115.

culturale despre care vorbesc izvoarele istorice din antichitate. „Alcătuindu-se pe imense suprafețe teritoriale, din Balcani și până în Tatra, de la Adriatica și până dincolo de Nistru, neamul românesc nu cunoaște totuși nicio mișcare ciclonică, nicio abatere masivă de pe axele sale centrale”⁹. Luând în considerare acest citat, precum și evenimentele de amploare ale campaniilor gustiene, care-și propuneau să cerceteze nici mai mult nici mai puțin decât două mii de sate românești ale României Mari, afirmația că încadrarea României într-o zonă culturală ce pornea din Balcani până în India ar avea un motiv naționalist și ar fi rezultată dintr-un „eșec” legat de participarea acesteia la istorie ar putea fi, credem noi, privită dintr-o altă perspectivă.

În anii 1928–1931, după cum se știe, Eliade a trecut prin experiența indiană atât de fertilă pentru activitatea și opera sa. Referindu-se la acest aspect, Țurcanu afirmă: „Tema unui substrat prearian, preistoric, precristian, pe care se bazează marile religii de azi ale Indiei, Asiei Centrale, sau Europei, ca și tema unei «religii cosmice» sau a unei unități eurasiatice neolitice izvorăște din experiența indiană a lui Eliade”¹⁰, adică ideea că această uriașă zonă culturală din care fac parte Balcanii (inclusiv România), zonă cu trăsături specifice (neoliticul, adică perioada preistorică, cu accent pe folclor, nu pe istorie) are două caracteristici: neoliticul și „religiile cosmice” specifice lui. Aspectul concret al acestora din urmă este oglindit în conceptul eliadesc de „creștinism cosmic”, atât de specific culturii românești și, prin extrapolare, celei balcanice. Oricine cunoaște faptul că, în analizele folclorice și etnografice ale baladelor *Miorița* și *Meșterul Manole*, apar referiri la aria de răspândire a tematicii din cele două creații folclorice, sute de variante ale acestora fiind cunoscute nu numai pe teritoriul țării noastre, ci și în zona Balcanilor. Pe baza acestui fapt arhicunoscut putem afirma că Eliade nu procedează la o extrapolare de tematici (documente) folclorice doar de dragul de a scoate cultura românească din anonim; dimpotrivă, el întreprinde o analiză a acestora luând în considerare cercetările anterioare lui.

Revenind la ideea principală a acestui paragraf, vrem să subliniem faptul că Florin Țurcanu susține că cele două idei arătate mai sus (despre neolitic și „creștinism cosmic”) s-ar fi prefigurat la Eliade între 1928–1931, după *satori*-ul experimentat în India. Într-o analiză critică la adresa modului în care Țurcanu înțelege acest aspect, Mac Linscott Ricketts a arătat că, dacă, într-adevăr, termenul „creștinism cosmic” apare în lucrări aparținând anilor 1931, 1932, 1933, „definiția clasică a termenului a ieșit la lumină abia în 1963, în lucrarea *Myth and Reality*.

De asemenea, Țurcanu mai sugerează că, prelungind efortul generației deceniului trei, în frunte cu Iorga și Pârvan, de a defini specificul românesc, concept ce devine dominant în deceniul care a urmat acestor corifei, mai ales în prelegerile lui Nae Ionescu, Eliade a încercat să definească acest specific prin accentul pus pe preistoria/protoistoria românească și, prin extrapolare, la zona balcanică; el ar fi dorit să facă din aceste culturi obiectul de studiu al unei științe (știința istoriei religiilor) anistorice, în care documentele folclorice să constituie elemente valide pentru cercetarea științifică. Articolele „forte” pe care se bazează Florin Țurcanu în interpretările sale sunt: *Protoistorie sau Ev Mediu și Speologie, istorie, folclor*, scrise tot în 1939.

În primul articol, Eliade remarcă faptul că Europa Occidentală, care cuprinde țări cu un Ev Mediu glorios, a scris istoria, adică a creat „cultura europeană modernă”, precum și conștiința istorică, iar în timpuri recente, istorismul a lăsat în afara dialogului cultural, prin simpla ignorare, țările cărora lipsa de documente istorice nu le-a permis justificarea unui trecut glorios.

Apoi Eliade arată că primele două decenii ale secolului al XX-lea au adus în prim plan noi preocupări în cercetare, cum ar fi problema simbolului ca instrument de cunoaștere. Eliade a publicat articole pe această temă în 1939: *Jad, Superstiții, Aur, Vestmânt și simbol, Un înțeles al semnelor*.

Această preocupare ar putea fi, spune Eliade „șansa” României de a-și valorifica spiritual și cultural trecutul, deoarece ea „a avut o preistorie egală, dacă nu superioară, neamurilor din fruntea Europei”¹¹.

Ceea ce pentru unii autori români (ca, de pildă, Dan Zamfirescu), înseamnă mesianism românesc, în articolul lui Florin Țurcanu este interpretat drept reacție la neputința culturală a României și a sud-estului Europei de a se ridica la nivelul istoriei și culturii europene.

⁹ „Muzeul satului românesc”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991, p. 183.

¹⁰ *Hermeneutics, Politics and the History of Religions*, Oxford University Press, 2010, p. 242.

¹¹ „Protoistorie sau Ev Mediu”, în *Drumul spre centru*, Editura Univers, 1991.

Florin Țurcanu sugerează faptul că Eliade, în efortul său de a exploata ideea preistoriei românești, încearcă să încadreze cultura românească într-o arie transcontinentală mai largă, demnă de atenția istoricilor religiilor, pentru a scoate România din complexul ei de cultură minoră. Astfel, el se face purtătorul ideilor naționaliste care pluteau în Europa în anii treizeci, idei care izvorăsc dintr-un naționalism exacerbant de legăturile sale cu Garda de Fier.

Adăugăm argumentelor lui Mac Linscott Ricketts împotriva faptului că Eliade ar fi subscris la antisemitismul Gărzii sau că ar fi avut vreo „relație oficială cu Legiunea” („I disagree that Eliade «belonged» to the Guard from 1937”)¹², cum sugerează Florin Țurcanu, probe aduse de Mircea Handoca, autor care, la rândul său, într-un articol din „România literară”, nr. 18/2006, intitulat *Mircea Handoca versus Florin Țurcanu*, vine cu citate din documente. Astfel, Handoca afirmă: „Florin Țurcanu se încrede în ultimă instanță în spusele lui Radu Gyr, că autorul lui Maitreyi i-a fost subordonat ierarhic, și conchide: „E foarte probabil (*subl. M. H.*) că a intrat în Garda de Fier la începutul lui 1937?” (p. 337). „Dar – constat eu! – niciun rând din corespondența dintre Eliade și Radu Gyr nu conține vreo aluzie la această încadrare. Și-apoi, ce are de spus autorul nostru despre afirmația fără tăgadă a unui legionar din al doilea «eșalon»? – Vasile Posteuca (necitată în Mircea Eliade, prizonierul istoriei?): «Eliade l-a cunoscut pe Căpitan. I-a fost, prin Nae Ionescu, aproape, deși n-a fost niciodată legionar cu fișă de cuib și legământ? (Vasile Posteuca, *Dezgroparea Capitanului*, Editura Mișcării Legionare, Madrid, 1977, p. 35)»”¹³.

Într-o notă de jurnal din 10 noiembrie 1959, Eliade subliniază faptul că întreaga sa viață a fost plină de aventuri spirituale care s-au construit treptat ducând în cele din urmă la încheierea unei opere aproape complete. Ceea ce la Florin Țurcanu este efort de a edifica o știință a istoriei religiilor pentru a introduce în concertul culturilor lumii și pe cea românească importantă prin protoistoria ei, apare la alții drept „Drumul la Centru” sau „o încercare a labirintului”: „Acești mai mult de treizeci de ani pe care i-am petrecut printre zeii și zeițele exotice, barbare, sălbatice hrănite din mituri, obsedate de simboluri, îngrijite și fermecate de atât de multe imagini care au venit la mine din acele lumi din adâncuri, mi se par astăzi stadii ale unei lungi înțineri...”, spune Eliade. „De câte ori nu m-am pierdut, depărtat în acest labirint în care am riscat să fiu omorât, să rămân steril, lipsit de vlagă (de una din terifiantele zeițe mame, spre exemplu)... Acestea nu au fost doar părți de cunoaștere obținute ușor și încet din cărți dar au fost multe întâlniri, confruntări, și tentații. Realizez acum perfect de bine toate pericolele prin care am trecut în aceasta lungă căutare și, în primul rând riscul de a uita că aveam un scop, că mergeam spre ceva, că voiam să ajung la «centru»”¹⁴.

În postfața la *No Souvenirs*, Wendy Doniger face comentarii în legătură cu rearanjarea, reorganizarea și sortarea bibliotecii istoricului religiilor, fapt ce s-a petrecut în ultimii săi ani de viață. Despre manuscrisele aruncate la gunoi, Eliade vorbește în termenii „condamnării la distrugere”. De fiecare manuscris se desparte cu greu; „realizez că această distrugere prin foc a mai mult de trei mii de pagini doar în cursul ultimelor cinci luni se face cu un sentiment de pierdere fără a ști prea bine de ce”, scrie el în *No Souvenirs*.

În timp ce se uită prin aceste documente, face adnotări și adăugiri în volumele lăsate pe raft pentru posteritate. Erau ultimii pași la gura labirintului, care au fost anulați, dintr-o dată, de focul care a izbucnit în biblioteca sa, în 1985, despre al cărui impact Wendy Doniger spune: „când acele cărți au ars, el a simțit că totii anii de creștere continuă au fost șterși. Cărțile pe care le purtase cu el spre viitor erau, peste noapte, trecute înapoi în timp, spre momentul în care au fost publicate. Cărțile se întorseseră la origine, la momentul nașterii lor”.

Adăugând aceste explicații ale lui Wendy Doniger, prezentate de autoare în postfața jurnalului lui Mircea Eliade, afirmațiilor sale din Introducerea la *Hermeneutics, Politics and the History of Religions*, înțelegem mult mai bine efortul de-o viață al istoricului religiilor.

Pentru urmașa lui Eliade la catedra de la Divinity School, viața mentorului său a fost „o luptă împotriva timpului și a distructivității lui inevitabile”. Ea vede, în modul delicat în care Eliade se îngrijise chiar de volumele căzute pradă focului, o încercare de căutare a imortalității, de opoziție la timp prin carte, prin cultură. Concluzia cercetătoarei este că ideile lui Eliade au rezistat în timp, iar

¹² Mac Linscott Ricketts, „Politics, etcetera”, în „Archeus”, nr. 2, 2010.

¹³ Mircea Handoca, „Mircea Handoca versus Florin Țurcanu”, în „România literară”, nr. 18/2006.

astăzi ele „continuă să lucreze, în special în lumea mai largă, dincolo de studiile religioase”. Una din dovezi o reprezintă și faptul că semnificațiile implicate în opera literară eliadescă au inspirat, până în prezent, două filme, răspunzând astfel, credem, nevoilor acute ale omului contemporan, aflat la răscruce.

În ciuda acestui fapt, mai spune Wendy Doniger, „Eliade însuși nu a supraviețuit istoriei, după cum nimeni nu o poate face”, deoarece „istoria își aruncă umbra asupra operei sale, ca și asupra vieții sale, într-un mod pe care el nu l-ar fi admis niciodată”, dar ea, opera, „va fi judecată pentru lumina pe care o revarsă..., oricare ar fi influențele politice sau personale care au stat la baza creației ei”¹⁴.

Virginia Stănescu

ANGELA ZANOTTI (coordonator), *Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà*, Florența, Le Lettere, 2006, 108 p.

Lumea contemporană este din ce în ce mai dominată de procesele de *mișcare*, iar conceptul de *sedentarism* trebuie, și el, definit și înțeles în contextul actual. Astfel, în ultimii ani, sociologia a început să reevalueze ideile sale fundamentale referitoare la aceste fenomene, raportându-se la efectele proceselor de globalizare. *Mobilitatea* este caracteristica principală a lumii contemporane, este trăsătura care produce fenomene mai definitorii și mai importante decât cele concentrate pe dimensiunea sedentarismului (Urry, 2004). Unul dintre aceste fenomene este, în mod cert, **migrația**, sau migrațiile globale, care reprezintă un cadru de observare potrivit pentru înțelegerea modalității în care putem să rămânem sedentari într-o lume mobilă (p. 9). Analiza proceselor de mișcare, sugerată de Angela Zanotti, în prefăța cărții (p. 5), nu exclude și nu consideră irelevantă perspectiva sedentarismului și cea a integrării, ci se referă, mai ales, la încercarea de a teoretiza în ce moduri mobilitatea transformă sedentarismul și care este tipul de tensiune care se produce între cele două dimensiuni, pornindu-se de la revizuirea conceptelor teoriei sociale tradiționale, care au fost, până în prezent, cadrul principal de înțelegere a fenomenului migrației. Astfel, întrebarea „Poate marca această ipostază a omului mișcător o metaforă a noii condiții universale?” este cea la care încearcă să răspundă autorii articolelor însumate în lucrarea *Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà*.

Culegerea de articole folosește un limbaj accesibil, teoriile și conceptele științifice sunt explicate concis și clar. Prin urmare, textul se adresează atât specialiștilor cât și publicului larg. Această metodă de transmitere a mesajului, aleasă de autori, contribuie la formarea unei imagini actuale și generale asupra globalizării, migrației, stabilității și a efectelor acestora.

Structurată în șase capitole (cinci articole și transcrierea unei dezbateri care a avut loc între cercetători și reprezentanți ai organizațiilor de voluntariat desfășurată cu ocazia seminarului pe tema migrației), cartea reflectă de o manieră diversă problema abordată. Articolele respectă, în mare parte, abordarea concentrică macro-micro: se pornește de la o prezentare generală a problemei, iar apoi se avansează, spre interior, cu explicații și exemple, iar, la final, se conchide cu analiza succintă a unui studiu de caz.

Primul capitol, intitulat: *Immigrazione e globalizzazione: I nuovi nomadi* (Imigrarea și globalizarea: Noii nomazi) este semnat de Angella Zanotti. Autoarea pornește de la concepția tradițională a Școlii de la Chicago referitoare la spațiul social al integrării (p. 11), pe care o reinterpretează raportându-se la realitățile actuale. Aceste noi teorii se bazează pe două perspective sui-generis care se intersectează și se pun în lumină reciproc: una se referă la dimensiunea *hard*, politico-economică, a fenomenului migratoriu – mișcarea forței de muncă (logica modului de organizare capitalist global); cealaltă – *soft*, surprinde aspectul cultural al migrației; emblemă a unei culturi globale aflate în mișcare. Aici, autoarea insistă asupra ideii de „personalizare a culturii” („un processo di *personalizzazione* della cultura”), ceea ce reprezintă acea capacitate a omului „de a ști să utilizeze, atunci când se ivește ocazia, aspectele și valorile care sunt compatibile cu cele ale culturii globale” (p. 14).

¹⁴ *Hermeneutics, Politics and the History of Religions*, Oxford University Press, 2010.

În partea a treia a articolului se evocă ipostaza (post)modernistă a nomadului, văzută drept cheie conceptuală prin care se poate face diferența dintre mobilitate și sedentarism. Nomadul global nu are o destinație specifică, nici un punct de plecare precis, nu ține cont de nicio urmă de clasă, etnie, gen, sex sau geografie. Nomadul modern (p. 22) ilustrează declinul identității culturale puternice: nomadul, de fapt, „călătorește ușor” („*travels light*”, Chambers 1996). Finalul articolului ilustrează vizibil și clarificator diferențele dintre nomazi și imigranți.

Lucrarea secundă, *Mediterraneo clandestino. Circuiti migratori e identità situazionali* (Mediterranean clandestine. Circuits of migration and situational identities), de Roberto de Angelis, oferă lectorului un exemplu de raport de cercetare asupra problemei imigranților din Italia și Spania. Autorul își îndreaptă atenția asupra spațiului mediteranean (Spania, Grecia, Italia) datorită faptului că aceste realități îi sunt apropiate, iar fenomenul migrator înregistrează un boom. Mai mult, alegerea a fost făcută și din considerente metodologice – aceste state i-au oferit materialul potrivit și necesar pentru cercetare (rapoarte ale EURISPES, Lega Bossi-Fini) (p. 29). Merită menționat faptul că textul este presărat cu exemple lămuritoare, uneori șocante, referitoare la viața, modul de trai, integrarea și activitățile imigranților. În finalul articolului se revine asupra paradigmei nomazilor, enunțată de Angela Zanotti, la care autorul adaugă noi argumente citând din lucrarea lui Jacques Attali (*Dizionario del XXI secolo*, Armando, Roma, 1999, p. 189) și cea a lui Hakim Bey (*TAZ. Zone Temporaneamente Autonome*, Shake Edizioni Underground, Milano, 1993).

Articolul al treilea, *I nuovi migranti, così vicini, così lontani* (Noii imigranți, atât de aproape, atât de departe), subliniază caracterul accelerat al globalizării și al migrațiilor globale. Alberto Tarozzi, raportându-se la socialul actual, plasează în centrul atenției maniera în care dezvoltarea rapidă a noilor tehnologii a determinat o tensiune diversă dintre aproape și departe. Ceea ce susține autorul este că în societatea contemporană această dihotomie a suferit unele schimbări, favorizând apariția unor apartenențe („*appartenenze duplici*” – p. 3, 50) la spații și culturi diferite de cele originare.

Al patrulea discurs, *I migranti: vittime, strumenti o attori del processo di globalizzazione?*, descrie cele trei ipostaze predominante ale imigranților: *vittime* pasive ale proceselor de globalizare; *strumente* (p. 55) ale globalizării economice; și *actori* conștienți de procesele la care participă în cadrul unor rețele (Portes, 1995) caracterizate prin capital social (Portes și Sensenbrenner, 1993).

Ultimul articol – *Presi nella rete: migranti e network transnazionali*, semnat de Barbara Bertolani, oferă explicații suplimentare referitoare la integrarea și importanța rețelelor umane (*network transnazionali*). Cercetătoarea începe articolul explicând două paradigme ale fenomenului migrației: cea referitoare la migrația ca *settlement* (Zafrini, 2004), cea numită „*Gastarbeiter*” – „muncitorul oaspete” (*lavoratore ospite*, p. 71) sau „fuga” (Franchi, 1991), pe care le analizează critic și le compară cu nevoile actuale ale societății. În urma acestei comparații, Barbara Bertolani sugerează necesitatea raportării la o nouă paradigmă, numită *paradigma del transmigrante*, care se referă la rețelele transnaționale ale imigranților. Studiul de caz (p. 80) este un exemplu de aplicabilitate a conceptelor legate de *network*, discutate mai sus, în cercetarea empirică.

Dezbateră, realizată împreună cu reprezentanți ai unor instituții de voluntariat și cu alți profesori universitari care s-au alăturat autorilor, scoate la iveală dificultățile pe care tipurile de sedentarism global le pun operatorilor de teren. În plus, discuția tratează problema metodologiei de studiu a imigranților, precum și cea a integrării acestora. Sunt readuși în prim plan termeni precum: *network*, *tensiuni*, *integrare*, *instituții*, *nomadism*.

Singurele critici pe care le pot aduce lucrării se referă la problema abordării sedentarismului și la repetiția termenilor. Sedentarismul apare doar în comparație cu fenomenul migrator, nefiind explicat ca un concept de sine stătător; articolele au alocat prea puțin loc problematizării acestui concept. Insistența cercetătorilor asupra unor noțiuni cheie are rolul de a le imprima pe acestea în mintea cititorului, însă repetiția poate fi ușor deranjantă, deoarece, uneori, se reiau și se explică aceiași termeni pe parcursul celor cinci articole. În sine, acest lucru poate fi normal, dat fiind că sunt cinci autori care se referă la aceeași temă, dar o mai bună coordonare a textelor ar fi putut elimina acest amănunt.

Pentru a conchide, impresia pe care o lasă lucrarea *Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà* de Angella Zanotti nu este una rigidă; ea oferă, într-o manieră prietenoasă și actuală, informații pe această temă și, mai ales, o vastă bibliografie care poate îndemna cititorul spre aprofundarea subiectului.

Cristina Șișcanu

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXV, Nr. 5–6 • 2014

INDEX ALFABETIC 2014

	Nr.	P.
BANCIU, DAN, Percepția publică a sistemului de justiție din România	3–4	203
BĂDOI, DELIA, Cum se studiază un laborator de științe sociale? Științele sociale și umaniste ca obiect de cercetare	3–4	353
BECIU, CAMELIA; LAZĂR, MIRELA, Migrația forței de muncă în contextul crizei economice. Redefinirea mediatică a unei probleme publice	3–4	233
CONSTANTIN, LUCIEN V., Rațiune umană și raționalitate socială în gândirea lui Ion Ungureanu	5–6	457
CONSTANTIN, MARIN, Autoreferențialitate și interreferențialitate în evoluția antropologiei culturale românești (1964–2012)	1–2	105
CONSTANTIN, MARIN, The Ethno-Cultural Belongingness of Aromanians, Vlachs, Catholics, and Lipovans/Old Believers in Romania and Bulgaria (1990–2012) (Apartenența etno-culturală a aromânilor, vlahilor, catolicilor și lipovenilor/ credincioșilor de rit vechi din România și Bulgaria (1990–2012))	3–4	255
CRAIU, CONSTANTIN-OVIDIU, Strategii și tehnici de reconstruire a memoriei sociale după evenimentele din 1989	1–2	7
DUMITRESCU, LUCIAN-ȘTEFAN; ȚÎBRIGAN, NICOLAE, Narațiuni identitare în Republica Moldova. <i>Graffiti</i> -urile din Chișinău	3–4	287
DUMITRIU, DIANA-LUIZA, The Social Dramaturgy of Sport: Towards an Integrative Goffmanian Model (Dramaturgia socială a sportului: spre un model goffmanian integrator)	5–6	493
GLODEANU, ION, Diagnoza relațiilor de muncă. Considerații teoretico-metodologice	5–6	443
GOLOPENȚIA, SANDA, The Sociological School of Bucharest between its Heyday and Suppression (Școala sociologică de la București între apogeu și suprimare)	5–6	379
GYÖNGYVÉR, TÖKÉS, Oportunități <i>online</i> și tipuri de utilizatori <i>online</i> în rândul tinerilor din România	1–2	57
HALLER ISTVÁN, Modul de soluționare a dilemelor morale și a dilemelor de aplicare a legislației de către polițiști	5–6	479
LARDELLIER PASCAL, Le libéralisme à la conquête de l'amour. Quelques constats et réflexions sur la consommation sentimentale et sexuelle de masse à l'ère d'Internet (Liberalismul în căutarea iubirii. Câteva constatări și reflecții asupra consumului sentimental și sexual de masă în era Internetului)	3–4	163
LAZĂR, MIRELA; BECIU, CAMELIA, Migrația forței de muncă în contextul crizei economice. Redefinirea mediatică a unei probleme publice	3–4	233
MARINESCU, VALENTINA, Pornografie și sexualitate <i>online</i> . Aspecte ale anchetei <i>EU Kids Online II</i> în cazul României	1–2	37

THEORETICAL APPROACHES OF IN SPORTS' FIELD

DIANA-LUIZA DUMITRIU, The Social Dramaturgy of Sport: Towards an Integrative Goffmanian Model	493
---	-----

REVIEWS AND READING NOTES

<i>Hermeneutics, Politics and the History of Religions. The Contested Legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade</i> , editors: Christian Wedemeyer and Wendy Doniger, Oxford University Press, 2010, 368 p. (<i>Virginia Stănescu</i>); ANGELA ZANOTTI (coordonator), <i>Global Migrants. Between Movement and Sedentariness (Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà)</i> , Florența, Le Lettere, 2006, 108 p. (<i>Cristina Șişcanu</i>)	513
---	-----

ALPHABETICAL INDEX 2014

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XXV, N°s 5–6 • 2014

SOMMAIRE

RESTITUTIONS

- SANDA GOLOPENȚIA, L'école sociologique de Bucarest entre son apogée et sa suppression 379

TENDANCES DU SUICIDE EN ROUMANIE

- SORIN M. RĂDULESCU, Constatations et évaluations statistiques concernant le degré de diffusion des suicides en Roumanie 405

L'IMPACT DU MILIEU VIRTUEL SUR LES IDENTITÉS SEXUELLES

- SIMONA RODAT, Le phénomène *cyberqueer* – sujets et problèmes significatifs dans la recherche actuelle 429

ÉVOLUTIONS ACTUELLES SUR LE MARCHÉ DU LABEUR

- ION GLODEANU, Les relations de travail. Considérations théoriques-méthodologiques 443

LA PARADIGME DE LA RATIONALITÉ SOCIALE DANS LA CONCEPTION DE ION UNGUREANU

- LUCIEN V. CONSTANTIN, Raison humaine et rationalité sociale dans la pensée de Ion Ungureanu 457

LA SOUVERAINETÉ – PRÉMISSSE DES RELATIONS INTERNATIONALES

- LUCIANA-FLAVIA PUCEA, La déconstruction de la dichotomie domestique/international 469

MORAL ET LÉGAL DANS LA PRATIQUE DE LA POLICE

- HALLER ISTVÁN, Le mode de résoudre les dilemmes moraux et les dilemmes d'application de la loi par les policiers 479

QUELQUES APPROCHES THÉORIQUES DU DOMAIN SPORTIF

DIANA-LUIZA DUMITRIU, La dramaturgie sociale du sport: vers un modèle intégratif goffmanien	493
---	-----

COMPTES-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

<i>Herméneutique, la politique et l'histoire des religions. Les héritages contestés de Joachim Wach et Mircea Eliade (Hermeneutics, Politics and the History of Religions. The Contested Legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade), editors: Christian Wedemeyer and Wendy Doniger, Oxford University Press, 2010, 368 p. (Virginia Stănescu); ANGELA ZANOTTI (coord.), Migrants globals. Entre mouvement et sédentarité (Migranti globali. Tra movimento e sedentarietà), Florența, Le Lettere, 2006, 108 p. (Cristina Șișcanu)</i>	513
--	-----

INDEX ALPHABETIQUE 2014

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 pagini (cca 3 000 semne/pagină). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail (revista@insoc.ro) sau prin fax (4021-318 24 48).

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Revista se poate cumpăra de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax: 4021-318 24 44, e-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P. O. Box 77–19, sector 3, București, România;
Tel./fax: 4021-610 67 65, 4021-210 67 87; tel.: 0311044668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, corp B, etaj 3, cam. 301–302, sector 1, București; tel.: 4021 314 63 39, fax: 4021 314 63 39; e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro; www.manpres.ro

DEREX COM S.R.L., e-mail: derec_com@yahoo.com

„Revista română de sociologie” este indexată în următoarele baze de date internaționale/
“Revista română de sociologie” is indexed in the following international databases:

PROQUEST
EBSCO
DOAJ
INDEX COPERNICUS
DIRECTORY INDEXING OF INTERNATIONAL RESEARCH JOURNALS
ACADEMIC JOURNALS DATABASE
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING
REPEC (indexarea revistei este făcută de către ASOCIAȚIA/EDITURA LUMEN, inclusiv în bazele de date SOCIONET și ECONPAPERS)
GENAMICS JOURNALSEEK

Biblioteci și cataloage on line unde există „Revista română de sociologie”/
Online libraries and catalogues where “Revista română de sociologie” can be found:

The European Library
University of New Brunswick Libraries
University of the West, Library
Hochschule Hannover, University of Applied Sciences and Arts, Katalog
Libris
ACM Digital Library
Biblioteca de Recursos, Universia
National Taiwan Normal University Library
Simon Fraser University, Electronic Journals
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Elektronische Zeitschriften
Falvey Memorial Library (Villanova University)
Steenfind (Ralph W. Steen Library, Stephen F. Austin State University)
PresseKatalog (Internationale Fachzeitschriften)
PITTCat. Online Catalog (University Library System – University of Pittsburgh)
Orbis Yale University Library Catalog
University of Washington, Libraries
WorldCat Libraries
Katalog der USB Köln (Universität zu Köln – Universitäts – und Stadtbibliothek Köln)
Library of Congress online Catalog
SUWECO ONLINE SERVICE (Czech and Slovak Republics).
SCIPIO: <http://www.scipio.ro/web/revista-romana-de-sociologie>

ISSN 2392–8549
ISSN–L 1224–9262

Revista română de sociologie, serie nouă, anul XXV, nr. 5–6, p. 377–528, 2014